

SUOMEN JA VIRON U-JOHTIMISET VERBIT

Johannes Linnankosken romaanissa *Pakolaiset* ja sen viroinnoksissa *Põgenejad* ja *Pagulased*

Suomen kielen pro gradu –tutkielma
Tampereen yliopistossa
joulukuussa 2004

Leena Huhta

Tampereen yliopisto

Kieli- ja käännöstieteiden laitos

HUHTA, LEENA: Suomen ja viron *U*-johtimiset verbit Johannes Linnankosken romaanissa *Pakolaiset* ja sen viroinnoksissa *Põgenejad* ja *Pagulased*

Pro gradu –tutkielma, 132 s.

Suomen kieli

Joulukuu 2004

Tutkimuksessa tarkastellaan suomen ja viron *U*-johtimisia verbejä, erityisesti niiden rakennetta ja semantiikkaa. *U*-johdin on suomalais-ugrilaista alkuperää, mutta sen käyttö lisääntyi virossa vasta 1900-luvun alussa suomen mallin mukaisesti. Virossa käynnistyi tuolloin laaja kielen uudistus, joka pyrki kehittämään viron kieltä ja lisäämään sen tieteellistä ja abstraktia sanastoa. *U*-johtimen nopea leviäminen viron kirja- ja puhekieleen on yksi kielen uudistuksen merkittävimmistä saavutuksista. Tämän tutkimuksen tarkoituksena on selvittää, miten viron kaunokirjallisuus on ottanut *U*-johtimen vastaan, millaisiin verbeihin *U*-johdin on virossa liittynyt ja mitä muita vastineita suomen *U*-johdokset virossa saavat.

Aineistona tutkimuksessa on Johannes Linnankosken romaani *Pakolaiset*, joka ilmestyi suomeksi vuonna 1908 sekä sen kaksi viroinnosta. Ensimmäinen käännös *Põgenejad* ilmestyi 1909 juuri ennen kielen uudistuksen alkamista, ja toinen käännös *Pagulased* julkaistiin vuonna 1928, jolloin *U*-johdin oli jo ehtinyt vakiintua viron kieleen. Alkuperäisteoksessa *U*-verbejä esiintyy yhteensä 621 kertaa, *Põgenejad*:ssa 188 ja *Pagulased*:ssa 420 kertaa. Luvuissa ovat mukana kaikki samankin *U*-verbin esiintymiskerrat, mikä nostaa verbien lukumäärää huomattavasti. Taustana *U*-verbien tutkimiselle on käytetty vertailevaa kielitiedettä.

Tutkimuksen *U*-verbit on luokiteltu Alpo Räisänen (1988) tutkimusta noudattaen rakenteen ja tavuluvun mukaisesti luokkiin. Lähtökohtana ovat siis suomen *U*-verbien laaja-alaiset johtosuhteet. Viron *U*-verbien johtosuhteet ovat yksinkertaisemmat ja selkeämmät kuin suomessa, mikä johtuu viron kielen rajoituksista sanan jälkitavun äänemäärien suhteen. Lisäksi viron kieli pyrkii ekonomisuuteen, mikä rajoittaa suomen kaltaisten runsaiden rinnakkaisjohdosten syntymistä. Suomen *U*-johtimilla onkin paljon synonyymisia johtimia, mutta virossa yhtä johdinta käytetään vain yhteen merkitykseen. Tämän vuoksi suomen *U*-verbien virolaisten vastineiden tarkastelussa on otettava huomioon myös *ne*-johdokset ja analyyttiset muutosilmaukset, jotka esiintyvät virossa usein suomen *U*-johdosten vastineina.

U-johdosten semantiikka on sekä virossa että suomessa monitahoinen. *U*-johtimen perusmerkitys on muutos, jonka subjektitarkoite kokee tai joka siinä tapahtuu. Muutosta voidaan tarkastella useasta eri näkökulmasta, joiden mukaan *U*-verbi luokituu joko refleksiiviseksi tai passiiviseksi tai kantasana riippuen translatiiviseksi. Tutkimuksessa tarkastellaan näiden käsitteiden eroja sekä *U*-verbien suhdetta refleksiivisyyteen ja mediaalisuuteen.

Asiasanat: suomen kieli, viron kieli, vertaileva kielitiede, *U*-johdin, *U*-verbit, verbisemantiikka, muutosverbit

SISÄLLYSLUETTELO

1. JOHDANTO	1
1.1. Tutkimuksen lähtökohtia	1
1.2. Tutkimuksen taustaa	3
1.2.1. Suomi ja viro lähisukukielenä	3
1.2.2. Viron kielen uudistus	5
1.3. Tutkimusaineisto	8
1.3.1. Käännösten ominaisuuksia	8
1.3.2. Käännökset tutkimuskohteena	10
2. <i>U</i> -VERBIEN JOHTOSUHTEET SUOMESSA JA VIROSSA	13
3. <i>U</i> -JOHTIMEN SEMANTIikka	18
3.1. Transitiiivisuus – intransitiivisuus	18
3.2. Denominaalisuus ja deverbaalisuus	20
3.3. Refleksiivien morfologiaa ja semantiikkaa	22
3.3.1. Refleksiivisyys ja passiivisuus	23
3.3.2. Automatiivisuus	24
3.3.3. Passiivisten <i>U</i> -johdosten suhde taivutuspassiiviin	27
3.4. Mediaalisuus	30
3.4.1. Mediumin määrittelyä	30
3.4.2. Mediaalisuus virossa	36
4. MUUTOKSEN ILMAISUN KEINOT SUOMESSA JA VIROSSA	40
4.1. Suomen muutosverbien luokittelua	40
4.2. <i>ne</i> -johdokset suomessa ja virossa	42
4.3. Viron analyttiset muutosilmaukset	46
5. <i>PAKOLAISTEN</i> JA SEN VIRONNOSTEN <i>U</i> -JOHTIMISET VERBIT	52
5.1. Kaksitavuiset <i>U</i> -johtimiset verbit	52
5.1.1. Denominaaliset translatiivit	52
5.1.2. Deverbaaliset <i>u/y</i> -johdokset	54
5.1.3. Kantasanaltaan tuntemattomat <i>u/y</i> -johdokset	58
5.1.4. Kontinuaatiiviset ja ekspressiiviset <i>u/y</i> -johdokset	59
5.2. <i>pU</i> -johtimiset verbit	64
5.3. <i>tU</i> -johtimiset verbit	68
5.3.1. Kaksi- ja kolmitavuiset (<i>h</i>) <i>tU</i> -johdokset	69
5.3.2. Kaksi- ja kolmitavuiset (<i>l</i>) <i>tU</i> -johdokset	73
5.3.3. Kaksi- ja kolmitavuiset (<i>r</i>) <i>tU</i> -johdokset	74
5.3.4. Kaksitavuiset (<i>n</i>) <i>tU</i> -johdokset	78
5.3.5. Kolmitavuiset <i>ntU</i> -johdokset	80
5.3.6. Kaksitavuiset vokaalivartaloiset <i>tU</i> -johdokset	82
5.3.7. Kaksi- ja kolmitavuiset (<i>s</i>) <i>tU</i> -johdokset	84
5.4. (<i>i</i>) <i>stU</i> -johtimiset verbit	88
5.4.1. <i>stU</i> -johdokset	88
5.4.2. <i>istU</i> -johdokset	94
5.5. <i>ttU</i> -johtimiset verbit	99
5.5.1. Kaksitavuiset <i>ttU</i> -johdokset	99

5.5.2. Kolmitavuiset <i>ttU</i> -johdokset	104
5.6. <i>UtU</i> - ja (<i>V</i>) <i>VntU</i> -johtimiset verbit	109
5.6.1. <i>UtU</i> -johdokset	110
5.6.2. (<i>V</i>) <i>VntU</i> -johdokset	120
6. <i>U</i> -JOHDOKSET SUOMESSA JA VIROSSA	123
LÄHTEET	130

1. JOHDANTO

1.1. Tutkimuksen lähtökohtia

Suomi ja viro ovat lähisukukieliä, joiden kielisysteemit ovat säilyneet rakenteiltaan pääpiirteis-
sään samanlaisina. Kielten erilliskehityksen aikana eroja on kuitenkin tullut erityisesti kielten ty-
pologiaan. Suomi on säilynyt agglutinoivana, kun taas viro on siirtynyt kohti flekteeraavuutta.
(Metslang 1994: 203.) Typologinen ero näkyy suomen ja viron verbinjohtosysteemeissä, joissa
suurimpana erona on se, että virossa käytetään enemmän analyttisiä ilmaisutapoja merkityksis-
sä, jotka suomessa ilmaistaan synteettisesti (esim. sm. *leikkauttaa* > vir. *lõigata laskma*). Viro
valitsee analyttisen ilmaisutavan usein myös silloin, kun kielessä olisi vaihtoehtona myös syn-
teettinen verbijohdos. (Ojutkangas 1997: 358.)

Suomen ja viron verbinjohtosysteemien erot ilmenevät myös verbijohdosten muodostamisessa.
Suomen kielessä ei ole kovin paljon rakenteellisia rajoituksia uusien verbijohdosten muodostami-
selle. Tästä johtuen suomessa on suuri määrä erilaisia rinnakkaisia johdinvariantteja ja
–yhdistelmiä, joilla on suunnilleen sama merkitys. Useimpien johdinten merkitysala on lisäksi
hyvin laaja, ja vain harvat johtimet ovat sitoutuneet määräkantaan tai –merkitykseen. Virossa
verbijohdosten muodostaminen taas on rakenteellisesti hyvin rajoitettua, ja johdinvariantteja ja
–yhtymiä on huomattavasti vähemmän kuin suomessa. Myös rinnakkaisjohdoksia on virossa vä-
hän, mikä pitää verbinjohdinten rakenteen selkeänä. Viron kielenhuolto pyrkiikin melko tiukkaan
ekonomisuuteen kaikilla kielen osa-alueilla. (Ojutkangas 1997: 358–359.)

Tässä tutkimuksessa tarkastellaan vain yhtä, joskin laajaa verbiderivaation osasta, *U*-johtimella
muodostettuja verbejä. *U* on vanha suomalais-ugrilainen verbinjohdin, jonka merkitystä on perin-
teisesti pidetty refleksiivis-passiivisena ja translatiivisena. Johdin ilmaiseekin yleensä verbin sub-
jektitarkoitteen kokemaa tai siinä tapahtuvaa muutosta. Fennistiikassa on 1990-luvun aikana tut-
kittu paljon erityisesti *U*-verbien ilmaiseman muutoksen aiheuttajaa ja sen olemusta. *U*-johtimen
merkitykseen sisältyy kuitenkin myös syntaktisen tason ilmiöitä, kuten intransitiivisuus ja medi-
aalisuus. Lisäksi *U*-johdoksisen verbin merkitykseen vaikuttaa se, onko johdoksen kantasanana
nomini vai verbi. Kantasanan määrittäminen saattaa tosin olla vaikeaa, eikä *U*-johdosten denomi-
naalisuuden ja deverbaalisuuden suhdetta ole fennistiikassa vielä paljoa tutkittu.

Suomen johdossysteemille tyypilliseen tapaan perusjohtimella *U* on rinnallaan useita yhdysjohtimia, jotka laajentavat *U*-johdosten asemaa ja johtosuhteita suomen kielen leksikossa. Näitä yhdysjohtimia ovat *tU*, *htU*, *pU*, *ttU*, *AltU*, *ntU*, *(i)stU*, *UtU* ja *(V)VntU*. Nimityksellä *U*-johdos on tässä työssä kaksi merkitystä: toisaalta se tarkoittaa pelkällä *U*-johtimella muodostettuja verbejä (esim. *painua*, *leijua*), toisaalta taas kaikkia *U*-aineksen sisältäviä johdoksia (esim. *saapua*, *tervehtyä*, *peittyä*, *avautua*). Kaikista suomen kielen *U*-johdoksista verbeistä ei aina pysty sanomaan, onko verbi muodostettu pelkällä *U*:lla vai jollakin *U*:n sisältävällä yhdysjohtimella. Etenkin vanhojen kaksitavuisten *U*-johdosten segmentointi voi olla ongelmallista, esim. onko *tottua* *u-*, *tu-* vai *ttu*-johdos. *U*-johdosten ryhmittely onkin vaikeaa, varsinkin jos johdosten kantasanat ovat outoja tai johtosuhte on hämärtyneet. Selkeimmän ryhmittelyperusteen antaa kuitenkin johdoksen rakenne. Noudatankin tässä työssä Alpo Räisäsän (1988) *U*-johtimisten verbien luokittelua verbin johtimen ja tavuluvun mukaan.

Viron kielessä *U*-johdosten johtimena esiintyy periaatteessa pelkkä *U*, vaikka se voidaan joskus yhdistää johdinyhtymiksi *bu/bi*, *stu* tai *ndu*. Koska johdinyhtymiä on virossa huomattavasti vähemmän kuin suomessa, on suomen ja viron *U*-johdosten vertailussa otettava huomioon myös toinen muutosta ilmaiseva johdintyyppi *ne*-johdokset, joiden merkitys on etenkin virossa osittain rinnakkainen *U*-johdoksille. *ne*-johdokset täydentävät viron *U*-verbistöä, joka väistämättä jää vähäisemmäksi suomen runsaan *U*-verbistön rinnalla. Samalla perusteella on tarkasteltava myös viron yhtä analyyttistä ilmaustyyppiä, analyyttisiä muutosilmauksia, jotka esiintyvät virossa usein suomen *U*-johdosten vastineina.

Suomen ja viron *U*-johdosten tarkastelu ja vertailu on tärkeää, sillä huolimatta *U*-johtimen suomalais-ugrilaisesta alkuperästä, on *U*-johdin otettu viron kirjakieleen suomen mallin mukaisena vasta 1900-luvun alussa. Silloin virossa oli meneillään merkittävä kielen uudistus, jonka tarkoituksena oli kehittää viron kirjakieltä. *U*-johtimen lainaaminen suomesta oli yksi keino kehittää viroa sivistyskieleksi. Tämän työn tarkoituksena onkin tutkia sitä, miten viron kirjakieli on ottanut *U*-johtimen vastaan, millaisiin verbeihin *U*-johdin on virossa liittynyt ja käytetäänkö *U*-johdinta virossa samantyyppisiin semanttisiin tarkoituksiin kuin suomessa.

1.2. Tutkimuksen taustaa

1.2.1. Suomi ja viro lähisukukielinä

Suomi ja viro pohjautuvat yhteiseen (myöhäis)kantasuomeksi nimitettyyn kielimuotoon. Kantasuomen puhujat asuivat laajalla alueella Suomenlahden molemmin puolin, Peipsijärven itäpuolella sekä Laatokan ja Äänisen välisellä kannaksella. Myöhäiskantasuomesta erottuivat ajanlaskumme alkuun mennessä ainakin pohjoiskantasuomi, itäkantasuomi ja eteläkantasuomi, joista polveutuivat edelleen nykyiset itämerensuomalaiset kielet. (Virtaranta 1995: 17.) Yleensä suomen katsotaan kuuluvan itämerensuomalaisten kielten pohjoisryhmään ja viron eteläryhmään, mutta jako voidaan tehdä myös siten, että viro ja suomen länsimurteet kuuluvat läntiseen ryhmään ja suomen itämurteet itäiseen ryhmään (Itkonen 1983: 209).

Suomi ja viro tunnistetaan helposti sukulaiskieliksi samantyyppisen sanaston ja äänteistön perusteella, mutta itämerensuomalaisten kielten erilliskehityksen aikana suomi ja viro ovat eriytyneet toisistaan ennen kaikkea typologisesti. Suomi on säilyttänyt paremmin entisen kantakielen piirteet ja pysynyt typologialtaan agglutinoivana muiden suomalais-ugrialaisten kielten tapaan. Viro taas on kehitykseltään nopeampana siirtynyt saamen ja liivin kanssa kohti flekteeraavuutta. Viron flekteeraavuus näkyy esimerkiksi siinä, että loppuheitto on hävittänyt virosta monia taivutuspäätteitä ja monia morfeeminrajoja on mahdoton erottaa (esim. suomi *sukka* : *suka-n* : *sukka-a*, viro *sukk* : *suka* : *sukka*; *pesä* : *pesä-n* : *pesä-ä*, *pesa* : *pesa* : *pesa*; *usko-i-vat*, *usku-sid*). (Metslang 1994: 203.)

Tiit-Rein Viitson (1990: 548) mukaan viroa voidaan pitää fleksiokielinä ja suomea siihen muodostuneiden flekteeraavien piirteiden perusteella kvasiagglutinoivana. Suomen kieli on typologialtaan kuitenkin huomattavasti stabiilimpi kuin viro. Se on säilyttänyt ja kehittänyt synteettisyyttään ja päätenyt osittain jopa polysynteettisyyteen (Latomaa 1993: 16). Viron kielessä puolestaan on voimakas pyrkimys analyttisyyteen. Näin ollen suomen kielen yhden sanan tai sananmuodon vastineena on virossa usein sanaliitto (*sienestää* – *käib seenel*, *hyväksyy* – *kiidab heaks*), yhdyssana (*lasillinen* – *klaasitäis*) tai leksikaalisen sanan ja funktiosanan liitto (*minusta* – *minu meelest*; *teettää* – *laseb teha*; *puolustautuu* – *kaitseb ennast*; *luki kirjan* – *luki raamatu lä-*

bi). Derivaatioissa kielten vastakkaiset pyrkimykset ilmenevät etenkin verbeillä. (Metslang 1994: 205–206.)

Virossa analyttisen tai synteettisen ilmaisun valintaa ohjaa myös se, tapahtuuko ilmaisu kirjavihköpuhekielessä. Viron kirjakieli valitsee yleensä mieluummin synteettisemmän, puhekieli analyttisemmän vaihtoehdon. Suomessa tällaista eroa puhe- ja kirjakielen ilmausten välillä ei ole, vaan synteettisiä muotoja käytetään puheessa yhtä luontevasti kuin kirjakielissäkin. (Metslang 1994: 207.) Virossa synteettisten ilmausten käyttöä on kielen uudistuksen ajoista alkaen pyritty edistämään monenlaisilla argumenteilla. On korostettu esimerkiksi synteettisen ilmaisun taloudellisuutta, toistottomuutta, historiallisuutta ja kauneutta. Toisaalta analyttisiä ilmauksia on vastustettu väittämällä niitä venäjän vaikutuksen mukaisiksi. Todennäköisimmin viron kieli on aikoinaan joutunut valitsemaan joko suomen kaltaisen synteettisen ilmauksen (*sulgeksin ukse* 'suljin oven') tai saksan mallin mukaisen analyttisen ilmauksen (*panin ukse kinni*) välillä, ja päätynyt jälkimmäiseen, koska se on virolle tyypologisesti sopivampi ja takaa yksiyymärteisyyden. (Mts. 207, 208.) Synteettisten ilmausten suosiminen kirjakielissä selittää kuitenkin osittain sen, miksi *U*-johdin levisi niin nopeasti viroon ja etenkin kaunokirjallisuuteen.

Viron ja suomen kielisysteemien erot eivät johdu pelkästään siitä, että viro on flekteeraavampi ja analyttisempi kieli kuin suomi, vaan kielet eroavat toisistaan myös kieliopillistuneisuudeltaan. Kieliopillistumisella tarkoitetaan prosessia, jossa jokin merkitysoppositio vakiintuu kielelliseltä ilmaukseltaan (Melkko 1995: 17). Suomessa kieliopillistamisprosessit ovat Helle Metslangin (1994: 210) mukaan intensiivisempiä ja laajemmin käytössä kuin virossa. Esimerkiksi suomessa tehdään ero predikatiivin totaalisuuden ja partiaalisuuden välille, mutta virosta tällainen eronteko puuttuu (vrt. 1 ja 2).

1. Ruotsalaiset ovat germaaneja.
2. Rootslased on germaanlased [nom.].

Samoin progressiivi- ja futuurirakenteet, jotka ovat kehittymässä molempiin kieliin, ovat suomessa käytössä silloinkin, kun viro vielä ilmaisee asian preesensillä (vrt. 3a ja 3b, 4a ja 4b).

- 3.a Olen kirjoittamassa kirjettä.
- 3.b Ma kirjutan (praegu) kirja.
- 4.a Tulen jatkamaan työtäni.
- 4.b Ma jätkan oma tööd (ka edaspidi). (Metslang 1994: 209.)

Kieliopillistuminen liittyy kielen typologisen luonteen vastaanottavaisuuteen. Suomessa agglutinaatio on tavallaan totuttanut kielen ilmaisemaan merkityksiä epäitsenäisellä, selvästi segmentoituvalla ja sisältöoppositioita yleistävillä aineksilla. Virossa monet suomen kielessä vielä tallella olevat kieliopilliset ilmaisukeinot sen sijaan puuttuvat, tai niiden kieliopillistuminen on ainakin rajatumpaa. Tämä ilmenee esimerkiksi verbinjohdosta, jossa suomi ilmaisee säännönmukaisesti verbinjohtimilla muun muassa diateesejä (suomi *rakennuttaa* – viro *laseb ehitada*), teonlaatua (suomi *kysyä, kysellä* – viro *küsida*) ja intransitiivisuutta (suomi *vapautua* – viro *vabaks saada, ennast vabastada*), mutta viro käyttää niiden ilmaisemiseen mieluummin analyyttisiä ja leksikaalisia rakenteita. (Metslang 1994: 11–15.)

Viron ja suomen erilaiset kehitystendenssit ja kieliopillistuneisuuden aste tulevat tässä tutkimuksessa esiin erityisesti alkuperäisteoksen ja ensimmäisen käännöksen välillä. Ensimmäisessä käännöksessä suuri osa *Pakolaisissa* käytetyistä *U*-verbeistä ilmaistaan analyyttisellä rakenteella. Tämä johtuu osittain tietenkin siitä, että *Põgenejad*-käännöksen ilmestymisen aikaan (1909) J. Aavikin ehdotuksesta lisätä *U*-johdosten käyttöä oli kulunut vasta neljä vuotta, joten *U*-johdin ei vielä ollut ehtinyt vakiintua kielen ilmaisuvaroihin. Toisaalta Vesa Koivisto on itämerensuomen refleksiivejä käsittelevässä tutkimuksessaan todennut, että suomessa ja muissa itämerensuomen itäisen ja pohjoisen ryhmän kielissä on muuta itämerensuomea monimuotoisempi refleksiivistö (Koivisto 1995: 11). Tämä tarkoittaa sitä, että suomessa refleksiivejä muodostetaan refleksiivipronominin lisäksi useammilla johtimilla kuin läntisissä ja eteläisissä itämerensuomalaisissa kielissä. Voi siis olettaa, että suomenkielisessä *Pakolaiset*-romaanissa käytetään refleksiivien ilmaissuussa enemmän synteettisiä *U*-johdoksia kuin virossa.

1.2.2. Viron kielen uudistus

Virossa nousi 1900-luvun alussa esiin nuori virolainen sivistyneistö, joka pyrki edistämään virolaista kulttuuria ja saattamaan virolaisen kirjallisuuden eurooppalaiselle tasolle (Aavik 1961: 176; Kasik 1999: 97). Nuorten kirjailijoiden ja taiteilijoiden ilmaisukanavana toimi Nuori Viro (Noor-Eesti) –ryhmä, joka julkaisi vuosien 1905–1915 aikana viisi ”Noor-Eesti”-albumia. Niissä julkaistiin paljon käännöksiä suomalaisesta kirjallisuudesta, mikä oli osoitus ryhmän jäsenten suuresta kiinnostuksesta ja ihailusta suomalaista kulttuuria kohtaan. (Kurman 1972: 78.)

Nuoren Viron albumeissa julkaistiin paljon myös kielitieteellisiä artikkeleita, joilla pyrittiin viron kirjakielen parantamiseen ja ohjailuun. Varsinainen kielen uudistus alkoi suuressa mittakaavassa kuitenkin vasta vuonna 1912 ja kesti vuoteen 1924, mutta sen vaikutus niin kielenohjailun teoriaan ja käytäntöön kuin kirjakielen kehittymiseen on ulottunut nykyviroon asti. (Kasik 1999: 97–98.) Kielen uudistuksen merkittävin alullepanija oli Johannes Aavik (1880–1973), jonka päämääränä oli sekä sanaston laajentaminen ja kehittäminen että kieliopin uudistaminen. Yhtenä tärkeimmistä päämääristä oli myös pyrkimys kielen kauneuteen. Aavik kiinnittikin uudistustyössään erityistä huomiota kielen ja sanojen sointiin, lyhyteen, tarkoituksenmukaisuuteen ja kansalliseen omaperäisyyteen. Erityisesti kielioppijärjestelmän muutos- ja lisäysehdotusten tarkoituksena oli yleensä saada käyttöön lyhyempiä, kätevämpiä ja kauniimpia muotoja. (Aavik 1961: 179–180.)

Aavikin rooli viron kielioppijärjestelmän täydentäjänä ja monipuolistajana oli merkittävä, mutta vielä paremmin hänet muistetaan sanojen luoja ja sanaston kartuttajana. Sanaston kartuttaminen oli Aavikin mielestä kielen kehittämisen tärkein keino, koska sanasto on kielen olennaisin ja konkreettisin aines. Paras sanastonkartutusmenetelmä oli uusien kantasanojen hankkiminen muista kielistä, mutta Aavik suosi myös uusien yhdyssanojen, johdosten ja keinotekoisien sanojen muodostusta. Sanojen alkuperällä ei Aavikin mielestä ollut periaatteellista merkitystä, vaan tärkeintä oli sanojen äänteellinen sopivuus viron kieleen. Näin ollen Aavik piti suomen kieltä viron murteiden kanssa tasa-arvoisena uusien sanojen lähteenä, koska suomi on foneettisesti, leksikaalisesti ja kieliopillisesti yhtä lähellä viroa kuin murteet, mutta on lisäksi kehittyneempi ja rikkaampi kieli kuin viro. (Aavik 1961: 176–177; Kasik 1999: 98–99.) Erkki Itkonen mukaan jonkin kansan kieli vaikuttaa toiseen, mikäli kansa on väkiluvultaan suurempi, kulttuuriltaan kehittyneempi tai poliittisesti määrävässä asemassa. Tällöin johtavan kansan kulttuurin ilmiöillä, erityisesti sanastolla, on suuri ekspansiovoima. Jos kielillä on vielä pitkäaikainen kosketus toisiinsa, lainautuu sanojen lisäksi myös äänneitä ja johtimia. (Itkonen 1966: 130–134.) Juuri näin tapahtui suomen ja viron kielten välillä.

Viroon oli lainattu sanoja suomesta jo aiemminkin, erityisesti vuosina 1880–1885. Aavik oli kuitenkin ensimmäinen, joka loi selkeän ja perustellun yleiskäsityksen suomen lainasanojen roolista ja merkityksestä viron kirjakielen kehittämisessä. (Rätsep 1981: 289–290.) Hän ymmärsi kielitieteilijänä suomesta lainaamisen ehtoja ja rajoituksia ja selvitti niitä myös muille. Ensimmäinen lainaamisen ehto oli Aavikin mielestä lainasanan tarpeellisuus. Lainasanan piti rikastaa viron kieltä uudella merkityksellä tai merkitysvivahteella. Erityisen tärkeää oli viron tieteellisen ja abst-

raktin sanaston lisääminen. Sanan oli myös sovittava viron äännejärjestelmään, mutta se ei saanut muistuttaa liikaa jotakin jo olemassa olevaa sanaa. Viron aiempien sanojen kanssa homonyymisia sanoja ei voinut lainata, eikä sellaisia sanoja, jotka äänteellisen mukauttamisen jälkeen kuulostaisivat rumilta. Lisäksi suomen kielestä lainatuilla johdoksilla piti olla viroon sopiva johdin, koska kieleen ei voi tuoda ennestään tuntemattomia johtimia. (Kasik 1999: 99–100.) Aavikin pyrkimys saada lainasanat vaikuttamaan mahdollisimman alkuperäiseltä virolta edisti niiden leviämistä kirjakieleen, jossa niitä tarvittiin ilmaisun monipuolistamiseen, mutta myös puhekieleen, koska ihmisten oli helppo omaksua tutuilta kuulostavat käsitteet.

Kokonaisten sanojen lainaamisen ohella Aavik täydensi ja kehitti viron omaa sananmuodostusjärjestelmää käyttäen siinäkin usein esikuvana suomen malleja. Kasikin (1999: 100–101) mukaan hän ehdotti esimerkiksi *us*-suffiksillisten abstraktien johdosten systemaattista muodostusta *kas-*, *line-*, *lik*-suffiksillisista adjektiiveista (*viljakas* > *viljakus* 'hedelmällisyys'), verbin aktiivin ensimmäisestä partisiiipista (*kalduv* > *kalduvus* 'taipumus') ja *ta-* ja *tu-*karitiivijohdoksista (*lõpmata* > *lõpmatus* 'äärettömyys'). Aavik elvytti ja suositteli viron kirjakieleen myös useita johtimia, esimerkiksi *-skele*, *-ele*, *-hta*, *-mus*, *-tus*, *-ard*, *-nd*, *-tar*. Osa niistä on lainattu suoraan suomen kielestä, toisten käyttöalueen laajentamiseen suomi on ollut vain mallina. (Mts. 101.)

Suomen sananmuodostuksen perusteella Aavik kehitti virossa *U*-suffiksillisten refleksiivi- ja passiiviverbien muodostussysteemin (kattuma 'peittyä', mattuma 'hautautua', käänduma 'kääntyä') (Kasik 1999: 100–101; ks. myös Rätsep 1981: 294–295). Ensimmäisen kerran Aavik ehdotti *U*-johdosten käytön lisäämistä jo vuonna 1905 teoksessaan ”Eesti kirjakeele täiendamise abinõuetest”, koska piti *U*-johdostyyppiä viron kielessä marginaalisena. Hän arvioi virossa käytössä olevien *U*-verbien määrän hyvin pieneksi, vaikka tunsikin kielitieteilijänä myös viron murteita. (Aavik 1920: 35; Rätsep 1981: 295; Kasik 1999: 466; Mäger 1991: 344.) Aavik ei kuitenkaan arvannut *U*-johdoksen valtavaa produktiivisuutta, sillä 1920-luvun alkuun mennessä viron kieleen oli tullut lähes 500 uutta *U*-verbiä. Aavik julkaisikin vuonna 1920 kirjan *U*-johdosten muodostamisesta ja käytöstä, jossa hän piti *U*-verbien nopeaa leviämistä yhtenä kielen uudistuksen merkittävimmistä voitoista. (Aavik 1920: 34; Rätsep 1981: 295; Kasik 1999: 101.) Käytännössä *U*-johdin menestyi liiankin hyvin, sillä jo vuonna 1936 ilmestyneessä teoksessaan ”Eesti õigekeelsuse õpik ja grammatika” Aavik joutui huomauttamaan *U*-johdosten liiallisesta ja virheellisestä käytöstä (Muuk 1938: 103; ks. myös Ojutkangas 1997: 371).

U-johdokset ovat lisääntyneet viron kielessä vielä Aavikin esittämien rajoitusten jälkeen, ja vuoden 1976 ”Õigekeelsussõnaraamatussa” niitä on Kasikin (1991: 470) mukaan jo yli tuhat. *U*-johdin on nykyvirossakin produktiivinen ja vakiintunut osa viron sananjohtoa, mutta sitä vastaan on aika ajoin esitetty ankaraakin kritiikkiä. Esimerkiksi Mati Hint ei arvosta *U*-johtimisia refleksiivejä viron kielessä lainkaan, vaan pitää niitä kielen sairautena ja venäjän mallin mukaisina. Hänen mielestään viron kielelle olisi ominaista käyttää vain saksan mallin mukaista *end/enese* (saksan *sich*) –rakennetta. (Mäger 1991: 343.) Totta onkin, että venäjän refleksiiviverbit ovat vaikuttaneet voimakkaasti itäisten itämerensuomalaisten kielten refleksiiviverbeihin (Koivisto 1990: 27). *U*-johtimen sisältävät semanttiset refleksiiviverbit ovat kuitenkin eri asia kuin venäjän varsinainen refleksiivitaivutus, joten suomesta lainattua *U*-johdinta ei voi verrata venäjän refleksiivitaivutukseen. Aavik itse ei pelännyt kielen uudistustyössään saksan tai venäjän liiallista vaikutusta, koska tärkeintä oli sanojen äänteellinen sopivuus viron kieleen (Kasik 1999: 99). *U*-johdin täytti Aavikin kriteerit täydellisesti, sillä alkuperältään suomalais-ugrilaisena johtimena se oli äänteellisesti sopiva ja sillä oli aiempiakin esiintymiä erityisesti eteläviron murteessa. Suomen kieli oli viron *U*-johdostyypille eräänlainen esikuva ja malli siitä, kuinka yhteistä alkuperää olevaa johdinta voi käyttää.

1.3. Tutkimusaineisto

1.3.1. Käännösten ominaisuuksia

Tutkimusaineistona tässä työssä on Johannes Linnankosken romaani *Pakolaiset* sekä sen kaksi vironkielistä käännöstä, *Põgenejad* ja *Pagulased*. Aineisto on valittu teosten ilmestymisajan perusteella, sillä Johannes Aavik ehdotti *U*-johdoksisten verbien käyttöä viron kielessä ensimmäisen kerran vuonna 1905 (Kasik 1991: 466; Mäger 1991: 344). *Pakolaisten* alkuperäinen, suomenkielinen teos ilmestyi vuonna 1908, ja se käännettiin heti seuraavana vuonna ensimmäisen kerran viroksi. *Põgenejad* (1909) ilmestyi Jakob Ploompuun, kuuluisan virolaisen kustantajan käänntämänä. Toinen vironnos, *Pagulased*, julkaistiin vuonna 1928, jolloin *U*-johdin oli jo ehtinyt levitä viron kirjakieleen. Kääntäjänä *Pagulased*-vironnoksessa toimi Ludmilla Jaakson.

Ensimmäinen käännös *Põgenejad* edustaa kieliasultaan vielä 1800-luvun lopun – 1900-luvun alun vanhaa, ennen kielen uudistusta käytössä ollutta viroa. Tämä käy ilmi esimerkiksi verbeissä monikon kolmannen persoonan *vad*-päätteestä (ks. esim. 1a), joka lyheni viron kirjakielessä kielen uudistuksessa pelkäksi *d*-päätteeksi. Samoin myöhemmin *sti*-päätteiset adverbit esiintyvät *Põgenejad*-teoksessa vielä *ste*-päätteisinä (ks. esim. 2a ja b).

- (1) a) He *istuiivat* lähelle alttaria - - (Pak, 29)
 Nad *istusiwad*¹ altari ligidale - - (Põ, 21)
 Nad *istusid* altari lähedale - - (Pag, 21)
- (2) a) ”Kun olet niinkuin ... niinkuin naimaan menossa!” naurahti sisar puristellen *iloisena* hänen kättään. (Pak, 11)
 ”Oled ju nagu ... nagu kosja minemas!” naeris õde *rõõmsaste* tema kätt pigistades. (Põ, 4)
 ”Kuna oled nagu ... nagu kosja minemas!” naeris õde, surudes *rõõmsana* ta kätt. (Pag, 6)
- b) ”Oikeinko *totta?*” alkoi sisar hätäillä. (Pak, 11)
 ”Kas õige *tõeste?*” hakkas õde hädaldama. (Põ, 4)
 ”Kas päris *tõesti?*” tõttas õde pärima. (Pag, 6)

Kielen uudistusta edeltävään kirjakieleen viittaa *Põgenejad*-käännöksessä myös se, että käännöksen sanasto on vanhakantaista ja sisältää paljon murrepiirteitä. Toisaalta myös *Pagulased*-käännöksen kieli on nykyvirolaiselle vanhentunutta, mutta tämä koskee lähinnä sanastoa, ei niinkään morfologiaa.

Pagulased-käännös onkin alkuperäisteokselle uskollisempi sekä sanastoltaan että muulta kieliasultaan kuin *Põgenejad*. Tämä johtuu ennen kaikkea siitä, että *Pagulased*:ssa kieli on kielen uudistuksen jäljiltä synteettisempää kuin ennen. *Pagulased*-käännöksessä on *Põgenejad*:a enemmän esimerkiksi johdosverbejä (erityisesti *U*- ja *ne*-johtimisia), *i*-monikkoja ja synteettisiä superlatiivimuotoja (ks. esim. 3, 4 ja 5). Nämä lähentävät käännöstä selvästi suomen kieleen.

- (3) ”Kuinka tuo leuanalusparran ajaminen miehen *nuorensi!*” (Pak, 9)
 ”Kudas see lõua-aluse habeme äraajamine mehe *nooremaks tegi!*”
 ”Kuidas see lõuaaluse pügamine mehe *noorendas!*” (Pag, 5)
- (4) - - [oven] aukeamassa näkyi laihat, kaitaiset kasvot, ovelan leikkisä hymy *ohuilla huulilla*. (Pak, 17)
 - - [ukse] wahelt kitsas, lahja nägu nähtawale tuli, mille *õhukeste huulte* ümber mängiw naeratus asus. (Põ, 10)
 - - avausest paistis kõhetu, kitsas nägu, kaval naeratus *õhukesil huulil*. (Pag, 11)
- (5) - - molemmat kädet *takintaskuissa* ja silmät hiljaa säteillen. (Pak, 19)
 - - mõlemad käed *kuuetaskudes*, ja silmad hiilgasiwad (Põ, 12)

¹ *Põgenejad* on painettu vanhalla frakturalla. Käytän sen vuoksi esimerkeissä v-kirjaimen sijasta w:tä.

- - mõlemad käed *kuuetaskuis* ja silmad vaikselt sädelemas. (Pag, 13)

Lisäksi sanajärjestys on *Pagulased*:ssa yleensä yhtenevä *Pakolaisten* kanssa (ks. esimerkit 2a, 3 ja 4) toisin kuin *Põgenejad*:ssa. Samoin myöhemmässä käännöksessä on käytetty huomattavasti enemmän samannäköisiä sanoja alkuperäisteoksen kanssa kuin aiemmassa käännöksessä, esimerkiksi *lähelle – ligidale- lähedale, säteillen – hiilgasiwad – sädelemas* ja *satuit – juhtusid – satusid*. Nämä kaikki esimerkit ovat todisteena siitä, että *Pagulased*-teoksen kääntäjä on tuntenut kielen uudistuksen suositukset ja säännöt erittäin hyvin ja käyttänyt niitä työssään. Valitettavasti viroinnosten tekijöistä ei ole saatavilla esimerkiksi elämäkertatietoja. Voidaan vain päätellä, että Ludmilla Jaakson oli kielen uudistuksen kannattaja.

1.3.2. Käännökset tutkimuskohteena

Vertailevan kielitieteen perusajatuksena on kahden tai useamman kielen rinnakkainasettelu ja toisiaan vastaavien kohtien vertaileminen, sekä näiden erojen ja mahdollisesti myös yhtäläisyyksien toteaminen (Häkkinen 1987: 13). Kahden kielen vertailussa käännökset ovat yleensä ensisijainen tutkimuskohde. Käännösten tutkimisessa ja vertailussa on kuitenkin ongelmia, jotka johtuvat kielten erilaisista rakenteista ja käännösten käyttötarkoituksesta. Jos vertailtavat kielet ovat rakenteeltaan ja funktioiltaan kaukana toisistaan, ei tutkittavien vastineiden määrittäminen ja niissä havaittujen erojen arvioiminen ole yksinkertaista (mts. 14). Jos vertailtavina taas ovat esimerkiksi lähisukukielet, eivät ongelmana ole enää kielten rakenne-erot, vaan se, millä tasolla kielten välinen ekvivalenssi eli vastaavuus toteutuu.

Ekvivalenssia on karkeasti jaotellen olemassa kahta lajia: strukturaalinen ja funktionaalinen (Mustajoki 1993: 188). Strukturaalinen (tai Häkkisen (1987: 14) mukaan formaalinen) ekvivalenssi edustaa äärimmillään eräänlaista ”sanasta sanaan” –käännöstä, jolloin lähtökielen ilmauksen jokaista morfeemia vastaa käännöksessään morfeemi. Käytännön käännöstyössä on kuitenkin otettava ensisijaisesti huomioon funktionaalinen (Häkkisellä semanttinen tai pragmaattinen) ekvivalenssi, jolloin käännös ei rakenteellisesti vastaa alkuperäistekstiä välttämättä lainkaan, mutta semanttisella tasolla alkuperäisen ilmauksen kaikki merkityspiirteet ja tyyllivivahteet ovat mukana käännöksessä. (Mustajoki 1993: 188–191.) Funktionaalisesti ekvivalentti käännös synnyttää lukijassa saman mielikuvan kuin alkuperäisteksti.

Strukturaalinen ekvivalenssi on melko selkeästi määriteltävissä, ja sitä käytetään paljon erityisesti semantiikaltaan yksinkertaisissa lauseissa. Lauseet esimerkissä 1 ovat rakenteeltaan identtisiä, joten ne ovat strukturaalisesti ekvivalentteja:

- (1) Uutelan Juha, leskimies, istui pöytänsä ääressä ja lopetti parranajoaan. (Pak, 9)
 Uutela Juha, lesk mees, istus laua ääres ja lõpetas habemeajamist. (Põ, 1)
 Uudela Juha, leskmees, istus laua ääres ja lõpetas habemeajamist. (Pag, 5)
- (2) ”On eletty, vaan kun me aiomme rikastua!” sävähytti taas Keskitalo. (Pak, 55)
 ”On elatud, aga kui meie nüüd tahame rikkaks saada!” sähvas Keskitalo. (Põ, 45)
 ”On elatud, aga kui meie tahame rikkaks saada!” sähvas taas Keskitalo. (Pag, 43)

Esimerkin 2 käänöslauseet eivät sen sijaan ole strukturaalisesti ekvivalentteja alkukielen kanssa, koska suomen verbiä *rikastua* vastaa vironnoksissa analyttinen muutosilmaus eli verbi ja sen määrite *rikkaks saada*. Lisäksi esimerkissä suomen aikoa-verbiä vastaa viron *tahta* ’tahtoa, haluta, mieliä’, jota tosin käytetään virossa myös aikomisen ilmaisuun. Vaikka lauseiden rakenne ja leksikaalinen ekvivalenssi hieman poikkeavat toisistaan², vastaavat käänökset täysin suomenkielisen lauseen syvärakenteen semantiikkaa. Lauseiden välillä vallitsee siis funktionaalinen ekvivalenssi.

Funktionaalinen ekvivalenssi on strukturaalista ekvivalenssia laajempi käsite: vertailtavien kielten lauseet ovat funktioltaan samoja, vaikka niiden rakenne ei välttämättä vastaa toisiaan. Lisäksi käänöstekstejä tutkittaessa voidaan olettaa, että jos kahden kielen lauseet ovat strukturaalisesti ekvivalentteja, ne vastaavat myös funktioltaan toisiaan. Tämä johtuu siitä, että strukturaalisesti ekvivalentin käänöksen edellytetään rakenteellisen vastaavuuden lisäksi ilmaisevan mahdollisimman pitkälle myös alkukielen lauseen semanttisen informaation. Sanatarkka käänös ei kuitenkaan yleensä ole paras mahdollinen, vaan sujuvan, funktionaalisesti ekvivalentin käänöksen saavuttamiseksi saatetaan joutua käyttämään alkukielestä poikkeavaa rakennetta.

Kahden kielen vertailua helpottaa, jos kielet ovat rakenteellisesti lähellä toisiaan. Viron ja suomen kielen samanlaisuus vaikuttaa olennaisesti kääntämisprosessiin, muttei välttämättä helpota sitä. Tämä johtuu siitä, että kääntämisessä täytyy ottaa huomioon paljon muutakin kuin pelkkä kieliopillinen rakenne. Käänöksen lopputulokseen vaikuttavat muun muassa alkuperäinen teksti, vastaanottaja, kääntäjän omat ominaisuudet, yhteiskunta ja erilaiset kulttuurit. (Grünthal 1999:

² Lauseiden perusstruktuuri esimerkissä 2 on kuitenkin sama. Tällöin puhutaan osittaisesta strukturaalisesta vastaavuudesta.

14, 15.) Etenkään kaunokirjallisuudessa alkuperäisteksti ja käännös eivät koskaan voi olla struktuurallisesti täysin ekvivalentteja. Sen sijaan funktionaalisen ekvivalenssin voi katsoa vaikuttavan koko tekstin tasolla, koska alkuperäisteksti ja käännös vastaavat funktioltaan toisiaan (Melkko 1995: 12).

Tässä työssä käy selvästi ilmi kaunokirjallisten käännösten funktionaalinen ekvivalenssi suhteessa alkuperäistekstiin, koska alkuperäiseen tekstiin verrataan kahta eriaikaista käännöstä. Kuten edellisestä luvusta ilmeni, on myöhempi käännös *Pagulased* struktuurallisesti ja leksikaalisesti ekvivalentimpi alkuteokseen nähden kuin ensimmäinen käännös *Põgenejad*. Struktuurallinen ja leksikaalinen ekvivalenssi käyvät ilmi erityisesti johdosverbien (*U-* ja *ne-*johtimiset) kautta (ks. esim. 3 a ja b). Myös *Põgenejad*:ssa kääntäjä on kuitenkin säilyttänyt alkuperäistekstin virkejaoituksen lähes täydellisesti, ja virkkeistä käy ilmi sama semanttinen informaatio kuin alkuteoksesta. *Põgenejad* on siis funktionaalisesti yhtä ekvivalentti suhteessa *Pakolaisiin* kuin *Pagulasedkin*.

- (3) a) [Keskitalo] istui nyt, lyhyen päivän alkaessa *hämartyä*, yksinään keittiön penkillä. (Pak, 32)
 [Keskitalo] istus nüüd, kuna sügisene päew *widewikule hakkas weerema*, üksipäini köögis pingil. (Põ, 24)
 [Keskitalo] istus nüüd, lühikese päeva kaldudes *hämarduma*, üksinda köögi pingil. (Pag, 24)
- b) Rinta oli yhä *heikontunut* - - (Pak, 32)
 Rinnad *oliwad* ikka *nõrgemaks läinud* - - (Põ, 24)
 Rind oli üha *nõrgenenud* - - (Pag, 24)

Esimerkin 3 kaltaiset tapaukset ovat tämän tutkimuksen perusaineistoa. Pyrin niitä analysoidesani selvittämään, minkälainen on suomenkielisen *U-*verbin semantiikka, ja miksi se saa vastavaan johdosverbin vasta myöhemmässä käännöksessä.

Tutkimuksen lähtökohtana, niin sanottuna lähtökielenä, on suomi, jota verrataan kohdekielenä olevaan viroon. Kaisa Häkkisen (1987: 14–15) mukaan tällaisessa horisontaalisessa vertailussa on vaikea päästä systemaattiseen ja kattavaan kontrastiiviseen kuvaukseen, koska lähtökielen rakenne antaa tavallaan kehyksen koko tutkimukselle. Tällöin kohdekielen jotkut ominaisuudet voivat tulla esiin vain puutteellisesti tai jäädä jopa kokonaan piiloon, mikäli lähtökielellä ei satu olemaan juuri niitä edellyttäviä rakenteita. Tässä työssä suomi on kuitenkin luonteva valinta lähtökieleksi, koska tutkittava aines, *U-*johdin, on otettu kohdekieleen juuri suomen mallin mukaisena. Vertailun systemaattisuutta ja syvyyttä lisää myös se, että kohdekielestä tutkimusaineistona

on kaksi eriaikaista ja eri kääntäjien tekemää käännöstä. Tämä mahdollistaa paitsi suomen ja viiron, myös viroinnosten keskinäisen vertailun, jolloin kohdekielen ominaisuudet pääsevät paremmin esiin.

2. U-VERBIEN JOHTOSUHTEET SUOMESSA JA VIROSSA

Verbijohdin *U* on suomalais-ugrilaista alkuperää ja sillä on esiintymismuotoja kaikissa itämerensuomalaisissa kielissä paitsi liivissä. *U*-johdinta pidetään oletetun suomalais-ugrilaisen kielijärjestelmän persoonallisen passiivin tunnuksen jatkajana. (Laakso 1989: 59–60, 65.) Semantiikaltaan *U*-aines onkin refleksiivinen ja passiivinen, mikä myös on yhteinen tekijä itämerensuomalaisissa kielissä. *U*-johtimen muoto ja johtosuhteet vaihtelevat kuitenkin eri kielissä kielen omien sananmuodostus ja johtosääntöjen mukaan.

Sekä suomessa että virossa *U*-johdoksia voi muodostaa niin nominikannoista (denominaaliset johdokset, esim. suomi: *jää* > *jäätyä*, viro: *hämär* > *hämarduda*) kuin verbikannoistakin (deverbaaliset johdokset, esim. suomi: *jatkaa* > *jatkua*, viro: *pöörata* > *pöörduda*). Viron denominaalien ja deverbaalien välillä on kuitenkin selvempi raja kuin suomessa, jossa *U* muodostaa eri johdinten kanssa korrelaatioketjuja siten, että *U*-verbin kantana voi usein pitää sekä nominia että verbiä. Eri tutkijat voivat eri kriteereitä käyttäen segmentoida saman johdoksen eri tavoin. Esimerkiksi verbi *varttua*, jolle nykysuomalainen tuskin heti löytää kantasanaa (etymologisesti *varttua* on *varsi*-sananjohdos), voi segmentoitua joko *tu*-johdokseksi *vart-tu-a* tai *u*-johdokseksi *vartt-u-a* sen mukaan segmentoidaanko kausatiivijohdin vartaloon vai johtimeen kuuluvaksi. (Räisänen 1988: 20–21.) *U* voikin suomessa esiintyä joko yksinään tai yhdysjohtimena *tU*, *htU*, *pU*, *ttU*, *altU*, *ntU*, *(i)stU*, *UtU* ja *(V)VntU*. Kielen käyttäjän kannalta johdoksen kantasana tai johtimen muoto ei ole tärkeä, mutta johdoksen semantiikan selvittämisessä kantasanan ja johtimen suhde ei ole yhdentekevä. Johdoksen merkitykseen ja luokittumiseen nimittäin vaikuttaa sekä kantasanan että johtimen semantiikka. Kantasanasta riippuen suomen *U*-johdin voi Eeva Kangasmaa-Minnin (1982: 43–44) jaottelun mukaan luokittua joko modifioivaksi, muuntavaksi tai muuttavaksi suffiksiksi. Jako perustuu johtimen kantaverbissä aiheuttaman semanttisen muutoksen laatuun ja sopii Kasikin (1989: 86) mukaan myös virojohtimien luokitteluun.

Modifioivat suffiksit eivät aiheuta muutoksia kantaverbin syntaksiin, vaan vaikuttavat vain sen semanttiseen käyttäytymiseen modifioimalla toiminnan laatua. Tyypillisiä modifioivia johtimia ovat frekventatiivi- ja momentaanijohtimet. Muuttajasuffiksit taas vaikuttavat verbin syntaktiseen käyttäytymiseen muuttamalla intransitiivisen verbin transitiiiviseksi tai transitiiivisen intransitiiviseksi. Kausatiiviset sekä translatiiviset johtimet toimivat transitiiivistajina, refleksiiviset ja passiiviset taas intransitiivistajina. Muuttajasuffiksit³ poikkeavat kahdesta aiemmasta ryhmästä siten, että ne vaihtavat kantasanan sanaluokkaa. Muuttajasuffikseilla johdetaan nomineista ja adjektiiveista verbejä, ja niitä on sekä suomessa että virossa useanlaisia. (Kasik 1989: 86–88.) Suomen *U*-johdin voi kantasanasta riippuen esiintyä siis kaikissa Kangasmaa-Minnin johdintyypeissä (ks. myös Laakso 1989: 55–61). Tyypillisin *U*-johtimen tehtävä on kuitenkin refleksiivistää tai passiivistaa kantasanan merkitys, joten suurin osa *U*-aineksista johtimista kuuluu muuttajasuffikkeihin. Tällä perusteella *U* liittyykin suomessa tavallisimmin johtamattomaan tai johdettuun transitiiiviverbiin ja muuttaa sen intransitiiviseksi.

Koska *U*-johtimen perusmerkitys on subjektitarkoitteeseen kohdistuva muutos, on sen kantasanan semantiikan oltava sellainen, että muutos voi tapahtua. *U*-johdoksen kantasana onkin yleensä olotilaa tai -paikkaa ilmaiseva kausatiivinen *tA*-päätteinen verbi. (Pajunen 2001: 172–176.) Suomessa *U* voi näissäkin tapauksissa liittyä pidemmiksi johdinyhtymiksi, eli *U*:ta voi edeltää myös *elTA/ilTA*, *isTA*, *nTA* ja *AhTA*, esimerkiksi *suurentaa* > *suurentua*, *seisahtaa* > *seisahtua*. Olotilaa ja –paikkaa ilmaisevien verbien lisäksi *U*-johdin voi suomessa liittyä myös psyykkistä tai fyysistä tilaa ilmaiseviin verbeihin, kuten niin sanottuihin tunnekausatiiveihin. Esimerkiksi *masentaa* > *masentua*, *paleltaa* > *paleltua*. Virossa tunnekausatiiveja ei ole, mutta joistakin merkitykseltään statiivisista verbeistä voidaan sekä suomessa että virossa muodostaa *U*-johdos, esimerkiksi *kuvastaa* > *kuvastua*; *peegeldama* > *peegelduma*. Statiiviset *U*-johdokset eivät varsinaisesti ilmaise muutosta, vaan kantaverbin ja johdoksen ero on pelkästään valenssissa. (Ojutkangas 1997: 363–364.)

Suomen *U*-johdosten joukkoon kuuluu myös verbejä, joilla ei ole kantasanaa lainkaan. Näistä suurin osa on kaksitavuisia vanhoja johdoksia, joista osa ilmaisee suhteellisen vähittäistä tapahtumaa, osa selvemmin muutosta. Ne *U*-verbit, jotka eivät ilmaise muutosta, kuuluvat muun muas-

³ Koivisto käsittelee *UtU*-verbitutkimuksessaan (1991: 22) pelkästään verbinjohtimia ja jakaa ne funktionaalisesti kahteen tyyppiin: muuttajiin ja modifioijiin. Modifioijat vastaavat Kangasmaa-Minnin modifioijia, mutta muuttajilla Koivisto tarkoittaa Kangasmaa-Minnin muuntajia. Muuttajat ovat Kangasmaa-Minnillä denominaalinen johdinryhmä, jota Koiviston tutkimuksessa ei käytetä lainkaan.

sa liikeimitatiiveihin ja näkymisverbeihin (*välkkyä, viuhua, mäiskyä, räiskyä*), puheakteihin (*raakkua, naukua, kutsua, puhua*) tai staattista tilaa ilmaiseviin verbeihin (*asua, pysyä, istua*). (Pajunen 2001: 175–176.)

Virossa kantasanan ja *U*-johtimen suhteet ovat huomattavasti yksinkertaisempia ja yhdenmukaisempia kuin suomessa. Tämä johtuu suureksi osaksi siitä, että kielen uudistuksen yhteydessä suomen mallin mukainen *U*-johdin mukautettiin viron kieleen nopeasti viron omien äännelakien mukaisesti. Esimerkiksi *U*-johtimen etuvokaalista varianttia *y* ei virossa otettu käyttöön, koska jälkitavuisissa oli tapahtunut muutos *y > i* (*luopua - loobida, yöpyä - ööbida, yhtyä - ühtida*). (Kasik 1991: 467.) Sen sijaan *u* säilyi jälkitavuisissa ja lisäksi jälkitavujen *o*:t kehittyivät säännöllisesti *u*:ksi. Näin *U*-johdoksista tuli virossa *u*- ja *i*-vartaloisia. (Ojutkangas 1997: 371.)

Toinen viron kieleen mukautuminen koski Kasikin mukaan suomen *UtU*-johdosta. Suomessa on esimerkiksi johdosparit *antaa > antautua, ajaa > ajautua* ja *jakaa > jakautua*. Jos virossa jälkitavun vokaaliyhdisteestä olisi säilynyt ensimmäinen vokaali ja siihen olisi liittynyt viron infinitiivin tunnus *-da*, olisi viroon muodostunut johdosparit *anda > *andaduda, ajada > *ajaduda, jagada > *jagaduda*. Tällaiset johdokset eivät ole viron kielelle ominaisia, koska viron äännelakien mukaan sanan jälkitavussa ei esiinny vokaaliyhtymiä. *UtU*-johdinta ei siis lainattu viroon, vaan liian pitkien johdosten asemesta viro suosi muotoja *anda > anduda, ajada > ajuda* ja *jagada > jaguda*. Suomen kielestä otettiin vain johdin *U* ja malli johtamiseen, ja yhdistettiin ne omaperäisesti viron kieleen. Kasik onkin todennut, että osa suomen johdosmallista sopi viroon ja se lainattiin. Osa taas ei sopinut sellaisenaan, joten se hylättiin tai mukautettiin. (Kasik 1991: 467, 473–474.)

Virossa *U*-verbien muodostaminen on siis rajoitetumpaa ja johdinyhtymiä on käytössä huomattavasti vähemmän kuin suomessa: *U*:n lisäksi vain *tu, du* ja *stu*. Ainoa johdin, johon *U* voi virossa liittyä, on kausatiivinen *ta* konsonanttialkuisine variantteineen. Liittyessään kausatiivijohtimeen *U* korvaa vartalovokaali *-a*:n eli *U* liittyy aina konsonanttiin kuten suomessakin, esimerkiksi sm. *kääntää > kääntyä, puhdistaa > puhdistua*; vir. *käändama > käänduma, puhastama > puhastuma*. (Ojutkangas 1997: 363, 366.) Myös *bu/bi* liittyy suomen *pU*-johtimen tavoin yksitavuisiin pitkään vokaaliin tai diftongiin päättyviin vartaloihin, esimerkiksi sm. *saapua, syöpyä*; vir. *saa-buma, sööbima*. Johdin *du* taas liittyy yksitavuisiin kantoihin, joiden pitkää vokaalia tai diftongia

seuraa *l*, *n* tai *r*, esimerkiksi *keelduma* 'kieltäytyä', *veendum*a 'vakuuttua', *piirduma* 'rajoittua'. (M. Erelt et al. 1997: 324.)

Kantasanan muotoon liittyvien rajoitusten lisäksi viron kieli pyrkii mahdollisimman suureen ekonomisuuteen kantasanan ja johdoksen merkitysten suhteen. Jos johdetun sanan merkitys on synonyminen kantasanan kanssa, sitä ei virossa muodosteta. Tämä sääntö sulkee pois *U*-johtimen liittymisen esimerkiksi *A[h]tA*-loppuisiin momentaaniverbeihin. Momentaanit ilmaisevat äkillistä liikettä tai ääntä ja suomessa ne saavat usein rinnalleen *U*-johtimisen vastineen, esimerkiksi *seisahtaa* ~ *seisahtua*, *säikähtää* ~ *säikähtyä*, *horjahtaa* ~ *horjahtua*. *U* on momentaaneihin liittyvänä pelkästään modifioiva johdin, eli se ei muuta kantaverbin argumenttirakennetta, vaan tuo verbin merkitykseen lähinnä perfektiivisen aspektin. (Ojutkangas 1997: 364.) Koska virossa johdetulla verbillä ei olisi kantaverbistä poikkeavaa merkitystä, sitä ei viron yleiskielen sääntöjen mukaan muodosteta lainkaan, esimerkiksi *seisa[h]tama* 'seisahtaa', *võpa[h]tama* 'vavahtaa', *ehmata* 'säikyttää, säikähtää' (Muuk 1938: 106). Toisaalta eteläviron murteissa *U* voi liittyä myös momentaaniverbeihin. Jo Wiedemannin sanakirjassa (1. painos ilmestyi 1869) on merkintöjä *ah-ta*- ja *ah-tu*-johtimisista verbipareista, esimerkiksi *lopsahtama* ~ *lopsahtuma* 'läiskähtää', *mulahtama* ~ *mulahtuma* 'pudota loiskahtaen veteen'. (Ojutkangas 1997: 364.) On myös muistettava muutamat harvat tapaukset, joissa momentaaniverbillä on viron yleiskielessä tavallisesta poikkeava johdin *-sta*, esimerkiksi *libastama* 'liukastua, luiskahtaa', *minestama* 'mennä tainnoksiin, pyörtyä' ja *punastama* 'punastua' (vrt. eteläviron *punahtama* ~ *punahtuma*). Näille verbeille, erityisesti *punastama*-johdokselle, voi Muukin (1938: 106) mukaan muodostaa myös *U*:llisen vastineen. *Punastama* ~ *punastuma* -verbeillä on eroa merkityksenkin suhteen, sillä *punastama* merkitsee momentaanista, äkillistä punaiseksi tulemistä (kasvoista jne.), ja *punastuma* taas punaiseksi muuttumista, yhä enemmän punoittamaan alkamista, jolloin se on tavallinen *U*-intransitiivi. Esimerkiksi *tütarlaps punastas* 'tyttö punastui', mutta *õhtutaevas punastus ikka rohkem ja rohkem* 'iltataivas punastui [suomessa paremmin punertui] enemmän ja enemmän'. Suomessa *punastua*-johdoksella ei ole vastaavaa momentaanista kantaverbiä.

Virossa ei muodosteta *U*-johdosta myöskään silloin, jos kausatiivisella verbillä on jo intransitiivinen kantaverbi. Toista intransitiivia ei kielessä tarvita ja refleksiivisyys voidaan ilmaista kausatiivin ja *end* 'itse'-pronominin avulla, esimerkiksi: *hukkuda* > *hukutada* > *end hukutada* (vrt. suomi: *hukkua* > *hukuttaa* > *hukuttautua*). Viron *U*:lliset refleksiivijohdokset jäävätkin vähäi-

semmiksi kuin suomessa osittain *UtU*-johtimen puuttumisen, osittain kielen ekonomiapyrkimysten takia. (Kasik 1991: 475; Ojutkangas 1997: 364–365.)

Koska viron sananjohto on paljon rajoitetumpaa kuin suomessa, ja viro pyrkii mahdollisimman suureen omaperäisyyteen ja ekonomisuuteen, on poikkeuksellista, että *U* voi virossa liittyä *eeri-*loppuisiin lainverbeihin. Yleensä lainaverbit otetaan viroon sellaisinaan tai ne mukautetaan kieleen ilman näkyvän johtimen apua (Ojutkangas 1997: 364). *Eerima* > *eeruma* –mallia ehdotti jo Aavik (1920: 28–30), koska hän piti tärkeänä *U*-johdosten muodostamista myös lainasanoista. Näiden johdosten välillä vallitsee tavallinen transitiivi–intransitiivi-suhde, esimerkiksi *organiseerima* 'organisoida' > *organiseeruma* 'organisoitua', *assimileerima* 'assimiloida' > *assimileeruma* 'assimiloitua'. Mikäli lainattava sana on jo valmiiksi intransitiivinen, sen voi mukauttaa viroon joko *eerima-* tai *eeruma-*johtimen avulla. Tällöin *eerima-*verbi tarkoittaa jossakin olotilassa olemista, esim. *domineerima* 'dominoida', *vibreerima* 'värähdellä', *eeruma* taas joksikin muuttumisesta, toiseen olotilaan siirtymistä, esim. *degenereeruma* 'degeneroitua', *progresseeruma* 'edistyä'. (Muuk 1938: 108; T. Erelt 1991: 367.)

Sekä suomessa että virossa *U*-johdosten muodostamiselle aiheuttaa rajoituksia kantaverbin semantiikka ja erityisesti se, minkälaisia kielenulkoisia tilanteita kantaverbit kuvaavat. Esimerkiksi ei-agentiivisia passiivisia *U*-johdoksia ei suomessa eikä virossa muodosteta verbeistä, jotka aivan ehdottomasti edellyttävät aktiivista, elollista tekijää (Muuk 1938: 109; Kasik 1991: 470–471). Tällaisten verbien passiivistaminen *U*-johtimella on kielenvastaista, esimerkiksi *laulaa* > **laulua*; *laulda* > **laulduda*. Samoin refleksiivisiä johdoksia ei voi muodostaa verbeistä, jotka ilmaisevat sellaista toimintaa, jota inhimillisen agentin ei ole mahdollista kohdistaa itseensä. Esimerkiksi Koiviston (1991: 85–88) mukaan verbit *kylväytyä* ja *murjoutua* eivät *UtU*-johtimesta huolimatta ole refleksiivisiä. Tällaisten verbien toiminta itsen vaikuttavana tai kohdistuvana ilmaistaan suomessakin *itse*-pronominin avulla, esim. *murjoa itseään*, *syyttää itseään*. (Ojutkangas 1997: 364, 365; vrt. myös Geniušienė 1987: 77.)

Vaikka *U*-johtimen liittymisellä kantasanaan on siis paljon morfologisia ja rakenteellisia rajoituksia, vaikuttaa *U*-johdoksen muodostumiseen kuitenkin eniten kantasanan ja johdoksen semantiikka. *U*-johtimen päämerkitys on refleksiivisyys, mutta kuten muitakin johtimia, myös sitä käytetään ilmaisemaan useampia merkityksiä, esim. passiivisuutta ja resiprookkisuuutta (vastavuoroisuutta). Tarkastelen seuraavassa luvussa *U*-johtimen semanttisia erityispiirteitä.

3. U-JOHTIMEN SEMANTIikka

U-johtimen semantiikkaa ja funktioita voidaan tarkastella sekä syntaktisella että leksikaalisella tasolla. Syntaktisella tasolla *U*-johdin vaikuttaa lauseen transitiivisuuteen ja kausatiivisuuteen muuttamalla sen intransitiiviseksi ja ei-kausatiiviseksi. Samalla verbin, johon *U*-johdin liittyy, valenssi alenee ainakin yhdellä osanottajalla. Esimerkiksi: *Mies kaataa puun.* > *Puu kaatuu.* Leksikaalisella tasolla taas voidaan tarkastella sitä, millaisen merkitysmuutoksen tai –vivahteen *U*-johdin verbiin tuo ja kuka tai mikä *U*-johdoksen ilmaiseman tilanteen aiheuttaa. Käytännössä syntaktinen ja leksikaalinen taso menevät päällekkäin ja *U*-johdoksen merkitys muodostuu sekä kantaverbin, *U*-johtimen itsensä että koko ympäröivän lauseen ominaisuuksista ja merkityksistä. Tarkasteltavasta näkökulmasta kuitenkin riippuu, millaisiin luokkiin *U*-verbejä jaotellaan. Esitteen seuraavaksi näitä jaotuksia.

3.1. Transitiivisuus – intransitiivisuus

Transitiivisuuden ja kausatiivisuuden käsitteet tunnetaan kaikissa maailman kielissä. Ihminen hahmottaa ympäristöään juuri näiden käsitteiden sisältämän tiedon kautta. Transitiiviseen ilmaukseen sisältyy tieto siitä, mitä joku tekee jollekin kohteelle, ja kausatiivisuus puolestaan ilmaisee, kuka/mikä aiheutti jotakin. (Siitonen 1999: 64, 66.) Kielen transitiiviverbit kuvaavatkin tyypillisessä käytössään kausatiotilanteita. Esimerkiksi lauseessa *Liisa pukee Mattia* transitiivinen *pukea*-verbi saa sekä subjektin että objektin, ja lauseen kuvaamasta tilanteesta käy selville, kuka pukemisen aiheuttaa.

U-johdin vaikuttaa sekä lauseen transitiivisuuteen että usein myös kausatiivisuuteen. Refleksiiviverbi muodostetaan transitiivisesta kantaverbistä liittämällä siihen refleksiivinen muotoaines, suomessa ja virossa yleensä *U*-johdin. Kantaverbi muuttuu johtimen vaikutuksesta intransitiiviseksi, eli johdettu verbi ei enää saa lauseessa näkyvää, subjektista erillään olevaa objektia, kuten lauseessa *Matti pukeutuu*. Semanttisesti refleksiivinen verbi-ilmaus siis alentaa transitiivisen kantaverbin valenssia yhdellä osanottajalla, koska refleksiiviverbin kuvaamassa tilanteessa toiminnan agentti ja kohde ovat sama olento. Johdettu refleksiivinen verbi-ilmaus poikkeaa myös prototyyppisestä kausatiotilanteesta, joka tyypillisesti sisältää inhimillisen agentin johonkin toiseen

olioon tahdonalaisesti kohdistaman konkreettisen toiminnan (Croft 1991: 166–170; Koivisto 1991: 79, 1995: 30). Refleksiivisessä kausaatiotilanteessa on kuitenkin havaittavissa, että verbin ilmaisema toiminta kohdistuu subjektitarkoitteeseen itseensä. Näin ollen refleksiivistä kausaatiotilannetta voi pitää prototyypin kaksiosanottajaisen kausaatiotilanteen erikoistapauksena, jossa toiminnan kaksi osanottajaa sattuvat olemaan yksi ja sama (Talmy 1976: 95–97; Kemmer 1993: 49–50; Koivisto 1995: 30).

Kausaatiotilanne on edelleen nähtävissä refleksiivi-ilmauksessa, vaikkakin hieman muuttuneena. Periaatteessa refleksiivisenä ilmenevän toiminnan on oltava sellaista, että agentti pystyy kohdistamaan sen myös muihin olioihin kuin itseensä. Tästä johtuen refleksiivien kantaverbeinä on enimmäkseen transitiiiverbejä, koska intransitiiviverbien kuvaama toiminta ei ole perusluonteeltaan sellaista, että sitä voisi kohdistaa johonkin toiseen olioon. Intransitiiviverbin subjektitarkoite ei voi varsinaisesti kohdistaa toimintaa edes itseensä, mutta toiminnan vaikutuksen voi kuitenkin katsoa jotenkin rajoittuvan subjektitarkoitteen piiriin. Verbin intransitiivisuus vaikuttaa lähinnä toiminnan kausatiivisuuteen, ei subjektin luonteeseen, sillä transitiiiverbien tapaa intransitiivienkin subjekteina voi esiintyä sekä aktiivisia, agentin kaltaisia, että passiivisia, toimimattomia olioita. (Koivisto 1995: 31.)

Refleksiivijohdot siis luokitellaan yleensä kausatiivisista transitiiiverbeistä johdetuiksi intransitiiveiksi.⁴ Toisenlaiseen luokitteluun on päätyntä Kangasmaa-Minn (1977), joka jakaa suomen verbivartalot niiden syntaktis-semanttisen käyttäytymisen perusteella kolmeen luokkaan: transitiivisiin, refleksiivisiin ja intransitiivisiin. Refleksiiviverbit saavat siis transitiivi- ja intransitiiviverbien rinnalle oman luokkansa, johon kuuluu refleksiivijohdosten lisäksi myös sellaisia johtamattomia verbejä kuin *mennä*, *tulla*, *lähteä*, *juosta*, *hiihtää* ja *toimia*. Näillä verbeillä on tyypillisessä käytössään agenttiivinen subjekti, joka toiminnallaan vaikuttaa lähinnä itseensä. Tällaisessa käytössä verbit luokituvat refleksiivisiksi, mutta epäagenttiivisesti käytettyinä samat verbit kuuluvat intransitiiviseen ryhmään. (Kangasmaa-Minn 1977: 11–13, 1982: 52; Koivisto 1995: 33.)

⁴ Leena Kytömäki viittaa Noreeniin ja Canneliniin, jotka 1900-luvun alkupuolella pitivät transitiiiverbin intransitiivista johdosta pelkkänä transitiivin taivutusmuotona, tai intransitiivisuus ja refleksiivisyys olivat ainakin toissijaiset kategoriat kausatiivisuuteen verrattuna (1992, 236).

Intransitiivisten verbien lukeminen refleksiivisiksi laajentaa refleksiivien perinteisen luokittelun rajoja. Koivisto (1995: 33) pitää eri asiana sitä, kohdistuuko subjektiin verbin ilmaisema toiminta vai tämän toiminnan vaikutus. Intransitiiviverbien tapauksessa agentin ei voi katsoa kohdistavan toimintaa itseensä, koska intransitiivien kuvaamaa toimintaa ei yleensäkään voi kohdistaa mihinkään. Tämä näkökulma rajaa intransitiivit refleksiivien ulkopuolelle. Toisaalta se, että intransitiivien toiminta ja sen vaikutus keskittyvät subjektitarkoitteen piiriin, lisää näiden verbien refleksiivisyyttä. Tällä kriteerillä myös nominikantaisten johdosten voi väljästi tulkiten katsoa osoittavan refleksiivisyyttä, koska niissä subjekti aiheuttaa itselleen kantasanan ilmaiseman ominaisuuden (Laakso 1990: 21).

Syntaktisilta ominaisuuksiltaan transitiiiviverbien toiminta kohdistuu tavallisesti olioon, joka on eri kuin subjektitarkoite. Intransitiiviverbien kuvaamassa tilanteessa toiminta sen sijaan vaikuttaa subjektiin tai tapahtuu subjektissa itsessään. *U*-johdoksiset refleksiivit ovat syntaktisesti intransitiivisia, mutta semanttisilta ominaisuuksiltaan ne sijoittuvat transitiiivien ja intransitiivien väliin: semanttisesti refleksiivisillä verbeillä on agentti ja kohde kuten transitiiiviverbeilläkin, mutta refleksiiveillä ne vain ovat langenneet yhteen. Refleksiivisessä tilanteessa on siten vain yksi osanottaja kuten intransitiiviverbeilläkin, vaikka odotuksenmukaista olisi kaksi osanottajaa. Refleksiivintunnus (yleensä *U*) ilmaiseekin verbin transitiiivisesta ja intransitiivisesta peruskäytöstä poikkeavaa käyttöä. (Koivisto 1995: 34.)

3.2. Denominaalisuus ja deverbaalisuus

Suomen kielen *U*-johtimiset verbit on perinteisesti jaoteltu refleksiiveihin, passiiveihin ja translatiiveihin (esim. L. Hakulinen 1979: 269, 292; Penttilä 1963: 319–322). Translatiivit erottuvat refleksiiveistä ja passiiveista siten, että ne on johdettu nominikannoista, esim. *jää* > *jäätyä*, *tumma* > *tummua*, kun taas refleksiivit ja passiivit perustuvat verbikantoihin, esim. *pukea* > *pukeutua*, *kaataa* > *kaatua*. Translatiivit ovat siis denominaalisia ja refleksiivit ja passiivit deverbaalisia johdoksia. Perusmerkityksenä kaikilla *U*-verbeillä on kantasanasta riippumatta muutos, jonka subjektitarkoite kokee tai joka siinä tapahtuu. Suomea koskee vielä väljätkö sääntö, että deverbaalisten *U*-johdosten ilmaisema muutos on äkillinen ja kertakaikkinen, mutta denominaaliset *U*-johdokset ilmaisevat vähittäistä muutosta (Laakso 1990: 18). Virossa deverbaalisten ja denominaalisten *U*-johdosten välillä ei tällaista eroa ole, vaan *U*-verbit voivat denominaalisiinakin ilmais-

ta äkillistä muutosta. Toki molemmissa kielissä *U*-johdoksen ilmaiseman muutoksen äkillisyys on lekseemikohtaista, esimerkiksi tummuminen on vähittäisempää kuin punastuminen. (Ojutkangas 1997: 360.)

Suomessa *U* liittyy niin moniin johdinyhtymiin, että rakenteen perusteella on usein vaikea varmasti sanoa, onko johdos deverbaalinen vai denominaalinen. Kielen käyttäjälle asia ei ole tärkeä, mutta johdoksen semantiikan selvittämisessä kantasana ei ole yhdentekevä. Nominikantaisiksi hahmottuvat *U*-johdokset saavat translatiivisen tai reseptiivisen merkityksen, eli ne ilmaisevat 'tulemista kantanominiksi' tai 'tulemista varustetuksi sillä tai joutumista sen valtaan, mitä kantanomini ilmaisee' (L. Hakulinen 1979: 281). Räisänen (1988: 31) lisää translatiivien ja reseptiivien rinnalle vielä orientatiivisen merkityksen, joka ilmaisee *U*-johdoksen 'liikkumista siihen suuntaan, mikä kantasanaan sisältyy. Reseptiiviset verbit ovat translatiiviverbien lähisukulaisia, joten usein denominaalinen *U*-johdos voidaan kontekstista riippuen tulkita sekä reseptiiviseksi että translatiiviseksi. Esimerkiksi *pensoittua* tarkoittaa sekä 'muuttumista pensaaksi' (translatiivinen tulkinta) että 'peittymistä pensailla' (reseptiivinen tulkinta). Samoin *kaarnoittua*-verbin voi tulkita sekä 'kaarnaksi muuttumiseksi' että 'kaarnan peittämäksi tulemiseksi'. (Mts. 81.)

Deverbaaliset *U*-johdokset tulkitaan lähes aina muutosmerkityksensä kautta, joten ne eivät yleensä sekoitu denominaalisten *U*-johdosten kanssa. Muutamassa tapauksessa deverbaalisella ja denominaalisella *U*-verbillä on kuitenkin niin samanlaiset rakenteet, että oikean merkityksen selvittämiseksi on tiedettävä johdoksen kantasanan sanaluokka. Näitä verbipareja ovat esimerkiksi denominaalinen *kuoreutua* 'saada kuori' < subst. *kuore-* 'päällyys' ja deverbaalinen *kuoriutua* 'päästä kuoresta' < verb. *kuori-* 'ottaa pois', *ahtautua* vs. *ahtoutua* ja *kuoleutua* vs. *kuolioitua*. (Pajunen 2001: 176.)

Vaikka joissakin tapauksissa kantasanan sanaluokka vaikuttaa *U*-johdoksen semantiikkaan, on jako deverbaalisiin ja denominaalisiin *U*-johdoksiin osittain turha ja ongelmallinen. Esimerkiksi Räisänen (1988) mukaan noin kolmanneksella Nykysuomen sanakirjan (NS) *U*-johdoksista on sekä nomini- että verbikanta (ks. myös Pajunen 2001: 176–177). Koiviston (1991: 17–18) mielestä tosin näistäkin verbeistä ainakin osa hahmottuu selvemmin nomini- kuin verbikantaisiksi ja osa selvemmin verbi- kuin nominikantaisiksi. Esimerkiksi nominikantaisiksi hahmottuisivat *hurmautua* ja *likautua* (<*hurma*, *lika*), joilla on selvästi translatiivinen tai reseptiivinen merkitys. Sen sijaan verbit *aurautua* ja *höyläytyä* (<*aurata*, *höylätä*) hahmottuvat Koiviston mielestä enemmän

verbi- kuin nominikantaisiksi, koska ne kuvaavat lähinnä tilannetta, jossa kantaverbin ilmaisema toiminta tapahtuu, eivätkä sitä tilaa, johon verbin ilmaisema muutos johtaa. Koiviston näkökulma ei kuitenkaan pidä paikkaansa, sillä johdosverbin kannaksi assosioituu tavallisesti aina johtoketjun ensimmäinen jäsen, yleensä nomini, vaikka välissä olisikin esim. kausatiiviverbi. Esimerkiksi *U*-johdos *sairastua* liittyy sekä verbiin *sairastaa* että adjektiiviin *sairas*. Tyypillisesti kielenpuhija hahmottaa johdoksen kantasanaaksi nominin. *U*-johdoksen ja nominin välillä vaikuttaakin olevan vahvempi korrelaatiosuhte kuin kahdella verbillä. (Räisänen 1978: 325.)

Suomessa nomini- ja verbikantaisten *U*-johdosten välille on yritetty tehdä eroa sen mukaan, millainen johdoksen ilmaisema muutos on ja kohdistuuko muutos subjektitarkoitteen tilaan vai verbin ilmaisemaan tilanteeseen. Vain denominaalisia *U*-johdoksia nimitetään siten suomessa translatiiveiksi, mutta ainakin Kasik (1991: 467) pitää kaikkia viron *U*-verbejä translatiivisina juuri muutosmerkityksen perusteella. Virossa translatiivisuus-käsite esiintyy siis laajemmassa merkityksessä kuin suomessa. Sekä suomessa että virossa *U*-johdin ei kuitenkaan ole ensisijainen translatiivijohdin, sillä molemmissa kielissä on myös muita translatiivijohtimia, ennen kaikkea *ne* (Kytömäki 1992: 238).

3.3. Refleksiivien morfologiaa ja semantiikkaa

U-johtimisten verbien nimittäminen suomessa refleksiiveiksi, passiiveiksi ja translatiiveiksi on peräisin E. N. Setälän kieliopista 1898. Setälän käyttämä denominaalisten ja deverbaalisten johdosten yhdistäminen samaan ryhmään johdinten samanasuisuuden takia on kuitenkin ongelmallista, sillä vaikka johdoksilla on esimerkiksi syntaktisella tasolla yhteinen ominaisuus intransitiivisuus, katsotaan deverbaaleja semanttisesti eri näkökulmasta kuin denominaaleja. (Kytömäki 1992: 235.) Denominaalisten *U*-johdosten merkitystä tarkastellaan siltä kannalta, mikä on verbin ilmaiseman muutoksen suunta tai lopputulos, jolloin johdos luokituu translatiiviksi, reseptiiviksi tai orientatiiviksi. Deverbaaliset *U*-johdokset taas luokituvat erityisesti subjektin roolin perusteella, jolloin näkökulmana verbin ilmaisemaan muutokseen on: kuka tai mikä muutoksen aiheuttaa. (Räisänen 1988: 31.) Aiheuttajan mukaan deverbaalinen *U*-johdos voi olla refleksiivinen, automatiivinen tai passiivinen.

3.3.1. Refleksiivisyys ja passiivisuus

Suomen kielen deverbaaliset *U*-johdokset jaetaan perinteisesti kahteen luokkaan: refleksiivisiin ja passiivisiin verbeihin. Käsite refleksiivi saattaa aiheuttaa sekaannusta, sillä sitä käytetään sekä morfologisella että semanttisella tasolla. Morfologisesti käsitettynä refleksiiveillä tarkoitetaan verbejä, joihin on liittynyt refleksiivinen muotoaines eli niin sanottu refleksiivitunnus (engl. reflexive marker). Geniušienén (1987: 25, 238) mukaan refleksiivitunnus on verbiin kiinnittyvä tai sen ympäristössä sijaitseva muotoaines, joka ilmaisee refleksiivistä merkitystä joko ainoana funktionaan tai yhtenä monista funktioistaan. Refleksiivitunnus voi olla sidonnainen morfi (affiksi tai päätte) tai itsenäinen sana (kuten pronomini tai partikkeli) (mts. 25–26, 237–240, 302–304). Sekä suomessa että virossa refleksiivitunnuksina toimivat sekä refleksiivipronomini *itse*, virossa *end/enese*, että johdin *U*. Suomessa käytössä olevista *U*-johdinyhtymistä erityisesti *UtU*-johtimella on vielä refleksiivinen merkityskin. Morfologisella tasolla kaikkia *U*-johtimella muodostettuja verbejä voi siis kutsua refleksiiviverbeiksi riippumatta siitä, ovatko ne semantiikaltaan refleksiivisiä vai passiivisiä.

Semanttisella tasolla refleksiiveillä tarkoitetaan sellaisia verbejä, jotka kuvaavat tilanteita, joissa verbin ilmaisema toiminta on subjektin itsensä aiheuttama ja kohdistuu tekijään itseensä, esim. *poika peseytyy*. Kielenuenkoista tilannetta vastaavassa lauseessa subjektin tarkoite on siis yhtä aikaa toiminnan suorittaja ja kohde. Agentin itse itseensä kohdistamaa toimintaa kutsutaan semanttiseksi refleksiivisyydeksi, joka kuitenkin on vain yksi morfologisten refleksiivien käyttötavoista. (Koivisto 1995: 29.)

U-johdoksen toisena merkityspiirteenä refleksiivisyyden ohella on vanhastaan pidetty passiivisuutta. Jako refleksiivisiin ja passiivisiin verbeihin perustuu siihen, että refleksiivisissä verbeissä lauseen subjekti kohdistaa verbin ilmaiseman toiminnan itse itseensä eli kontrolloi toimintaansa, mutta passiivisissa verbeissä verbin ilmaisema toiminta kohdistuu subjektiiin ilman subjektin aktiivista toimimista, esim. *Matto peseytyy puhtaaksi joessa* (ks. esim. Penttilä 1963: 534; Koivisto 1991: 13–14). Passiivisen *U*-johdoksen ilmaiseman muutoksen aiheuttajaa ei siis tiedetä, tai ainakaan sitä ei tuoda lauseen pintarakenteessa ilmi. Maailman kielissä refleksiivitunnuksisilla verbeillä on hyvin yleisesti passiivista käyttöä, ja useiden kielten passiivitunnus on jopa kehittynyt refleksiivitunnuksesta (Kemmer 1993: 228–229; Koivisto 1995: 32). Suomessakin suuri osa *U*-johdoksista verbeistä, erityisesti (*V*)*VntU*- ja *U*-johtimilla muodostetuista, on passiiviverbejä.

Sekä passiivisia että refleksiivisiä *U*-verbejä voidaan kuitenkin nimittää refleksiiviverbeiksi, koska molemmat sisältävät *U*-aineksisen refleksiivitunnuksen. (Koivisto 1991: 14.)

Refleksiivit ovat morfologisena luokkana huomattavasti laajempi kuin semanttisena: kaikki muodoltaan refleksiiviset verbit eivät ole semanttisesti refleksiivisiä. Refleksiiviverbejä ei voikaan rajata kuvaamaan vain yhtä yleismerkitystä tai –funktiota, koska niitä voidaan käyttää refleksiivisyyden lisäksi esim. passiivisuuden tai resiprookkisisuuden (vastavuoroisuuden) ilmaisemiseen. Täysin mielivaltaisesti refleksiivit eivät kuitenkaan merkityksiä ilmaise, vaan merkityksillä on yleensä jokin osoitettavissa oleva semanttinen yhteys refleksiivisyyteen. (Koivisto 1995: 32.) Tyypillistä onkin, että kielten erityyppiset refleksiivit kattavat semanttisen refleksiivisyyden ja sen lähialueiden muodostamaa merkityskenttää erilaajuisesti ja eri tavoin. Lopulta kaikkia morfologisesti refleksiiveiksi määriteltyjä verbejä yhdistää ainoastaan syntaktinen intransitiivisuus ja siitä johtuva toiminnan keskittyminen subjektitarkoitteen piiriin. (Geniušienė 1987: 14.)

3.3.2. Automatiivisuus

Suomen *U*-verbien semantiikkaa on sijakieliopin avulla tutkinut Ulla Kulonen-Korhonen (1985: 290). Hänen mukaansa semanttisen refleksiivisyyden ja passiivisuuden rinnalle pitäisi ottaa yksi luokka lisää, automatiivisuus. Automatiivit sijoittuvat refleksiivien ja passiivien välimaastoon ja ilmaisevat sellaista toimintaa, joka tapahtuu itsestään, ilman selvästi määriteltävissä olevaa syytä tai aiheuttajaa. (Kulonen-Korhonen 1985: 290.)

Kulonen-Korhosen luokittelussa automatiivin, passiivin ja refleksiivin erottamisessa on tärkeintä subjektin ja objektin sijakieliopin mukaisten roolien määrittely. Subjekti voi olla rooliltaan agentti, neutraali tai kokija, objekti on aina kohde. Agentti on lauseen elollinen, tietoisesti toimiva yksilö, ja kohde se lauseen osanottaja, johon agentin toiminta kohdistuu. Subjekti on rooliltaan neutraali tilanteissa, joissa on vain yksi osanottaja, joka ei kontrolloi verbin ilmaisemaa toimintaa. Elottomasta neutraalista tai kohteesta voidaan vielä erottaa kokija, joka on elollinen mutta passiivinen toimintaan tai tapahtumaan osallistuja. Seuraavissa esimerkkilauseissa subjekti on rooliltaan:

- agentti: Jussi hakkaa puita.
- kohde: Puut pilkkoutuvat. (Jussin toiminnan ansiosta.)
- kokija/neutraali: Jussi putosi jokeen.
- neutraali: Joki levenee. (Kulonen-Korhonen 1985: 290.)

Oikeastaan Kulonen-Korhosen luokittelussa refleksiivit säilyvät perinteisen luokittelun kanssa samanlaisina: refleksiivisiä ovat lauseet, joissa verbinä olevan *U*-verbin subjekti on yhtä aikaa sekä agentti että kohde. Sen sijaan perinteisesti passiivisina pidetyt *U*-johdokset jakautuvat kahteen osaan sen mukaan, millainen on muutoksen aiheuttaja: Automatiiveilla ei ole agenttia lainkaan tai se ei ole ainakaan elollinen. Passiivisilla verbeillä agentti sen sijaan on olemassa kielenukoisessa maailmassa, mutta sitä ei kielennetä.

Reet Kasikin (1991: 468) mielestä myös virossa voi erottaa automatiivit passiiviverbeistä sillä perusteella, että automatiivisessa lauseessa ei ole agenttia syvä- eikä pintarakenteessa. Semantiikaltaan refleksiiviset verbit taas edellyttävät agentin olemassaoloa sekä syvärakenteessa että passiivista poiketen myös pintarakenteessa. Refleksiivien eroa automatiiveihin ja passiiveihin selvittää, kun tarkastellaan kausatiiviverbisiä lauseita vastaaviin automatiivis-passiivisiin ja refleksiivisiin lauseisiin. Esimerkiksi kausatiivilause *Tehtaat saastuttavat luontoa* ja passiivilause *Luonto saastuu* kuvaavat samaa tapahtumaa eri näkökulmista. Sen sijaan kausatiivilause *Äiti pukee lasta* ja *Lapsi pukeutuu* ilmaisevat täysin erilaisia tilanteita. Jälkimmäisessä lauseparissa kausatiivilauseessa on eri subjekti ja objekti, joten sillä on eri merkitys kuin refleksiivilauseessa, jossa subjekti on rooliltaan sekä agentti että kohde. (Esimerkit Kasik 1991: 469.)

Suurin osa *U*-johdoksista verbeistä on myös virossa automatiivis-passiivisia. Kasik pitää automatiivis-passiivisten verbien joukkoon kuuluvana muun muassa kaikkia viron denominaalisia *U*-johdoksia. Hänen mielestään pelkän passiivisuuden ilmaiseminen ei ole viron kielelle ominaista, vaan automatiivis-passiivisten *U*-johdosten muodostaminen edellyttää, että subjektiin voi kohdistua muutos myös ilman agenttiivista aiheuttajaa. (Kasik 1991: 469.)

Kulonen-Korhosen jaottelu refleksiivit–automatiivit–passiivit on kuitenkin ongelmallinen, sillä luokitus ei ole tyhjentävä, vaan jättää useat verbit semantiikaltaan epämääräisiksi. Kulonen on itsekkin todennut, että samalla verbillä voi käyttöyhteydestä riippuen olla eri piirteitä: automatiivinen silloin, kun inhimillinen tekijä ei ole mahdollinen; passiivinen silloin, kun inhimillinen tekijä on kuviteltavissa taustalle; ja refleksiivinen silloin, kun subjekti itse on toiminnan aiheuttaja. (Siitonen 1999: 86.) Lause- ja tekstikontekstissa, joka tämän työn kaikilla verbeillä on, *U*-verbien passiivisuus ja automatiivisuus olisi periaatteessa mahdollista selvittää. Rajanveto näiden kahden tyyppin välille ei kuitenkaan ole käytännön kannalta järkevää. Ensinnäkin aidosti automaattista,

spontaanisti tapahtuvaa toimintaa on maailmassa olemassa hyvin vähän. Vain sellainen tapahtuma, kuten maljakko särkyä vanhuuttaan/itsestään, on luokiteltavissa automatiiviseksi. (Pajunen 2001: 49.) Lisäksi kielessä on ei-agenttiivisten *U*-verbien ohella sellaisia persoonattoman tapahtumisen ilmaisukeinoja kuin taivutuspassiivi ja geneeriset lauseet sen takia, ettei kielen käyttäjän tarvitsisi ilmaista tapahtuman aiheuttajaa. Koska aiheuttajan häivyttäminen on myös yksi passiivisten *U*-johdosten funktioista, on niiden jakaminen aiheuttajan roolin mukaan tarpeetonta. (Ojutkangas 1997: 360–361.) Myös Koivisto (1991: 101) on suomen *UtU*-verbejä luokitellessaan havainnut, että passiiviset verbit keskittyvät tilanteen kuvauksessa toiminnan lopputulokseen, eikä toiminnan aiheuttaja tai se, miten lopputulokseen on tultu, ole edes oleellista.

Koska automatiivisten ja passiivisten verbien erottaminen toisistaan on erittäin hankalaa, jakaa Ojutkangas deverbaaliset *U*-johdokset pelkästään niiden agenttiivisuuden perusteella agenttiivisiin ja ei-agenttiivisiin johdoksiin. Agenttiiviset *U*-johdokset vastaavat perinteisen fennistisen jaon refleksiivejä ja ei-agenttiivisiin kuuluvat kaikki passiiviset ja automatiiviset *U*-johdokset, joiden aiheuttajaa ei kielennetä, esimerkiksi (*huone*) *tuulettuu*. (Ojutkangas 1997: 360.)

Kulonen-Korhosen käsitteellä automatiivi ei ole mallia kielioppiperinteessä, eikä sitä käytetä kansainvälisessä kirjallisuudessaakaan muualla kuin viron *U*-johdoksia käsittelevissä tutkimuksissa. Esimerkiksi Geniušienė (1987: 99–100) on kyllä havainnut refleksiivien eroavan toisistaan agenttiivisuuden suhteen siten, että joissakin tapauksissa kantaverbin merkitys ja tilanteessa mukana olevat tarkoitteet implikoivat, ettei refleksiiviverbin ilmaisema toiminta voi olla ulkopuolisen agentin aiheuttamaa, vaan verbin toiminta tapahtuu itsestään (esim. *kukan nuppu avautuu*). Toisaalta jotkut tilanteet ilmaisevat toimintaa, joka ei missään tapauksessa voi tapahtua itsestään, vaan vaatii välttämättä suorittajakseen agentin (esim. *myymälä avautuu*). Geniušienė ei kuitenkaan erottele tällaisten tilanteiden merkityksiä niiden agenttiivisuuden suhteen, vaan sijoittaa kaikki, sekä agenttiiviset että epäagenttiiviset, tapaukset samaan ”dekausatiiviseksi” nimittämäänsä merkitysryhmään.

Vaikka automatiivinen merkitystyyppi tuo refleksiiviverbien semanttiseen luokitteluun uuden näkökulman ja tarkentaa siten *U*-verbien kuvaamien tilanteiden määrittelyä, sen käyttö jää tässä työssä marginaaliseksi. Ensinnäkin automatiivi on hyvin heterogeeninen luokka, koska se haaroo sekä passiivin että refleksiivin suuntaan. Lopulta on kyse siitä, pidetäänkö subjektia agenttiivisena vai ei, ja tähän vaikuttavat kielenkäyttäjän subjektiiviset mielikuvat maailmasta. Agenttinahan

voi olla hyvin erilaisia olentoja aina prototyypisistä, toimintaansa kontrolloimaan kykenevästä ihmisestä elottomaan entiteettiin asti. Rajanveto agenttiivisten ja ei-agenttiivisten verbien välillä on hyvin vaikeaa juuri subjektiivisten mielikuvien takia. Muodollistakaan eroa agenttiivien ja ei-agenttiivien välillä ei ole, koska kummankinlaisia muutosverbejä muodostetaan samoilla johtimilla. Lisäksi useimmat *U*-johdokset voivat esiintyä sekä agenttiivisena että ei-agenttiivisena (vrt. edellä verbi *avautua*).

Koiviston mukaan automatiivisten verbien luokkaa voisi selkeyttää jakamalla ne refleksiivishakuisiin ja passiivishakuisiin ryhmiin. Verbien ilmaisema automatiivinen tapahtuma tulkittaisiin siis verbin refleksiivisen tai passiivisen perusmerkityksen mukaan siten, että refleksiivishakuisten automatiiviverbien subjekti on agenttimainen, passiivishakuisten taas pelkästään kohdemainen. Näissäkin tapauksissa osa automatiiviverbeistä voisi esiintyä kummankinlaisena, jolloin hakuisuus riippuisi lähinnä kulloisestakin subjektista. (Koivisto 1991: 52–58; Kulonen 1993: 504–505.) Koska automatiiveja ei siis pystytä tarkkarajaisesti määrittämään, vaan ne voidaan lukea joko refleksiiviksi tai passiiviksi, pyrin analyysiosuudessa pitäytymään käsitteissä refleksiivinen ja passiivinen. Automatiivi-käsite esiintyy ainoastaan *UtU*-verbien analysoinnissa, koska olen käyttänyt ensisijaisena lähteenä Koiviston *UtU*-tutkimusta, jossa automatiivin käyttöä on pyritty selventämään ja tarkentamaan.

3.3.3. Passiivisten *U*-johdosten suhde taivutuspassiiviin

Koiviston (1991: 75) ja Kulonen-Korhosen (1985: 292) määritelmän mukaan *U*-verbin merkityksen voi tulkita passiiviseksi vain silloin, kun agentin olemassaolosta tilanteessa on ehdoton ja suoranainen varmuus. Tällainen varmuus toteutuu, mikäli agentin olemassaolo on ilmaistu kielellisessä rakenteessa (esim. lauseessa *Puu kaatuu ja karsiutuu Lapin mieheltä leikiten*) tai verbi ehdottomasti edellyttää inhimillistä tekijää. Tällaiset verbit ovat hyvin harvinaisia, esim. *sivuutua* 'tulla sivuutetuksi' tai *häätyä* 'tulla hädetyksi, joutua ulos'. (Koivisto 1991: 75.) Näillä kriteereillä passiivisuus jää refleksiivisyyteen verrattuna erittäin marginaaliseksi merkitysryhmäksi, koska sen korvaa suurelta osin automatiivisuus. Perinteisen fennistisen *U*-verbien jaottelun mukaan passiiviset *U*-johdokset ovat kuitenkin huomattavasti suurempi merkitysryhmä kuin tiukemmin rajatut refleksiiviset *U*-johdokset. Suomessa refleksiivisten verbien osuutta passiiviisiin verbeihin rajoittaa osittain myös muodollinen ero, kun refleksiivit saavat usein tunnukseksen

UtU-johtimen. Toki myös muilla *U*-johtimisilla verbeillä voi olla refleksiivinen merkitys, samoin kuin *UtU*-johdoksilla passiivinen merkitys.

Passiivisilla *U*-johdoksilla on nimensäkin perusteella merkitysyhteyksiä suomen taivutuspassiiviin. Esimerkiksi lauseissa *puu kaadettiin* ja *puu kaatui* lopputulos on aivan sama: puu makaa maassa. Taivutuspassiivi on kuitenkin *U*-johtimeen verrattuna selkeämpi ja paremmin määritelty kielen ilmiö. Taivutuspassiivi on toinen kielen pääluokista ja sen tehtävänä on toimia lauseissa, joissa verbin ilmaiseman teon tekijää ei tiedetä, tai sitä ei haluta ilmaista. Suomen kielen passiivi ei siis salli syntaktista agenttia, mutta erityistä on, että se kuitenkin edellyttää agentin olemassaoloa kielen ulkopuolisessa maailmassa. Yleensä tämän agentin pitää vielä olla inhimillinen ja vain harvoissa tapauksissa passiivisen ilmauksen agenttina voi olla eläin tai erikoistapauksissa jopa kasvi tai entsyymi (Shore 1986: 19–21). Suomen passiivi eroaakin prototyyppisenä pidetystä indoeurooppalaisesta passiivista siinä määrin, että usein kysytään, onko suomessa lainkaan passiivia (ks. esim. Shore 1986; Löflund 1998). Susanna Shore (1986: 9–10, 93–94) on päätenyt käyttämään suomen passiivista nimitystä indefiniitti, koska hänen mielestään suomen passiivissa on kyseessä indefiniittinen verbikategoria, joka mahdollistaa agentin häivyttämisen ja muistuttaa vain siinä mielessä passiivia. Shore (mts. 95) kuitenkin myöntää, että suomen indefiniitillä on samojaakin tehtäviä kuin esimerkiksi englannin passiivilla.

Kulonen-Korhonen (1985: 291) on todennut passiivimuotoisella verbillä olevan eri kielissä kolme erilaista käyttöä: 1) kohteen topikaalistus, 2) agentin puuttuminen syvärakenteesta ja 3) agentin puuttuminen pintarakenteesta. Suomen taivutuspassiivia käytetään nimenomaan kolmannessa tehtävässä. Esimerkiksi lause *Koira löydettiin metsästä* on tekijänilmaisun kannalta täydellinen: koiran löytämisen on suorittanut joku tai jotkin inhimilliset olennot, joita ei passiivilauseen pintarakenteessa kuitenkaan ilmoiteta. Tältä osin suomen taivutuspassiivi siis vastaa indoeurooppalaisten kielten passiivia.

Indoeurooppalainen passiivi ilmaisee kuitenkin myös kahta ensimmäisenä mainittua passiivin tehtävää, joihin suomen taivutuspassiivi ei kykene. Sen tilalla käytetään suomessa passiivista *U*-johdosta, jonka muodostaman lauseen pintarakenteesta agentti jää pois ja subjektina on syvärakenteen kohde, kuten lauseessa *Koira* [kohde, subj.] *löytyy kotoa*. Tämä lausetyyppi vastaa rakennustavaltaan indoeurooppalaisten kielten niin sanottua lyhyttä passiivia, josta agentti (tai joskus muunkin roolinen subjekti) on pudotettu pois ja aktiivilauseen objekti on nostettu passiivilau-

seen subjektiksi. (Ks. esim. Kulonen-Korhonen 1985: 292; Löflund 1998: 1, 23.) Indoeurooppalaisen lyhyen passiivin käytön tärkein tehtävä onkin kohteen topikaalistus. Agentti ei välttämättä ole tuntematon, vaikkei se esiinnykään lauseen pintarakenteessa. Esimerkiksi virkkeessä *Liisa meni kotiin ja koira löytyi sieltä* löytäjä on tietenkin Liisa, kun taas lauseessa *Koira löytyi Liisalta* löytäjä on joku muu kuin Liisa. Jos virkkeessä käytetään taivutuspassiivia, agentin edellytetään olevan indefiniittinen, kuten huomataan virkkeestä *Tytöt menivät kotiin, ja koira löydettiin sieltä*, jossa löytäjät ovat muita kuin lauseessa mainitut tytöt. (Kulonen-Korhonen 1985: 292.)

Passiivisten *U*-johdosten ja suomen taivutuspassiivin erojen selvittäminen on tärkeää erityisesti ulkomaalaisille kielenoppijoille, jotka saattavat erehtyä pitämään taivutuspassiivia ja passiivista *U*-johdosta synonyymisina (Siitonen 1999: 90). Virolaisille kielenoppijoille passiivisten johdosten ei pitäisi tuottaa ongelmia, sillä virossa passiivisten *U*-verbien ja taivutuspassiivin suhde on samanlainen kuin suomessa. Virossakin taivutuspassiivin erottaa muista persoonamuodoista vain se, että tekijä ei ole tiedossa, eikä se, etteikö tekijää olisi olemassakaan. Sen sijaan passiivisen *U*-johdoksen käyttäminen predikaattina ei edellytä, että tekijä olisi tuntematon, vaan hän ei vain ole oleellinen lauseen informaatioisällön kannalta. Esimerkiksi lauseessa *Jüri hoidis ümbrikku tükk aega aurus ja mark eraldus kergesti* 'Jüri piti kirjekuorta jonkin aikaa höyryssä ja merkki erkaantui helposti' on selvää, että merkin erotti Jüri. Passiivisen *U*-verbin merkitys ei siis ole sama kuin vastaavan kausatiiviverbin passiivimuodon: *Jüri hoidis ümbrikku tükk aega aurus ja mark eraldati kergesti* - - ja merkki erotettiin helposti'. Jälkimmäisessä lauseessa erottaja on tuntematon, missään tapauksessa se ei ole Jüri. (Kasik 1991: 468.)

Indoeurooppalaisen passiivin yksi tehtävä on myös ilmaista agentin puuttumista syvärakenteesta. Suomen ja viron taivutuspassiivit eivät tähän pysty, koska ne edellyttävät aina inhimillisen tekijän olemassaoloa. *U*-johdoksilla verbeillä pystytään kuitenkin ilmaisemaan sellaistaakin toimintaa, jota mikään ei varsinaisesti aiheuta, eli agentti puuttuu sekä pinta- että syvärakenteesta. Kulonen-Korhonen (1985: 292) ja Koivisto (1991: 72) pitävät tällaisia *U*-johdoksia merkitykseltään automatiivisina. Näin passiivinen merkitys jää vain sellaisille *U*-johdoksille, joiden syvärakenteessa inhimillinen agentti on olemassa. Nimitys passiivinen liittyy siis Kulonen-Korhosella ja Koivistolla enemmän viittaukseen kielen ulkopuolisesta agentista kuin kuvattavan tilanteen subjettiin. Perinteisesti merkitykseltään passiivisia *U*-johdoksia ei ole jaettu enää agentin olemassaolon mukaan automatiiveihin ja passiiveihin, vaan passiivisuudella tarkoitetaan kaikkia niitä *U*-verbejä, joiden subjekti on verbin ilmaisemassa tilanteessa passiivinen riippumatta siitä, onko

lauseen syvärakenteessa agenttia tai ei. Kulonen-Korhonen ja Koivisto näkevät passiiviset *U*-verbit suomen taivutuspassiivin kautta, kun taas perinteinen fennistinen näkemys antaa passiivisille *U*-verbeille indoeurooppalaisen passiivin merkityksen. Perinteistä näkemystä tukee se, että useimmat *U*-johdokset esiintyvät sekä automatiivisina että passiivisina aina kontekstin mukaan. Tässä työssä passiiviseen merkitysryhmään sisältyvät sekä passiiviset että automatiiviset tilanteet, mikä pitää ryhmän koon suurena.

3.4. Mediaalisuus

3.4.1. Mediumin määrittelyä

U-johdosten semanttisen tarkastelun yhteydessä esiintyy refleksiivien lisäksi myös mediaalisuuden käsite. Mediaalisuutta pidetään yhtenä refleksiivien semanttisen kehityksen tuloksena, mutta käytännössä mediaalisuus tai mediumi on hyvin laaja ja moniselitteinen ilmiö, jolla voidaan tarkoittaa niin verbien kieliopillista pääluokkaa kuin morfologista, semanttista ja johto-opillistakin luokkaa. Mediumi on siis refleksiivin tavoin sekä syntaktisen että semanttisen tason ilmiö.

Mediumi (engl. middle) on monissa kielissä indoeurooppalaisen kielioppitradition mukaisesti verbintaivutuksen kolmas pääluokka aktiivin ja passiivin rinnalla. Alkujaan mediumi ei ollut itsenäinen pääluokka, vaan aktiivin ja passiivin väliin sijoittuva sekundaari kategoria, jonka verbeissä yhdistyivät kahden muun pääluokan ominaisuudet. Nykyisin mediumia pidetään kuitenkin aktiiville vastakkaisena verbiluokkana, jolla on oma morfologinen tunnuksensa ja tietynlainen semanttinen sisältö. (Koivisto 1995: 258–259.) Mediumi ja passiivi voivatkin molemmat esiintyä kielen pääluokkajärjestelmässä aktiivin parina, mutta tyybiltään ne ovat erilaisia. Klaiman (1991) jakaa pääluokat kolmeen tyyppiin: peruspääluokkiin (basic voice), johdettuihin pääluokkiin (derived voice) ja pragmaattisiin pääluokkiin (pragmatic voice). Tämän luokituksen perusteella passiivi edustaa tyyppillistä johdettua pääluokkaa, kun taas mediumi on aktiivin kaltainen peruspääluokka. Passiivisilla verbinmuodoilla on aina olemassa vastineenaan saman verbin aktiivimuoto, mutta mediumilla ja sen tunnuksella ei tällaista vaihtosuhdetta aktiivin tunnuksen (yleensä Ø-morfeemi) kanssa ole, vaan mediumin esiintyminen riippuu verbin omista semanttisista ominaisuuksista. Mediumin ja aktiivin suhde perustuu siis yleisemmälle semanttiselle verbileksikon

luokittamiselle, eikä yksittäisten lauseiden syntaktisen verbimuodon valinnalle kuten aktiivi-passiivi-vaihtelussa. (Koivisto 1995: 260.)

Aktiivin ja mediumin erottaa Klaimanin (1991: 45) mukaan erilainen tapa nähdä loogisen subjektin osallistuminen kuvattavaan tilanteeseen. Mediumissa verbin ilmaiseman toiminnan päävaikutus kohdistuu lauseen subjektitarkoitteeseen, joka saa siten myös objektin ominaisuuksia (mts. 27, 92). Lisäksi mediumiin liittyy kontrollin piirre, mikä erottaa sen aktiivista ja passiivista seuraavasti: aktiivissa subjekti kontrolloi tilannetta, mutta ei ole sen vaikutuksen alainen; passiivissa subjekti ei kontrolloi tilannetta, mutta on sen vaikutuksen alainen; mediumissa subjekti sekä kontrolloi tilannetta että on sen vaikutuksen alainen (Croft 1991: 248, tässä: Siitonen 1999: 72).

Mediumi ei esiinny kaikissa kielissä verbintaivutuksen pääluokkana, vaan usein se on enemmänkin johto-opillinen ilmiö. Tällöin mediumi liittyy erityisesti refleksiivikategoriaan, sillä sekä refleksiivin että mediumin semanttisena tehtävänä on verbin valenssin alentaminen (Klaiman 1991: 45–46). Refleksiivi ja mediumi kuvaavatkin tyypillisesti hyvin samankaltaisia, yksiosanottajaisia tilanteita. Lisäksi refleksiivillä ja mediumilla on usein sama tai ainakin samantapainen morfologinen tunnus, koska mediaalitunnus on tavallisesti kehittynyt refleksiivitunnuksesta. Suzanne Kemmer, joka on käsitellyt mediumia typologisessa tutkimuksessaan (1993), pitääkin refleksiivislähtöistä mediumia enemmän johtimena kuin taivutuspäätteenä. Mediaalitunnuksen kehittymisen refleksiivitunnuksesta on Kemmerin (1993: 151) mukaan kieliopillistumisprosessi, joka vaikuttaa tunnuksen niin morfologisesti kuin semanttisestikin. Mediumi onkin aina historiallisen kehityksen tulosta, mistä johtuen refleksiivi on aina primaari ja mediumi siihen nähden sekundaari luokka (mts. 231).

Suomessa tai sen paremmin koko itämerensuomessakaan ei ole mediaalista verbintaivutuksen pääluokkaa, mutta semanttisena ilmiönä mediaalisuus esiintyy periaatteessa kaikissa kielissä (Pajunen 1994: 308; Koivisto 1995: 276). Kemmer ei tutkimuksessaan käsittele mediumia pääluokkailmiönä, vaan refleksiivin kaltaisena morfo-syntaktisena ja semanttisena luokkana. Vaikka Koivisto (1995: 266–275) kritisoi Kemmerin määritelmiä osin epäeksplisiittisiksi ja ristiriitaisiksikin, hän myöntää, että mediaaliverbien luokka voidaan kyllä erottaa, mutta se on määritelmällisesti selvästi toisenlainen kuin refleksiivien luokka. Kemmer pitää mediaalisuutta koherenttina, joskin monitahoisena ja osin piilevänäkin semanttisena luokkana, jonka merkityssisältö on yleisesti ottaen se, että toiminnan suorittaja on samalla toiminnasta hyötyjä. Mediaalinen verbi on

siten tavallisesti intransitiivinen, ja tilanteen merkitykseen kuuluu, että toiminnan suorittaja aiheuttaa toiminnan ja sen vaikutuksen itselleen tahdonalaisesti. (Kemmer 1993: 238.) Lisäksi mediumille on ominaista verbin kuvaamien tapahtumien heikko eriytyneisyys (*low elaboration of events*). Tämä tarkoittaa sitä, että kaksiosanottajaisesta tilanteesta ilmaistaan mediaalisessa rakenteessa vain toinen osanottaja, tai että tilanteen osatilanteita ei eroteta toisistaan tilanteen kielenöksessä. (Mts. 208.)

Tältä osin mediumi eroaa jonkin verran refleksiiveistä, sillä refleksiivien tyypillisesti kuvaama refleksiivinen toiminta on prototyyppisen kaksiosanottajaisen kausaatiotilanteen erikoistapaus, jossa toiminnan agenttina ja kohteena sattuu olemaan yksi ja sama olento. Poikkeamaa prototyyppisestä tilanteesta on kielenöksessä ilmaisemassa verbiin liittyvä refleksiivitunnus, joka osoittaa subjekti- ja objektitarkoitteen koreferenssiä. Vastaavaan mediaaliseen tilanteeseen liittyvä verbi ei sen sijaan välttämättä saa mitään kieliopillista merkitsintä, koska kyseessä ei ole poikkeuksellinen tai epäodotuksenmukainen variantti jostain yleisemmästä tilannetyypistä. (Kemmer 1993: 234 – 235.) Mediumi on siten lähempänä prototyyppisesti yksiosanottajaista eli intransitiivista tilannetta kuin refleksiivi. Esa Itkonen (1997: 209) onkin havainnollistanut refleksiivin ja mediumin transitiivisuusastetta sijoittamalla ne transitiivisuusjatkumolle seuraavasti: transitiivi > refleksiivi > mediumi > intransitiivi. Myös Kemmer (1993: 216) asettaa mediumin lähemmäs yksiosanottajaista (intransitiivista) ja refleksiivin lähemmäs kaksiosanottajaista (transitiivista) tilannetta.

Mediumin erottamisen refleksiivistä tekee vaikeaksi se, että mediumi on Kemmerin määrittelemänä osittain piiloluokka. Mediaalista merkitystä ei siis aina ilmaista morfologisesti mediaalisella verbillä, vaan mediaalisuus on ensisijaisesti verbin inherentti ominaisuus eikä morfologisen tunnuksen kantaan tuoma merkityslisä. (Koivisto 1995: 268.) Mediumin määritelmä on Kemmerillä hyvin laaja, mutta sen sijaan refleksiivien luokan hän rajaa niin tiukasti, että siihen kuuluu vain osa semanttisesti täysin refleksiivisinä pidetyistä verbeistä. Kaikki muu morfologisesti refleksiivisten verbien käyttö luokituu mediumiksi.

Refleksiivi- ja mediaalitunnukset voidaan Kemmerin mukaan erottaa toisistaan niiden morfologisten ja semanttisten ominaisuuksien perusteella. Kielet, joissa mediaalisuutta ilmaistaan morfologisesti, jakautuvat kolmeen ryhmään: 1) Useissa kielissä mediaalin tunnus on sama kuin refleksiivitunnuskin. Esimerkiksi saksassa sich-pronomini toimii sekä refleksiivisessä (*Er sieht sich*

'hän näkee itsensä') että mediaalisessa merkityksessä (*Er fürchtet sich* 'hän pelkää, on pelois-
saan', ei siis: *pelkää itseään). Tällaisia kieliä Kemmer nimittää "yhden tunnuksen systeemeiksi"
(*one-form middle system*). 2) Toisissa kielissä mediaalitunnus on samantyyppinen kuin refleksiiv-
vitunnus, muttei kuitenkaan identtinen. Yleensä refleksiivitunnus on substantiivi tai pronomini ja
mediaalitunnus affiksi, kuten esimerkiksi venäjässä, jossa on käytössä refleksiivipronomini *sebja*
ja Kemmerin mukaan mediaalinen päätte *-sja*. Tällaisissa "kahden tunnuksen kielissä" mediaali-
tunnus on fonologiselta muodoltaan tyypillisesti "kevyempi" kuin refleksiivitunnus, kun tunnuk-
sen paino mitataan äännesegmenttien lukumäärällä ja morfeeminrajojen laadulla. Esimerkiksi
venäjän *sebja* on raskaampi kuin *-sja*, koska se sisältää enemmän foneemeja ja on oma itsenäinen
sanansa toisin kuin verbiin liittyvä *-sja*-päätte. Venäjän refleksiivi- ja mediaalitunnukset ovat ge-
neettisesti samaa alkuperää, mutta näin ei ole kaikissa kielissä. 3) Esimerkiksi latinassa ja turkissa
mediaalitunnus on historiallisesti ja morfologisesti erilähtöinen kuin refleksiivitunnus. Latinassa
refleksiivitunnuksena on pronomini *se* ja mediaalitunnuksena suffiksi *-r*, turkissa refleksiivitun-
nus on pronomini *kendi* ja mediaalitunnus affiksi *-In-*. Erilähtöisillä tunnuksilla on keskenään
samanlainen vastaavuussuhde raskas = refleksiivinen, kevyt = mediaalinen kuin samalähtöisillä-
kin tunnuksilla. (Kemmer 1993: 24–28; Koivisto 1995: 269.)

Itämerensuomessa on raskaana refleksiivitunnuksena refleksiivipronomini, kevyinä tunnuksina
taas toimivat johtimet ja refleksiivitaivutuksen päätteet sekä implisiittisten refleksiivien Ø-
tunnus. Raskas ja kevyt tunnus ovat itämerensuomalaisissa kielissä geneettisesti erilähtöisiä.
Vaikka kevyillä tunnuksilla olisi kielissä refleksiivistäkin käyttöä, pitää Kemmer refleksiivitun-
nuksina ainoastaan tunnusparien raskaampia jäseniä. Tämän käsityksen mukaan esimerkiksi
suomessa varsinaisia refleksiivejä olisivat vain *itse*-rakenteet, ja muut refleksiivitunnukset (lähin-
nä *U*-johtimet) olisivat mediaalitunnuksia. Kemmerin mediaaliverbeille erottamat semanttiset ala-
ryhmät menevätkin suurelta osin päällekkäin esimerkiksi Koiviston (1995) tai Geniušienèn
(1987) refleksiivisten merkitysryhmien kanssa. Kemmerin määritelmässä mediaalit sijoittuvat hy-
vin laajalle merkitysalalle, jolloin hänen aidoiksi tai suoriksi refleksiiveiksi (*true/direct reflexi-
ves*) nimittämänsä verbit jäävät lukumäärältään hyvin vähäisiksi. Semanttisesti refleksiivisinä
Kemmer pitää vain sellaisia tilanteita, joissa agentti- ja patienttitarkoitteet ovat samaviitteiset,
mutta toiminnan suorittajana ja kohteena toisistaan selvästi erilliset. Esimerkkeinä Kemmerillä on
'*hit oneself*', '*see oneself*', '*love oneself*' (1993: 23), *I saw myself*, *He adores himself*, *Mary
stabbed herself*. (Mts. 42.) Sen sijaan verbit, joista Kemmer käyttää nimitystä "grooming or body
care verbs", eivät hänen mukaansa kuulu aitoihin refleksiiveihin. Nämä ulkoasun hoitoa, esim.

pesemistä, pukemista, parran ajoa tai kylpemistä ilmaisevat verbit esiintyvät tilanteissa, joissa subjekti kohdistaa toiminnan itse omaan kehoonsa (kuten aidoissa refleksiiveissäkin), mutta eroa aitoihin refleksiiveihin (esim. itsensä näkemistä, lyömistä tai puukottamista ilmaiseviin verbeihin) on, että toimintaa suoritettaessa keho tai se kehon osa, johon toiminta kohdistuu, ei ole täysin passiivisena vaan myötäilee toimintaa jotenkin ja on apuna sen suorittamisessa. (Kemmer 1993: 60.) Aidoissa refleksiiveissä kohdetarkoite ei ota varsinaisesti osaa toimintaan, vaan toiminta suoritetaan samalla tavoin, kohdistui se omaan itseän tai ulkopuoliseen.

Aitojen refleksiivien ulkopuolelle jäävät Kemmerin luokituksessa myös liikettä ilmaisevat refleksiivit, joita Kemmer erottaa kolme tyyppiä: 1. *nontranslational motion*: kehon liikettä ilmaisevat verbit, joissa agentin yleinen sijainti ei muutu, esim. kääntyminen, kumartaminen, nyökkääminen; 2. *change in body posture*: kehon asennon muutosta ilmaisevat verbit, esim. istuutuminen, seisomaan nouseminen, polvistuminen; 3. *translational motion*: agentin liikettä suhteessa johonkin ulkopuoliseen taustaan tai kiintopisteeseen ilmaisevat verbit (ks. Kemmer 1993: 16–18). Kuten ulkoasunhoitoverbitkin myös nämä liikeverbit saavat Kemmerin mukaan tyypillisesti tunnukseensa kevyemmän mediaalitunnuksen. Kemmer katsookin, että ulkoasunhoitoa ja liikettä ilmaisevien tilanteiden osanottajatarkoitteet ovat konseptuaalisesti heikommin erotettavissa toisistaan kuin aitojen refleksiivien osanottajatarkoitteet. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että aitojen refleksiivien toiminnan kohde-entiteetti on tilanteessa mukana vain passiivisesti ja siten helpommin mielletävissä erilleen suorittajaentiteetistä, kun taas mediaalisissa tilanteissa kohde-entiteetti osallistuu toiminnan suorittamiseen, jolloin suorittaja ja kohde mielletään yhdeksi kokonaiseksi, erottamattomaksi entiteetiksi. Näin aitojen refleksiivien kuvaamat tilanteet ovat lähempänä prototyyppisiä kausaatiotilanteita, ja ulkoasunhoito- ja muut mediaaliset verbit lähestyvät täysin yksiosanottajaisia tilanteita. (Kemmer 1993: 72–73; Koivisto 1995: 273–274.)

Semanttinen refleksiivisyys rajoittuu Kemmerillä vain muutamiin konkreettismerkityksisiin aitoihin refleksiiveihin ja abstrakteihin semanttisesti refleksiivisiin tapauksiin. Kaikki refleksiivien semanttisesti ei-refleksiivinen käyttö, esimerkiksi refleksiivien automatiivinen ja passiivinen merkitys sekä kantasanattomat refleksiivit kuuluvat Kemmerin luokituksessa semanttiseen mediumiin. (Kemmer 1993: 272–274.) Tämän laajan näkemyksen mukaan mediumi esiintyy kaikissa maailman kielissä, siis myös itämerensuomessa. Koiviston mukaan itämerensuomessa ei kuitenkaan ole mediumia ainakaan pääluokkana, mutta sen sijaan refleksiiviskytköisen johtopillissemanttisen mediumin itämerensuomesta voi erottaa. Tällöin verbillä on oltava refleksiivis-

tai passiivislähtöinen morfologinen tunnus, jolla ei kuitenkaan ole refleksiivi- tai passiivimorfemille ominaista semanttista funktiota. Laajimman käsityksen mukaan koko itämerensuomen refleksiivitaivutusta voisi kutsua mediaalitaivutukseksi tai mediumiin voisi lukea kaikki ne refleksiivit, joiden johtosuhde kantaan on epäodotuksenmukainen tai hämärtynyt tai joilla ei ole kanta-verbiä lainkaan (lähinnä siis yksinkertaisen *U*-johtimen tai *tU*-johtimen sisältävät verbit). Koivisto nimittää mediaalisiksi kuitenkin vain sellaisia refleksiivitaivutuksen (tai sen historiallisten jäänteiden) esiintymiä, joissa refleksiivitunnuksella ei ole erotettavissa olevaa semanttista funktiota ja jotka siten jäävät semanttisen refleksiivisyyden ja passiivisuuden ulkopuolelle. (Koivisto 1995: 276.)

Mediumilla ja refleksiivillä on historiallisesti ja synkronisesti tiivis yhteys, mutta mediumi ulottuu laajasti ymmärrettynä myös refleksiivien laidealueille ja jopa ulkopuolelle. Mediumi on refleksiivien lisäksi lähellä esimerkiksi passiivia, ja joissakin kielissä mediumin katsotaan edustavan nimenomaan refleksiivin ja passiivin välistä merkityskategoriaa. (Ks. Geniushiené 1987: 98, 269.) Germaanisten kielten tutkimuksessa mediumilla puolestaan tarkoitetaan sellaisia passiivimerkityksisiä refleksiivirakenteita kuin saksan *Dieses buch verkauft sich gut* 'Tämä kirja myy hyvin'. Suomessa tällaiset transitiivisen verbin intransitiiviset käyttöyhteydet ovat harvinaisia (Pajunen 1988: 207), mutta englannissa vastaavissa ilmauksissa käytetään yleisesti implisiittisiä refleksiivejä, esim. *The book sells well* id. Ilmauksissa edellytetään agentin olemassaoloa, mutta sitä ei kuitenkaan kielennetä lauseeseen. Lauseet kuvaavat tyypillisesti geneerisiä tilanteita, ja vaikka subjektitarkoitteella on patientin rooli, se on yleensä jollain tapaa vastuussa toiminnasta. Esimerkiksi se, myykö kirja hyvin, johtuu suurimmaksi osaksi kirjan omista ominaisuuksista. Näiden tilanteiden nimittäminen mediaalisiksi perustuu siihen, että niillä on sekä aktiivin että passiivin ominaisuuksia (verbinmuoto on aktiivinen, mutta subjektitarkoitteena on passiivilauseen tapaan notionaalinen objekti) ja lisäksi niiden ilmaisemat merkitykset ovat samanlaisia kuin osa kreikan mediumin ilmaisemista merkityksistä. (Fagan 1992: 2–3; Koivisto 1995: 266.) Kemmer nimittää tällaista refleksiivien käyttötapaa termillä *facilitative*. Hänen mukaansa näihin tilanteisiin sisältyy tapahtuman helppouden, vaikeuden tai laadun ilmaisu, ja tapahtuman keskipisteessä on nimenomaan se entiteetti, johon vaikutetaan. Tällaisten ilmaisujen verbit merkitään mediaalitunnuksella, mikäli sellainen on kielessä olemassa. (Kemmer 1993: 147–148.) Suomessa *facilitative*-ilmaisutyyppi on mahdollinen, vrt. esim. *Tämä vaate peseytyy hyvin*, *Notkea taikina vaivautuu helposti*, mutta toisaalta kaikkia tilanteita ei voi ilmaista *UtU*-johdoksella, esim. engl. *The book read easily* – suom. *Kirja oli helposti luettavissa*, ei siis *lukeutui*. Suomessa käytetäänkin tällaisissa ilmaisuissa mieluummin toisenlaisia verbirakenteita kuin

sisä ilmaisuissa mieluummin toisenlaisia verbirakenteita kuin refleksiivijohdoksia. (Koivisto 1995: 266; Siitonen 1999: 73.)

3.4.2. Mediaalisuus virossa

Vaikka itämerensuomessa ei katsota olevan mediumia muuten kuin semanttisena ilmiönä, on Virve-Anneli Vihman (2002) tutkinut viron mediaalisuutta Kemmerin luokituksen pohjalta ja tullut siihen tulokseen, että virossa mediumia edustaa johdin *U*. Vihman ei kiinnitä huomiota siihen, että *U*-johdin on tullut viroon suomen mallin mukaisesti, vaan käsittelee *U*-johtimisia verbejä vain viron merkityssysteemin kannalta. Vihmanin mukaan *U*-johdinta on virossa pidetty perinteisesti refleksiivisenä ja intransitiivistavana johtimena, vaikka osa *U*-aineksen sisältävistä verbeistä on itsessään transitiivisia, ja joistakin *U*-verbeistä on johdettu transitiiveja *ta*-johtimen avulla. Tämä viittaa Vihmanin mukaan siihen, että *U*-verbeillä on kielessä muutakin merkitystehtävää kuin ilmaista pelkästään refleksiivisyyttä ja intransitiivisuutta. Koska mediaalisuus on monimutkainen ja laaja kielen ilmiö, joka on läheisessä yhteydessä refleksiivisyyteen ja intransitiivisuuteen, sopivat viron erilaiset *U*-verbit ilmaisemaan mediaalisuutta. *U*-johdin on siten viron mediaalitunnus. (Vihman 2002: 132–134.)

Vihmanin näkemys viron *U*-verbien mediaalisuudesta perustuu Kemmerin (1993) tutkimukselle, mutta viron mediaalisuus myös poikkeaa joiltakin osin Kemmerin näkemyksistä. Kemmer esimerkiksi pitää ulkoasun hoitoon liittyviä toimia (body action middle) prototyyppisimpinä mediaalisina tapahtumina, kun taas virossa tätä kategoriaa ilmaistaan vain harvoin mediaaliverbeillä (Vihman 2002: 140–141). Sen sijaan liikettä ilmaisevat verbit saavat virossa usein mediaalitunnuksen. Leksikaalistuneimpia mediaaliverbejä ovat virossa liikettä jostakin johonkin ilmaisevat verbit, joilla ei useinkaan ole kantasanaa, vaan transitiiviset parit on päinvastoin johdettu niistä, esimerkiksi *saab-u-ma* 'saapua' > *saavu-ta-ma* 'saavuttaa', *lahk-u-ma* 'erota' > *lahu-ta-ma* 'erottaa'. Johdetut transitiivit ovat semanttisesti etäämpänä mediaaliverbeistä kuin ne verbiparit, joissa johtosuhde kulkee transitiivisesta mediaaliseen verbiin. Asennon muutosta ilmaisevat mediaaliset liikeverbit on yleensä johdettu transitiiveista, joten ne ovat laajempi ja produktiivisempi verbi-ryhmä kuin varsinaista liikettä ilmaisevat verbit. Asennon muutosta ilmaisevia liikeverbejä ovat virossa esimerkiksi *kummarduma* 'kumartua', *painduma* 'painua' ja *pöörduma* 'kääntyä'. Tähän semanttiseen ryhmään kuuluu kuitenkin myös verbejä, joilla on ainoastaan transitiivinen ilmiö, mutta jotka esiintyvät intransitiivisessakin merkityksessä, esim. *noogu-ta-ma* 'nyökätä', *lehvi-ta-*

ma 'heiluttaa' ja *siru-ta-ma* 'venytellä'. Tällaisissa tapauksissa teon kohteena on ilmeisesti helposti ennustettavissa oleva entiteetti, kuten ruumiinosat edellä olevissa esimerkeissä, eikä verbiin tarvitse silloin liittää erityistä mediaalitunnusta. (Mts. 141–142.)

Kemmerin (1993: 141) mukaan abstraktit mentaaliset tapahtumat ovat tyypillisiä mediaalisia tilanteita, joissa verbin vaikutus kohdistuu toiminnan suorittajaan ja tapahtumat on heikosti erotettavissa toisistaan. Tunnetta ilmaisevissa verbeissä onkin virossa paljon mediaalisia *U*-verbejä, kuten *ehmuma* 'säikkyä', *vihastuma* 'vihastua' ja *solvuma* 'loukkaantua, pahastua'. Näiden verbiin kuvaamissa tilanteissa huomio keskittyy täysin kokijatarkoitteeseen, sillä vaikka toiminnan suorittaja on samalla kokija, ei ole tärkeää, onko hän pelon, vihan tai loukkaantumisen aiheuttaja, vaan tärkeää on vain tunnetilan muutos, jonka subjektitarkoite kokee. (Vihman 2002: 142–143.) Toisaalta myös tunnetta ilmaisevien *U*-verbien transitiiviset kantasanat voivat esiintyä virossa intransitiivisina, esimerkiksi *Ma ehmatasin õudsel* 'Minä säikähdin kauheasti'. Vihmanin (mts. 143) mukaan tällaisten syntaktisesti transitiivisten mediaalisten tunneverbien suuri määrä vihjaa mentaalisten tapahtumien monimutkaisuuteen ja siihen, että niitä voidaan kielentää monella eri tavalla. Esimerkiksi *taluma* 'sietää' ja *uskuma* 'uskoa' ovat syntaktisesti transitiivisia mediaaliverbejä. Vihman ei tässäkään kohtaa ota huomioon, että *U*-johtimen tärkeimpiä tehtäviä kielenuudistuksessa oli lisätä virossa abstraktia sanastoa ja selventää transitiivien ja intransitiivien eroa. Tunnetta ilmaisevat verbit olivat siis otollisia *U*-johtimen liittymiselle, mutta silti virossa säilyi ainakin joidenkin transitiivien kyky ilmaista myös intransitiivisia tilanteita. *Taluma* ja *uskuma* –verbien *U*-aines, jota Vihman pitää merkinä verbien mediaalisuudesta, on peräisin ajalta, jolloin virossa jälkitavujen *o:t* kehittyivät *u:ksi*. Mediaalisuus on siis näiden verbien osalta lähinnä semanttinen ominaisuus, ei niinkään rakenteellinen.

Toisin kuin mentaaliset tapahtumat, eivät niin sanotut spontaanit tapahtumat ole Kemmerin (1993: 147–149) mielestä mediaalisuuden kannalta keskeisiä. Vihman (2002: 144) sen sijaan pitää spontaaneja tapahtumia laajimpana kategoriana, jota virossa ilmaistaan mediaaliverbeillä. Kemmer yhdistää spontaaneihin tapahtumiin niin sanotut passiiviset mediaalit (*passive middle*), joita vastaavia ilmauksia Vihman ei löydä virosta lainkaan. Passiiviset mediaalit tarkoittavat Kemmerillä lähinnä sellaisia tapahtumia, joissa toiminnan suorittaja on taustalla olemassa, mutta jota ei kielennetä lauseen rakenteessa. Spontaaneissa tapahtumissa toiminnan suorittajaa tai aiheuttajaa ei sen sijaan ole lainkaan olemassa, vaan toiminta tapahtuu täysin itsestään ja spontaanisti. Vihmanin mukaan spontaanien tapahtumien kokijatarkoitteet eivät suinkaan aina ole täysin ilman

volitionaalista aiheuttajaa, joten viron spontaaneihin tapahtumiin kuuluvat sekä Kemmerin spontaaniset että passiiviset tapahtumat. (Vihman 2002: 144, 146.)

Kemmerin spontaaneja ja passiivisia mediaaleja voi verrata Kulonen-Korhosen automatiivisiin ja passiivisiin *U*-johdoksiin, koska molemmilla verbien erottamisen kriteerinä on agentin esiintyminen lauseen syvärakenteessa. Vihmankin on kuitenkin huomannut, että aidosti automaattisia, spontaaneja tapahtumia ilmenee maailmassa hyvin vähän, joten hän yhdistää spontaanit ja passiiviset tapahtumat yhdeksi ryhmäksi. Samalla tavalla suomessa automatiivisia ja passiivisia tapahtumia voi käsitellä yhtenä jakamattomana luokkana.

Spontaaneja tapahtumia ilmaisevia *U*-verbejä on virossa enemmän kuin ulkoasunhoitoon tai mentaalisiin tapahtumiin liittyviä verbejä. Spontaaneja tapahtumia merkitäänkin produktiivisimmin *U*-johtimella, vaikka kategoriaan kuuluu paljon myös *ne*-johdoksia⁵ verbejä. *U*-johtimen produktiivisuudesta mediaalitunnuksena on merkinä se, että *U* liittyy helposti uusiin lainasanoihin, esimerkiksi *moderniseeruma* 'modernisoitua', *amerikaniseeruma* 'amerikkalaistua', *normaliseeruma* 'normalisoitua'. *U*-aines voi lisäksi liittyä jo valmiiksi johdettuihin transitiivisiin kantoihin ja muodostaa siten uuden mediaaliverbin alkuperäisen *U*-verbin ja sen *ta*-johdoksen rinnalle. Esimerkiksi mediaali *lõtvuma* 'veltostua, rentoutua' transitiivistetaan muotoon *lõdves-ta-ma* 'rentouttaa', josta voidaan *U*:lla johtaa uusi mediaali *lõdves-tu-ma* 'rentoutua'. Muita esimerkkejä ovat *selguma* 'selvitä, seljetä' > *selgustama* 'selvittää' > *selgustuma* 'selviytyä, selkiytyä' ja *valmima* 'valmistua' > *valmistama* 'valmistaa' > *valmistua* 'valmistua, valmistautua'⁶. (Vihman 2002: 145.) Tällaisia sykliisiä johtosuhteita muodostuu virossa jatkuvasti etenkin spontaanien tapahtumien kategoriassa, eikä kaikkia johdoksia ehditä edes kirjaamaan sanakirjoihin. Silti niiden käyttö puheessa tai kirjoituksessa ei kuulosta oudolta tai kielenvastaiselta. Esimerkiksi verbistä *vajuma* 'vajota' ja sen transitiiviparista *vaju-ta-ma* 'vajottaa' voidaan muodostaa *U*-johdos *vaju-tu-ma* 'vajota, painua' ja käyttää sitä, vaikka sen merkitys ei paljonkaan eroa alkuperäisestä intransitiivista. *Vajutuma*-verbiä voisi käyttää esimerkiksi lauseessa *Klahv ei vajutu* 'Kosketin ei painu alas', jossa huomion keskipisteessä on verbin vaikutuksen kohde. Lauseen todellinen toimija on tietenkin henkilö, joka kosketinta painaa, mutta tätä ei lauseessa kielennetä. Näennäisesti lauseen toimijana on siis

⁵ Vihmanin (2002: 147) mukaan *ne*-johdin on viron toinen mediaalitunnus, joka esiintyy kuitenkin vain mediaalisuuden reuna-alueilla. *U*-johdin lienee produktiivisempänä syrjäyttänyt fossiilisemmän *ne*-johtimen mediaalin tunnukseksi.

⁶ Suomennosten johtosuhteet eivät kulje samalla tavalla kuin virossa.

lauseen toimijana on siis tahdoton ja eloton olio. Tällaisia lauseita Kemmer nimittää passiivisiksi mediaaleiksi, Vihman taas spontaaneiksi tapahtumiksi. (Vihman 2002: 145–146.)

Vaikka Vihmanin mielestä virossa ei ole ainakaan Kemmerin käsityksen mukaisia passiivisia mediaaleja, on viron passiivi- ja impersonaalilauseilla yhteys mediaalilauseisiin. Mediaalilauseen tapaan sekä impersonaali- että passiivilauseissa ilmipantuja osanottajia on yksi vähemmän kuin transitiivisessa aktiivilauseessa. Sen sijaan toiminnan suorittaja ja kokija ovat impersonaalissa ja passiivissa vielä erotettavissa toisistaan selkeämmin kuin mediaalilauseessa. Transitiivisuus ja toimijan erotettavuus kohteesta siis vähenevät liikuttaessa aktiivilauseesta impersonaalien ja passiivin kautta mediaalilauseeseen. (Vihman 2002: 149.)

Kuten Shore (1986: 64) on suomen kielen passiivia tutkiessaan todennut, ei myöskään virossa ole englannin kielen kaltaista passiivirakennetta, jossa aktiivilauseen objekti topikaalistetaan passiivilauseen subjektiksi. Viron passiivi on sen sijaan niin kutsuttu impersonaali, joka edellyttää inhimillistä toimijaa, jota ei kuitenkaan kielennetä lauseeseen. Monia viron mediaaliverbejä voidaan taivuttaa impersonaalissa, jos taustalle on kuviteltavissa inhimillinen toimija. Käytännössä sellaiset mediaalit, jotka eivät yleensä esiinny inhimillisen tarkoitteen kanssa, ovat kuitenkin hieman kummallisia impersonaalissa. Mediaali ja impersonaali alentavat kumpikin lauseen valenssia, mutta esittävät saman tapahtuman hieman eri näkökulmista. Esimerkiksi:

- a. *Inimesed täitsid tuba.* (aktiivi)
'Ihmiset täyttivät huoneen.'
- b. *Täideti tuba.* (impersonaali)
'Huone täytettiin.'
- c. *Tuba täitus inimestega.* (mediaali)
'Huone täyttyi ihmisistä.'
- d. *?Kontserdil täituti emotsioonidega.* (mediaali + impersonaali)
'?Konsertissa täytyttiin tunteista.' (Vihman 2002: 149–150.)

Vihman käsittelee mediaalisuutta laajana semanttisena ilmiönä, joka kattaa maailman eri kielissä erilaisia merkitysaloja. Virossa mediaalitunnuksena esiintyy johdin *U*, jonka mediaalisuus ilmenee Vihmanin mukaan siinä, että *U*:lle perinteisesti annetut merkitykset intransitiivisuus ja refleksiivisyys eivät selitä kaikkia *U*-johtimen käyttöyhteyksiä. Erityisesti *U*-verbit, jotka kontrastoituvat sekä transitiivin että intransitiivin kanssa (esim. *sulama* 'sulaa' – *sulanduma* 'sulautua, sulaa') tai jotka eivät saa minkäänlaista parikkia (esim. *abielluma* 'avioitua' ja *istuma* 'istua') osoit-

tavat, että mediaalilla on laaja semanttinen tehtävä eikä vain rooli syntaktisen valenssin alentajana. (Vihman 2002: 152.)

Koska suomi ja viro ovat lähisukukieliä ja *U*-johdin esiintyy suomessa vielä laajemmin kuin virossa, voisi ajatella, että *U*-johdin on mediaalitunnus suomessakin. Vihmanin näkemyksen mukaan näin varmasti onkin, mutta suomalaisista tutkijoista esimerkiksi Koivisto ei ole pitänyt mediaalisuutta tarpeeksi spesifinä terminä, jotta siitä olisi suomalaisessa kielitieteessä hyötyä. Mediaalisuuden sijaan suomessa on keskitytty tutkimaan *U*-johtimen semantiikkaa refleksiivisyyden kannalta ja siitä näkökulmasta, kuka tai mikä verbin ilmaiseman toiminnan aiheuttaa. Vihmanin (2002: 152) mukaan viron mediaalille on yleisten määritelmien (tapahtumien ja osanottajien erottamattomuus) lisäksi ominaista toimijan koodaaminen lauseeseen. Vihman ja Koivisto käsittelevätkin samaa kielen ilmiötä, mutta ovat päätyneet erilaisten termien ja näkökulmien käyttöön.

4. MUUTOKSEN ILMAISUN KEINOT SUOMESSA JA VIROSSA

4.1. Suomen muutosverbien luokittelua

Muutoksen merkitys sisältyy suomessa ja virossa hyvin monenlaisiin kielen rakenteisiin. Se voidaan ilmaista suoraan verbilekseemissä, se voi sisältyä johtimiin tai ilmetä analyyttisenä muutosilmauksena. Muutosverbejä onkin vaikea luokitella tyhjentävästi, sillä niitä löytää lähes kaikista semanttisista asiaintila- eli verbaalityypeistä. Näitä verbaalityyppejä ovat tila, teko ja tapahtuma. Tila on neutraali lähtökohta, teko taas ihmisen aiheuttama siirtyminen yhdestä tilasta toiseen, ja tapahtuma on vastaava siirtyminen, joka ei kuitenkaan ole ihmisen aiheuttama. Tekoon ja tapahtumaan liittyy lisäksi keskeinen semanttinen tyyppi liike, joka toisaalta on oma erillinen verbaalityypinsä, toisaalta sillä on sekä teon että tapahtuman ominaisuuksia. Muutos on yksi ominaisuus, jolla tilaa, tekoa, tapahtumaa ja liikettä jaotellaan. Muita ovat mm. ’käsittely’, ’liike’, ’kausaatio’, ’havainto’, ’sijainti’ ja ’asettelu’. Nämä ominaisuudet ovat asiaintilojen osatekijöitä, joiden avulla muodostuu erilaisia verbiluokkia, kuten käsittelemisverbit (*harjata, siivota*), liikeverbit (*kävellä, valua, kääntyä*), psykologiset verbit (*tuntea, ajatella*), sijainti- ja asentoverbit (*seistä, istua*) sekä muutosverbit (*tappaa, leipoa, kuihtua*). (Pajunen 2001: 51–54.)

Muutosverbit voidaan kausaation käsitteen avulla jakaa tekoverbeihin (*tappaa*) ja tilanmuutosta (*särkyä*) ilmaiseviin verbeihin, mutta yksittäiset verbit voivat kuulua molempiin ryhmiin. Kausaation käsite ilmenee siis jossain määrin kaikkien prosessia ilmaisevien teko-, tapahtuma- ja muutosverbien taustalla. Kausaatioissakin muutoksen aste voi kuitenkin vaihdella kausaatiotyypin mukaan volitionaaliseen (tahdonalaisesta) kausaatiosta fysikaaliseen ja vaikuttavaan kausaatioon. (Pajunen 2001: 120.) Tyypilliset muutosverbit ilmaisevat volitionaalista ja fysikaalista kausaatiota. Volitionaalisella kausaatiolla tarkoitetaan yleensä ihmisen suorittamaa tekoa, joka aiheuttaa muutoksen kohteen olomuodossa tai olotilassa välittömästi tai tietyn ajan kuluessa. Volitionaalista kausaatiota ilmaisevat muutosverbit ovat tavallisesti kaksipaikkaisia kausatiiviverbejä. Jos kohteessa tapahtuvan muutoksen aiheuttaja on elollisen sijasta jokin voima, syy tms., eli muutos ilmentää fysikaalista kausaatiota, tai jos muutos tapahtuu itsestään, ovat verbit yksipaikkaisia. (Pajunen 2001: 155.)

Tällaisten ei-kausatiivisten muutosverbien suurin alaluokka muodostuu suomessa *U*-johdoksista. Etenkin johdinainekseltaan kompleksisista kolmitavuisista (esim. *aiheutua, tikahtua*) *U*-verbeistä suurin osa on muutosverbejä. Niillä onkin yleensä kantanaan kausatiiviverbi, vaikka johtosuhde voi tuki vaihdella kumpaankin suuntaan. Sen sijaan kaksitavuisista kantasannomista *U*-verbeistä vain osa on luokiteltavissa semanttisesti muutosverbeiksi. (Pajunen 2001: 172–173.)

Muutosverbejä voi jakaa alaluokkiin myös sen mukaan, millaista muutosta verbit ilmaisevat. Anneli Pajunen on syntaktis-semanttisessa verbiluokittelussaan jakanut muutosverbit seuraavasti: a) syntymisverbit (*syntyä, syttyä, virvota, aueta*), b) olemassa olevan entiteetin tilassa johonkin suuntaan tapahtuvaa muutosta ilmaisevat verbit (*suurentua, parantua, vahvistua, kylmettyä*), c) häviämisverbit (*hävitä, kadota, hukkua*), d) loppumisverbit (*loppua, kuolla, lakata*) ja e) rikkoon-tumisverbit (*revetä, puhjeta, hajota*) (Pajunen 1982: 127–128, tässä: Melkko 1995: 32). Syntyminen, häviäminen, loppuminen ja rikkoon-tuminen muodostavat konkreettisuutensa vuoksi selkeän luokan. Sen sijaan olemassa olevien entiteettien tilassa tapahtuvat muutokset voivat olla hyvin erilaisia. (Melkko 1995: 32–33.) Suurin osa tässä työssä tarkasteltavista *U*-johdoksista kuuluu juuri olotilan tai paikan muutosta (esim. *pirstoutua, loitontua*), fysiologista (*havahtua, hengästyä*) tai psykologista muutosta (*ahdistua, muistua*), tai liikettä (*ojentua, ilmestyä, väistyä*) ilmaiseviin muutosverbiryhmiin. Ne *U*-verbit, jotka eivät ilmaise muutosta, kuuluvat ääntä, tilaa tai tekoa ilmaiseviin semanttisiin luokkiin. (Pajunen 2001: 175–176.) Tässä tutkimuksessa etusijalla ovat

juuri muutosta ilmaisevat *U*-verbit, mutta koska aineistoon sisältyvät kaikki *U*-aineksiset verbit, on tarkastelussa mukana myös tilaa ja jatkuvaa prosessia ilmaisevia *U*-verbejä.

4.2. *ne*-johdokset suomessa ja virossa

Suomen ja viron muutosta ilmaisevia *U*-johdoksia tutkittaessa kiinnittyy huomio rinnakkaiseen itämerensuomalaiseen muutosjohtimeen *ne*, joka esiintyy varsinkin virossa suomen denominaalisten *U*-johdosten vastineissa. Muutosverbejä voikin sekä suomessa että virossa tehdä *U*-johdinta vanhemmalla *ne*-johtimella, mutta virossa *ne*-johdoksia on huomattavasti enemmän kuin suomessa. Tämä johtuu siitä, että virossa *ne*-verbien kantasanoina on sekä nomineja että verbejä, ja lisäksi viro on pitänyt *ne*-johdosten paradigman puhtaampana kuin muut itämerensuomalaiset kielet. (Laakso 1990: 87, 104.) Suomessa *ne*-johdin liittyy periaatteessa vain nominiin, vaikka murteissa esiintyy joitakin verbiin sekä partikkeliin rinnastuvia *ne*-johdoksia (esim. *halkenee* < *halkeaa*; *halki*) (ks. mts. 45–50).

Sekä suomessa että virossa *ne*-johdin liittyy yleisimmin adjektiivikantaan. Suomen *ne*-verbien kantana on useimmiten kaksitavuinen *A*- tai *eA*-loppuinen adjektiivi, virossa vastaavasti *A*- tai *e*-adjektiivi (Räisänen 1985: 5; Laakso 1990: 38, 87). Tällöinkin suomessa on vähemmän mahdollisia kantasanoja kuin virossa, sillä esimerkiksi suomen *vA*-adjektiiveista ei muodosteta *ne*-johdoksia toisin kuin virossa. Esimerkiksi viro: *teravnema* ~ suomi: *terävöityä*; viro: *lihavnema* ~ suomi: *lihoa*, *lihavoitua*. (Kasik 1991: 471–472; Ojutkangas 1997: 367.)

Semanttisesti molempien kielten *ne*-verbeissä korostuu tapahtuvan muutoksen jatkuvuus (Räisänen 1988: 31; Laakso 1990: 18–19). Suomessa muutoksen äkillisyys ja vähittäisyys on löyhästi sidoksissa johdoksen kantasanan sanaluokkaan, jolloin esim. deverbaaliset *U*-johdokset ilmaisevat äkillistä ja denominaaliset *U*- ja *ne*-johdokset jatkuvaa, vähittäistä muutosta. Virossa deverbaalisten ja denominaalisten *U*-johdosten välillä tällaista eroa ei ole, mutta sen sijaan *ne*- ja *U*-verbeillä on vastaavaa semanttista työnjakoa. Adjektiivikantaiset *U*-johdokset eivät virossa tavallisesti ilmaise jatkuvaa, vähittäistä muutosta, vaan tässä merkityksessä käytetään *ne*-johtimista muutosverbiä. *ne*- ja *U*-verbeillä on virossa myös rakenteellista työnjakoa substantiivi- ja adverbikantaisissa johdoksissa: *U* liittyy konsonanttiloppuiseen loppuheittokantaan (esim. *must* > *mustuma* 'mustua') ja suomen *eA*-adjektiiveja vastaaviin *e*-adjektiiveihin, jolloin se korvaa liitty-

sään vartalovokaalin (esim. *selge* > *selguma* 'selvitä'). *ne* puolestaan liittyy vokaalivartaloon lukuun ottamatta *v*-johtimisia (suomen *vA*-) adjektiiveja (esim. *täis:täie* > *täienema* 'täytyä', *tugev* > *tugevnema* 'vahvistua'). (Ojutkangas 1997: 367.)

Suomessa *ne*-johdosten määrää vähentää myös *ntU*-johdostyyppi, joka on levinnyt *ne*-johdosten alueelle ja jonka leviämistä tukee korrelaatio *ntA*-kausatiiveihin. *ntU*-johdokset eivät pelkästään korvaa *ne*-johdoksia, vaan johdostyypit sekoittuvat keskenään sekaparadigmoiksi, esimerkiksi *hoikka* ~ *hoikkenee* ~ *hoikentuu* ~ *hoikkeni* ~ *hoikentunut*. Sekaparadigmaisuus johtuu siitä, että *ntU*-johdoksilla pyritään suomessa välttämään *ne*-verbien konsonanttivartalon käyttöä. Tällainen kehitys on lähtöisin lounais- ja hämäläismurteista, joissa *ntU*-verbit ovat jo melkein kokonaan yksinomaisia. Itämurteissa *ntU*-johdokset ovat kuitenkin vielä harvinaisia. (Räisänen 1985: 8, 26.) Sekaparadigmaisuus kuuluu *ne*-johdoksiin kaikissa itämerensuomalaisissa kielissä paitsi virossa, joka on siistinyt paradigmaansa yleistämällä vokaalivartalon kaikkiin taivutusmuotoihin, esimerkiksi *mädaneb* 'mätänee', *mädanege* 'mädäntykää', *mädanenud* 'mädäntynyt'. Konsonanttivartaloita esiintyy virossakin jonkin verran murteissa, mutta yleiskielessä ainoastaan vokaalivartalot ovat mahdollisia. (Laakso 1990: 104–105.)

ne-johdokset ovat suomessa historiallisesti vanhempia kuin *ntU*-johdokset, sillä *ne*-johtimella on vastineita obinugrilaisissa kielissä ja jopa samojedissa asti (L. Hakulinen 1979: 286). *ntU*-johdokset taas ovat syntyneet vasta kausatiivisesta yhdysjohtimesta *ntA*, joka sisältää translatiivisen *ne*- ja kausatiivisen *tA*-johdinaineksen. Vaikka *ne*- ja *ntU*-johdokset siis ovat historiallisesti hyvin eri-ikäisiä, ne tajutaan toisilleen läheisiksi ja samoista kantasanoista johdetuiksi. (Räisänen 1985: 27.) NS:ssa samakantaisia, rinnakkaisia *ne*- ja *ntU*-johtimilla muodostettuja translatiivijohdoksia onkin peräti 110 paria, kun kaikkiaan *ntU*-johdoksia on NS:ssa noin 125 (Räisänen 1985: 8–9, 1988: 58).

Virossa, jossa *ne* + *da* > *nda* ja *ndu*-johdosten välillä on tapahtunut samanlainen kehitys kuin suomessa, *ndu*-johdoksia on vain vähän. Esimerkiksi kun suomessa on korrelaatioketju *syvä* ~ *syvenee* ~ *syventää* ~ *syventyä*, jää virossa vastaava ketju lyhyemmäksi: *süva* ~ *süvenema* ~ *süvendama*. *Süvenduma* olisi virossa täysin mahdollinen johdos, mutta sitä ei kielessä tarvita, koska *ne*-johdos *süvenema* on jo olemassa samassa merkityksessä. Virossa *ndu*-johdokset jäävät siis harvinaisiksi, koska *ne*-johdin on kielessä produktiivinen ja ekonomia-periaatteen mukaan samaa tarkoittavia johdoksia ei virossa muodosteta (vrt. *U*- ja *UtU*-johtimet) (Kasik 1991: 475–476). Jos

ndu-johdoksen merkitys on virossa kuitenkin toinen kuin *ne*-johdoksen, voidaan samasta kannasta muodostaa molemmat, esimerkiksi *alanema* 'aleta, laskea' ~ *alandama* 'alentaa, nöyryyttää' ~ *alanduma* 'alentua (moraalisesti), nöyryyä' (Muuk 1938: 104–105).

Suomessa *ne*-johdokset ovat sekaparadigmaisuudestaan huolimatta morfologisilta johtosuhteiltaan harvinaisen selkeä ryhmä. NS:n 200 *ne*-verbistä noin 180:llä on myös kannaksi tunnistettava nomini samassa sanakirjassa, ja yleensä lopuillekin löytyy murteista sopivia kantoja. *ne*-verbien sekaparadigmaisuuden aiheuttaakin niiden korreloituminen kausatiivisiin *ntA-*, *(i)stA-*, *ttA-* ja passiivis-translatiivisiin *ntU-*, *(i)stU-*, *ttU*-johdoksiin sekä joskus supistumaverbeihin ja *U-*, *tU-*, *UtU-* ja *(V)VntU*-johdoksiin. Koska kaikilla näillä samaan korrelaatioketjuun kuuluvilla johtimilla voidaan muodostaa translatiiviverbejä, ovat saman sanueen johdokset usein synonyymeja keskenään tai ainakin lähimerkityksisiä. (Räisänen 1985: 6, 8.) *ne*-verbien korreloitumista *ntU*-johdoksiin ei ole estänyt edes se, että *ntU*-johtimella voidaan muodostaa myös refleksiivisiä johdoksia. Vaikka muutosjohdosten monimerkityksisyys on suomessa hyvinkin tavallista, suomen *ne*-johdokset eivät koskaan ole refleksiivisiä. (Kasik 1991: 475–476; Ojutkangas 1997: 367–368.) *ne*- ja *ntU*-verbit ovatkin tavallisesti täysin synonyymisia keskenään, mutta muutamissa verbipareissa näkyy ero refleksiivisen *ntU*- ja passiivis-translatiivisen *ne*-johdoksen välillä: *alentuu* ~ *alenee*, *hiljentyy* ~ *hiljenee*, *ojentuu* ~ *oikenee*, *syventyy* ~ *syvenee* (Räisänen 1985: 9). Pääosin suomen *ne*-verbien merkitys on kuitenkin selkeästi translatiivinen.

Virossa *ne*-verbien semantiikka ei ole niin yksiselitteinen kuin suomessa, koska *ne*- liittyy nominien lisäksi myös verbikantoihin ja –korrelaatteihin. Nominikantaiset *ne*-verbit voidaan luokitella translatiivisiksi, vaikka translatiivisuuden aste ja laatu vaihtelevatkin erityisesti substantiivikantaisissa ja –korrelaattisissa *ne*-verbeissä. Verbikantaisista *ne*-johdoksista taas suurin osa on synonyymisiä korrelaattiverbinsä kanssa, joka useimmissa tapauksissa on muutosta ilmaiseva *U*-johdos, esim. *harinema* 'tottua' (= *harjuma*); *kadunema* 'kadota' (= *kaduma*), *muutnema* ~ *muutunema* 'muuttua' (= *muutuma*), *ripnema* 'riippua' (= *rippuma*), *ununema* ~ *unenema* 'unohtua' (= *unuma*). (Laakso 1990: 94–97.) Laakson mukaan synonyymisiä *ne*-johdoksia muodostetaan ainakin osittain siksi, että virossa sanojen jälkitavuissa tapahtuneet äännekehitykset ovat hämärtäneet erityisesti intransitiivisten verbinjohtimien johdosluonnetta ja merkitystä. Esimerkiksi jälkitavujen *o*:n muuttuessa *u*:ksi alkuaan *o*-vartalaiset verbit ovat käyneet täysin passiivis-refleksiivisten *U*-johdosten kaltaisiksi. Koska alkuperäisten *o*-vartaloiden joukkoon on kuulunut selviä transitii-
viverbejä, kuten *koguma* 'koota', *lõhkuma* 'lohkoa, halkoa', *rikkuma* 'pilata', on niiden muutut-

tua *U*-verbien kaltaisiksi ollut tarpeen selventää eroa transitiivisten ja intransitiivisten johdosten välille. Intransitiivinen *ne* on sopinut äänteellisestikin useimpiin verbeihin selventäen siten niiden merkityksen muutospiirrettä. (Laakso 1990: 98–99.) *ne*-johtimen lisääminen jo alkujaan intransitiivisiin verbeihin on samanlainen ilmiö kuin nykyvirossa ilmenevä *U*-johtimen lisääminen puhekielessä sellaisiin vanhoihin *U*-verbeihin, joiden jälkitavussa on tapahtunut muutos $y > i$. Kielenkäyttäjät muodostavat siis ”oikeita” *U*-johdoksia verbeistä, joissa *U*-aines ei enää ole näkyvissä, esimerkiksi *püsuma* > *püsuma* ’pysyä’. (Kasik 1989: 83.)

Viron *ne*-verbien synonyymisyys verbikorrelaattiansa kanssa aiheuttaa sen, että verbikantaiset *ne*-johdokset voivat muiden deverbaalien tapaan ilmaista translatiivisuuden lisäksi jopa agenttiivista muutosta eli refleksiivisyyttä (Ojutkangas 1997: 369). Ei olekaan yllättävää, että tämän työn aineistossa *Pakolaisten U*-verbien vastineena on *Põgenejad*- ja *Pagulased*-käännöksissä usein *ne*-johdos. Tämä ilmenee erityisesti denominaalisten *U*-johdosten vastineissa, joista *Põgenejad*:ssa *ne*-johdoksia on 16 ja *Pagulased*:ssa 36. Voisi olettaa, että *Põgenejad*:ssa on enemmän *ne*-johdoksia suomen *U*-johdosten vastineina kuin *Pagulased*:ssa, jossa *U*-johdokset ovat lisääntyneet huomattavasti. Käännösten *ne*- ja *U*-johdosten määrästä huomaa kuitenkin, että *Põgenejad*:ssa käytetään yleensäkin vähemmän johdosverbejä kuin *Pagulased*:ssa. *Põgenejad*:ssa denominaalisten *U*-johdosten vastineena on johdosverbin sijaan usein analyytinen muutosilmaus (ks. esim. 4a), joka virossa muodostetaan *saada*, *jääda*, *minna tai muutuda* –verbillä ja sen nomini- tai adverbimääritteellä (Pajusalu 1994: 83).

- (4) a) Rinta oli yhä heikontunut - - (Pak, 32)
 Rinnad oliwad ikka nõrgemaks läinud - - (Põ, 24)
 Rind oli üha nõrgenenud - - (Pag, 24)
- b) Tytär seiso i muurin luona kuin kivettynyt - - (Pak, 34)
 Tütar seisis muuri ääres kui kiwinenud - - (Põ, 26)
 Tütar seisis ahju ääres nagu kivistunud - - (Pag, 26)

Pagulased:ssa suomen *U*-johdosten vastineena on *ne*-johdos silloin, kun *ne*-verbi on jo ollut *U*-johdosta vastaavassa merkityksessä kielessä olemassa. *U*-johdosta on silloin ollut virossa turha muodostaa. Toisaalta *Pagulased*:ssa näkee joskus myös *U*-johdoksen, vaikka *Põgenejad*:ssa olisi käytetty *ne*-johdosta (ks. esim. 4b). Tämä johtuu ilmeisesti *U*-johdoksen lisääntyneestä käytöstä myöhemmässä käännöksessä, sillä merkityseroa *ne*- ja *U*-johdoksen välillä ei juurikaan ole.

4.3. Viron analyttiset muutosilmaukset

Muutosta voidaan suomessa ja virossa ilmaista myös muilla tavoin kuin johtimilla. Erityisesti virossa muutosjohdosten rinnalla on analyttinen muutosrakenne, joka koostuu yleisimmin *minema* 'mennä', *saama* 'saada, tulla joksikin' *muutama* 'muuttua' tai *jääma* 'jäädä' –verbistä ja verbiä määrittävästä nominista tai adverbistä. Renate Pajusalun (1994: 84) mukaan virossa suositaan näitä analyttisiä ilmauksia toisin kuin suomessa, jossa niiden tilalla on yleensä synteettinen, johdettu muutosverbi. Suomessakin analyttisiä ilmauksia kuitenkin on, ja ne muodostetaan yleensä verbiytimellä *tulla, muuttua, käydä* tai *mennä* (Melkko 1995: 41).

Suomen analyttiset muutosilmaukset jäävät aineistoni ulkopuolelle, mutta niitä voi olettaa olevan huomattavasti vähemmän kuin virossa. Analyttisille ilmauksille on suomessa vain vähän tarvetta, koska muutosjohdoksilla on useita merkityksiä ja rinnakkaisjohdosten määrä on suuri. Ainoastaan substantiiveista käytetään suomessa mieluummin tulos- ja translatiivirakenteita kuin *U*-johdoksia. (Ojutkangas 1997: 374.)

Analyttiset muutosilmaukset ovat kirjavirossa iällisesti vanhempi tyyppi kuin *U*-johdokset. Tämä johtuu luultavimmin saksan kielen vaikutuksesta, sillä saksasta on viron kieleen tullut muun muassa monia yhdysverbejä. Yhdysverbien malli on saattanut lisätä myös analyttisten muutosilmausten käyttöä. (Ojutkangas 1997: 372.) Kuten edellisessä luvussa ilmeni, on aineistoni vanhemmassa käännöksessä *Põgenejad*:ssa käytetty denominaalisten *U*-johdosten vastineina huomattavasti enemmän analyttisiä muutosilmauksia kuin *ne*- tai *U*-johdoksia. Muutosilmauksia on *Põgenejad*:ssa kaikkiaan 61, kun *Pagulased*-käännöksessä niitä on vain viisi. Analyttisten ilmausten vähäisyys *Pagulased*:ssa on seurausta viron kielen uudistuksesta, joka pyrki lisäämään synteettisyyttä viron kirjakielissä (Metslang 1994: 207). *ne*- ja *U*-johdokset ovatkin korvanneet *Pagulased*:ssa useimmat analyttiset muutosilmaukset.

Analyttisten muutosilmausten verbeillä on virossa melko selkeä työnjako. Lisäksi eri verbien esiintymismäärä ilmauksissa vaihtelee. Kaikkiaan syntaktisia muutosverbejä on Minna Melkon (1995: 41) mukaan sekä suomessa että virossa noin 15, mutta niistä vain muutamia edellä mainit-

tuja käytetään runsaasti. Eniten aineistossani esiintyy *minema*⁷-verbillä muodostettuja analyttisiä muutosilmauksia (yhteensä 23). *Minema*-verbin sisältävät sanaliitot ilmaisevat tavallisesti elottoman olion jonkin ominaisuuden asteittaista muutosta (ks. esim. 5 a ja b). Subjektitarkoite voi kuitenkin olla myös elollinen, jolloin sanaliiton ilmaisema muutos on yleensä tahaton ja subjekti on passiivinen kokija (ks. esim. 5 c ja d).

- (5) a) Toisen iskun sai tekeillä oleva korvo, joka *murtui* räpähtäen. (Pak, 103)
Teise hoobi sai pooleli olev toober, mis raksatades *puruks läks*. (Põ, 89)
Teise hoobi sai teoksil olev toober, mis ragisedes *purunes*. (Pag, 85)
- b) Huone *oli hämärtynyt*. (Pak, 33)
Tuba *oli hämaraks läinud*. (Põ, 25)
Tuba *oli hämardunud*. (Pag, 25)
- c) Sitten [tytön] kädet äkkiä *irtautuivat* – lattia kolahti. (Pak, 105)
Siis *läksivad* käed äkitselt *lahti* – põrandal oli kolksatamist kuulda. (Põ, 92)
Siis käed äkki *irdusid* – põrand kolahtas. (Pag, 87)
- d) ”Kyllähän minä tiedän minkätähden isä *on* niin *laihtunut*...” (Pak, 85)
”Küll mina tean, mispärast isa nii *lahjaks on läinud*...” (Põ, 73)
”Küll mina tean, miks isa *on* nii *otsa lõpnud*...” (Pag, 70)

Tyypillisten *minema*-ilmausten yleismerkitys muistuttaa *ne*-johdosten merkitystä: muutos tapahtuu subjektin tilassa asteittaisesti eikä ole refleksiivinen. Monilla *minema*-sanaliitoilla onkin virossa olemassa myös *ne*-johdos, kuten esimerkiksi 5 a näkyy. (Ojutkangas 1997: 373.)

Pajusalun (1994: 93) mukaan *minema*-verbin valikoitumiseen analyttisen muutosilmauksen verbiksi elollisen subjektin sisältävään lauseeseen vaikuttaa myös se, kohdistuuko muutos koko subjektin vai vain subjektin osaan. Esimerkiksi ihminen voi *jääda kurvaks* ’jääda surulliseksi’ ja *saada rõõmsaks* ’tulla iloiseksi’, mutta ihmisen mieli *läheb nii kurvaks kui rõõmsaks* ’tulee/käy niin surulliseksi kuin iloiseksikin’ (ks. esim. 6 a ja b ja 7).

- (6) a) Emäntä *ilostui* että Keskitalo vihdoinkin otti asian puheeksi. (Pak, 90)
Naine *läks* selle üle *rõõmsaks*, et Keskitalo wiimaks asjast kõnelema hakkas. (Põ, 78)
Perenaine *rõõmustus*, et Keskitalo võttis selle wiimaks kõne alla. (Pag, 74)
- b) Keskitalo myönsi ja *ilostui* itsekin - - (Pak, 100)
Keskitalo kiitis muutuse heaks ja *sai* isegi *rõõmsamaks* - - (Põ, 86–87)
Keskitalo kiitis seda heaks ja *rõõmustus* isegi - - (Pag, 82)
- (7) Uutela tunsu silmiensä *hämrtyvän* - - (Pak, 130)
Uutela tundis oma silmad *tumedaks minewat* - - (Põ, 115)

⁷ *Minema* on ma-infinitiivi verbistä ’mennä, lähteä’. Sen sanakirjamuoto eli da-infinitiivi on *minna*, ja se taipuu persoonissa muodossa *lähen, lähed, läheb* jne.

Uudela tundis oma silmi *hämarduvat* - - (Pag, 108)

Esimerkeissä 6a ja 7 verbien ilmaisema muutos kohdistuu vain subjektin osaan (6a:ssa emännän mieli ilostuu, 7:ssä hämärtyvät subjektin silmät), jolloin *Põgenejadin* muutosilmaus muodostetaan *minema*-verbillä. Esimerkissä 6b ilostuminen on sen sijaan kokonaisvaltaista ja kohdistuu koko subjektiin, jolloin analyyttisen muutosilmauksen verbiksi valikoituu *saama*-verbi.

Saama-verbillä muodostetut muutosilmaukset ilmaisevat yleensä elollisen osallistujan ominaisuuden tai tilan positiivista ja aktiivista muutosta. Ojutkankaan (1997: 373) mukaan *saama*-verbillä on monia eri merkityksiä, jotka näkyvät myös muutosilmauksissa: Joskus verbin merkitys on 'vastaanottaa', jolloin verbin määrite on objektin asemassa (esim. 8). Suurimmaksi osaksi verbin merkitys on kuitenkin 'tulla joksikin', jolloin määrite on adverbiaalina (esim. 9). Viron *saama*-verbiä vastaakin muutosmerkityksessä suomessa tavallisesti *tulla*, jolla esimerkkilauseen voisi myös suomessa ilmaista (tulla rikkaaksi) (Pajusalu 1994: 91).

- (8) [Hän] jätti kaikki Jumalan huomaan – varsinkin kun Uutela näytti kuitenkin *tyyntyneen*. (Pak, 117)
 [Ta] jättis kõik Jumala hoolde – iseäranis, et Uutela, nagu näis, **rahu oli saanud**. (Põ, 103)
 [Ta] jättis kõik jumala hoolde – eriti kui Uudela näis siiski olevat *rahunenud*. (Pag, 97)
- (9) ”On eletty, vaan kun me aiomme *rikastua!*” (Pak, 55)
 ”On elatud, aga kui meie nüüd tahame **rikkaks saada!**” (Põ, 45)
 ”On elatud, aga kui meie tahame **rikkaks saada!**” (Pag, 43)

Vaikka *saama* ilmentääkin pääasiassa elollisen subjektitarkoitteen muuttumista, se voi olla myös elottoman ei-inhimillisen subjektin yhteydessä, mikäli muuttuminen tapahtuu subjektin sisäisen energian varassa. Viron kieli käsittää esimerkiksi mansikoiden tai omenien valmistumisen aktiivisena toimintana ja ilmaisee sen *saama*-verbin avulla: *Maasikad/õunad on valmis saanud*. (Pajusalu 1994: 90–91.) Aineistossani esiintyy yksi analyyttinen ilmaus, jossa subjekti on ei-inhimillinen ja verbiytimeinä *saama* (esim. 10).

- (10) Hän meni perälle ja alkoi katsella ikkunasta lumen alta *vapautunutta* harmaata kevätluontoa. (Pak, 10)
 Ta läks taha poole ja hakkas aknast välja lume alt **wabaks saanud** halli kewadeloodust vaatama. (Põ, 4)
 Ta läks tagatuppa ja hakkas läbi akna vaatlema lume alt *vabanenud* halli kewadeloodust. (Pag, 6)

Jääma-verbillä on virossa muutosilmauksissa kaksi perusmerkitystä: *jääma* (1) tarkoittaa tilassa pysymistä, *jääma* (2) tilaan muuttumista. Rajaa muuttumista ja pysymistä tarkoittavien *jääma*-verbien välille ei kuitenkaan ole helppo vetää, sillä *jääma* (1) ilmaisee muuttumistilannetta siltä

kannalta, että muutos on mahdollinen mutta jää tapahtumatta. *Jääma* (2) taas ei tarkoita kaikenlaista muuttumista, vaan sitä käytetään tilanteissa, joissa muutos on (usein elolliselle) subjektille negatiivinen ja tahaton. (Pajusalu 1994: 86.) *Jääma* toimiikin vastakohtaparina sekä muutosta ilmaisevalle *saama*-verbille että liikeverbille *minema*. *Saama* ja *jääma* ovat selvästi jakautuneet akselille positiivinen–negatiivinen, esimerkiksi *terveks saama* 'tervehtyä, parantua' ~ *haigeks jääma* 'sairastua'. *Minema* ja *jääma* puolestaan osoittavat vastakohtaisuutta enemmän–vähemmän-akselilla, jolloin *minema*:lla ilmaistaan kasvua kohti suurempaa ääntä, liikettä tai kokoa, *jääma*:lla taas muutosta kohti pienemmyyttä. (Ojutkangas 1997: 373–374.) Negatiivista muutosta edustavat aineistossani esimerkit 11a ja b, vähäisyyttä taas esimerkit 12a ja b.

- (11) a) Viimein hän ikäänkuin *tylsistyneenä* jätti kaikki Jumalan huomaan - - (Pak, 117)
 Wiimaks *jäi* ta nagu *nüriks* ja jättis kõik Jumala hoolde - - (Põ, 103)
 Viimaks ta otsekui *nürinenult* jättis kõik jumala hoolde - - (Pag, 97)
- b) Keskitalo tunki *tukehtuvansa*. (Pak, 34)
 Keskitalo tundis enese *hinge kinni jääwat*. (Põ, 26)
 Keskitalo tundis end *lämbuvat*. (Pag, 26)
- (12) a) Hän *oli pysähtynyt* ajatuksissaan. (Pak, 110)
 Ta *oli* mõttes *seisma jäänud*. (Põ, 96)
 Ta *oli* mõtteis *seisatunud*. (Pag, 91)
- b) Ehkä tämä tästä *tasaantuu*. (Pak, 120)
 Ehk *jääb* vähehaawal *tasasemaks*. (Põ, 105)
 Ehk see *vaigistub* nüüd. (Pag, 100)

Jäädä-verbin esiintymiselle muutosilmauksissa antaa loogisen selityksen se, että Lauri Hakulisen (1979: 527) mukaan verbin alkuperäinen merkitys on ilmeisesti ollut 'tulla'. Verbin merkitys on ajan kuluessa muuttunut, mutta sen rektio on säilynyt tulosijaisena (ks. esim. Pajunen 1982: 113, 120–121, tässä: Ojutkangas 1997: 374). Suomessa *tulla*-verbi onkin muutosilmauksissa huomattavasti yleisempi kuin virossa.

Myös virossa *tulema* olisi muutosilmauksissa luonnollinen verbi, mutta se esiintyy aineistossani muutosverbinä vain kolme kertaa tapauksissa *joutua* ~ *tulla meelde*, *kokoontua* ~ *tulla kokku*, *sattua* ~ *tulla juhtumine*. *Tulema*-verbiä yleisempi muutosverbi virossa onkin *muutuma*, vaikka silläkin on aineistossani vain viisi esiintymää. Tämä saattaa johtua siitä, että useissa tapauksissa *muutuma*-verbin voi korvata *minema* (Pajusalu 1994: 95). *Muutuma* on viron muutosverbeistä ilmeisesti neutraalein, koska sillä ei ole niin paljon merkitysnyansseja kuin muilla muutosverbeillä. Se on myös ainoa muutosverbi, joka voi esiintyä ilman adverbia, eli sen ei tarvitse ilmaista,

millaiseksi tai miksi subjekti muuttuu. Esimerkiksi *Arvatavasti olen mina vahepeal muutunud* 'Minä itse olen kai tällä välin muuttunut'. Pääasiassa *muutama* kuitenkin ilmaisee tahatonta muutosta ja edellyttää ainakin adverbien kanssa käytettynä elotonta subjektia. Jos subjekti on elollinen, *muutama*-verbin muutos kohdistuu vain johonkin subjektin osaan tai ominaisuuteen. Tämä siksi, että elollisen subjektin muuttuminen joksikin muuksi tarkoittaa viron *muutama*-verbin kohdalla kokonaisvaltaista muutosta, johon vaadittaisiin esimerkiksi taikavoimia. Esimerkiksi *Kooliõpetaja ütleb, et see on tühi jutt, nagu muutuks kägu pärast pööripäeva kulliks* 'Opettajatar sanoi koulussa, että on vain tyhjää lorua semmoinen, että käki muuttuisi juhannuksen jälkeen haukaksi'. (Pajusalu 1994: 95–96.) Aineistossa *muutama* esiintyy kaksi kertaa elottoman (esim. 13 a ja b) ja kolme kertaa elollisen subjektin yhteydessä (esim. 14 a, b ja c).

- (13) a) Päivän itkuinen ilma *kyyneltyi* utusateeksi - - (Pak, 62)
 Päewa nutune nägu *muutus* udupisarate-sajuks - - (Põ, 50)
 Päeva nutune ilm *pisardus* udusajuks - - (Pag, 49)
- b) Ja se näky [pelto] yhä *kaunistui*, kun päivä valkeni - - (Pak, 72)
 Ja see nähtus *muutus* ikka *kenamaks* kui ilm walgeks läks - - (Põ, 61)
 Ja see pilt *muutus* üha *kaunimaks*, kui päev valgenes - - (Pag, 58)
- (14) a) ”Arvaa!” kehotti Uutela ja jännitys hänen kasvoillaan *lientyi* hymyilyksi. (Pak, 15)
 ”Arwa!” kihutas Uutela ja põnewus tema näol *muutus* pehmaks naeratuseks. (Põ, 9)
 ”Arva!” õhutas Uudela ja pingutus ta näol *lauges* muigeks. (Pag, 10)
- b) - - jurorid pojatkin *ilostuivat* uudelleen lapsiksi (Pak, 122)
 - - saredad poisid endid uueste lapseks *rõõmustasiwad* (Põ, 107)
 - - puised poisidki *muutusid rõõmus* uuesti lasteks (Pag, 101)
- c) - - hänen oma mielensäkin *oli viehtynyt* keväiseksi. (Pak, 129)
 - - tema enesegi meeleolu *oli kewadeseks muutunud*. (Põ, 114)
 - - ta oma meelgi *oli võlutud kevadeseks*. (Pag, 108)

Suomessa viron *muutama*-verbin vastineena on yleensä *tulla, käydä* tai *muuttua*. *Mennä* esiintyy vastineena harvemmin. (Pajusalu 1994: 95.) Koska *muutama* on myös *U*-verbi, löytyy aineistosta yksi tapaus, jossa virossa on käytetty *muutama*-verbillistä muutosilmausta suomen *käydä*-verbin sisältävän analyttisen ilmauksen vastineena. Huomioitavaa on myös se, että aiemmassa käännöksessä samassa muutosilmauksessa on käytetty *minema*-verbiä, ja *muutama*-verbi on valittu vain uudempaan käännökseen (esim. 15).

- (15) Keskitalon rinta *oli käynyt* yhä *heikommaksi*, mutta hän koetti uskotella itselleen ja muille olevansa vielä voimakas. (Pak, 78)
 Keskitalo rinnad *oliwad* ikka *nõrgemaks läinud*, ehk ta küll ennast ja muid uskuma katsus panna, et ta weel tegew on. (Põ, 67)

Keskitalo rinnad *olid muutunud* üha *nõrgemaks*, kuid tema püüdis veenda endale ja teistele nagu oleks ta alles tugev. (Pag, 64)

Sekä suomessa että virossa esiintyy muutosverbeinä muitakin verbejä kuin edellä mainitut, mutta niiden frekvenssi on huomattavasti pienempi. Tämän työn aineistossa huomiota kiinnittää kuitenkin viron *U*-aineksinen muutosverbi *tõmbuda*, jonka sanakirjamerkitys on 'vetäytyä'. Suomessa verbiä ei käytetä muutosverbinä lainkaan, mutta koska *vetäytyä* on *UtU*-aineksinen liikerefleksii- vi, se esiintyy aineistossa liikeverbinä neljä kertaa. Näissä tapauksissa *tõmbuda* esiintyy *Pagulased*:ssa sanakirjamerkityksessään eikä muutosverbinä, mikä näkyy myös *Põgenejad*-käännöksestä, jossa vastineina on vain lähimerkityksisiä verbejä, ei muutosverbejä. Muutosverbi- nä *tõmbuda* esiintyykin vain kaksi kertaa (esim. 16 a ja b).

- (16) a) Hänen toinen kätensä *puristui nyrkkiin*. (Pak, 35)
 Tema teine käsi *läks rusikasse*. (Põ, 26)
 Ta teine käsi *tõmbus rusikasse*. (Pag, 26)
- b) Sitten - - *kalpeiksi valahtaneet* huulet alkoivat vavista - - (Pak, 101)
 Siis - - *walgeks kahwatanud* huuled hakkasiwad wärisema - - (Põ, 88)
 Siis - - *kahvatuks tõmbunud* huuled hakkasid vabisema - - (Pag, 83)

Molemmissa esimerkeissä *tõmbuda* on muutosilmauksen verbiytimenä vain *Pagulased*-käännöksessä, *Põgenejad*:ssa verbinä on *minema* esimerkissä 16a ja *kahwatada* 16b:ssä. *Tõmbuda*-verbi voidaan siis korvata muutosilmauksessa ainakin *minema*-verbillä, mikä selittää osaltaan verbin harvinaisuutta muutosverbinä. Suomessa esimerkkien muutosilmaukset voisi korvata *mennä*- ja *käydä*-verbeillä (*mennä nyrkkiin*; *käydä kalpeaksi*).

Analyttiset muutosilmaukset ovat virossa vakiintunut ja elinvoimainen tapa ilmaista muutosta. Myös suomessa muodostetaan analyttisiä muutosilmauksia, mutta niiden tilalla suositetaan muutosjohtimia kuten *U* ja *ne*. Tämän työn aineistossa analyttisiä muutosilmauksia esiintyy etenkin ensimmäisessä *Pakolaisten* vironkielisessä käännöksessä *Põgenejad*. Suomalaisessa alkuperäis- teoksessa ja toisessa vironnoksessa niiden tilalla on lähinnä passiivisia *U*-johdoksia ja *ne*- johdoksia.

5. PAKOLAISTEN JA SEN VIRONNOSTEN U-JOHTIMISET VERBIT

5.1. Kaksitavuiset U-johtimiset verbit

Suomen kielen *U*-johtimisista verbeistä johtosuhteiltaan ja luokitukseltaan hämärin ryhmä on perusjohtimella *u/y* muodostetut kaksitavuiset *U*-johdokset. Näitä verbejä on usein vaikea erottaa yhdysjohtimilla *tU*, *htU*, *pU* ja *ttU* muodostetuista verbeistä. Käytännössä liukuminen johtimesta toiseen tapahtuu yleensä huomaamattomasti, eikä johtosuhteen epäselvyydellä ole kielen synkronian kannalta suurtakaan merkitystä. Toisaalta verbin johtimen tarkka selvittäminen saattaa auttaa verbin merkityksen määrittämisessä: esimerkiksi ekspressiiviset kontinuatiiviverbit ja muutkin kontinuatiivisuutta ilmaisevat verbit näyttävät muodostuvan pelkällä *U*-johtimella. (Räisänen 1988: 24.)

Alpo Räisänen (1988: 24, 25) laskelmien mukaan Nykysuomen sanakirjan (NS) 3000 *U*-verbistä noin 420 on kaksitavuisia *U*-vartaloisia johdoksia. Ne voidaan jakaa karkeasti kolmeen ryhmään: 1) denominaalisiin translatiiveihin, 2) deverbaalisiin tai kantasanaltaan tuntemattomiin refleksiivi- ja passiivijohdoksiin sekä 3) kontinuatiivijohdoksiin. Ryhmien rajat eivät tietenkään ole jyrkkiä, vaan sama johdos voi kontekstista riippuen kuulua useampaankin ryhmään.

Kaksitavuisien *U*-johdosten joukkoon kuuluu paljon myös kielen vanhakantaista perussanastoa. Tällöin verbin *U*-aineeksella ei aina ole selvää merkitystä. Vanhimmat verbit ovat jopa niin vaikiintuneita, että on kyseenalaista, voiko niitä luokitella johdoksiksi. Tähän tutkimukseen on kuitenkin otettu mukaan kaikki verbit, jotka sisältävät *U*-aineksen. Ne voidaan rakenteensa perusteella selittää historiallisesti johdoksiksi, vaikka ne nykykielessä olisivatkin täysin opaakkeja. (Ks. Räisänen 1988: 20-21.) Tällaisia kantasannattomia ja leksikaalistuneita johdoksia ovat esimerkiksi *istua*, *astua*, *asua* ja *kysyä*. Verbien vanhakantaisuudesta todistaa sekin, että ne esiintyvät virossa samankaltaisessa muodossa kuin suomessakin (vrt. *istuda*, *astuda*, *asuda*, *küside*).

5.1.1. Denominaaliset translatiivit

Kaksitavuiset *U*-johdokset muodostavat tämän tutkimuksen aineistossa esiintymismäärältään suurimman ryhmän. Erilaisia perusjohtimella *u/y* muodostettuja lekseemejä on *Pakolaisissa* 45, joista noin puolet esiintyy tekstissä useammin kuin kerran. Esiintymiä kertyy siten yhteensä 240. Denominaalisia translatiivijohdoksia kaksitavuisien *u*-johdosten joukosta löytyy *Pakolaisista* vain

kaksi: *lientyä* ja *hukkua*. Kumpikaan johdos ei ole merkitykseltään aivan yksiselitteinen, sillä *hukkua*-verbillä on translatiivisen ’joutua hukkaan’ (vrt. *hukka* ’tuho’) merkityksen lisäksi toinen merkitys ’upota, kuolla veden varassa’ ja *lientyä*-verbi voidaan etymologisesti johtaa joko adjektiivista *lienteä* ’leuto, lempeä, mieto’ tai nominista *liemi* (SKES). Adjektiiviin rinnastettuna *lientyä* saa merkityksen ’lieventyä, pehmetä’, jolloin sitä voidaan pitää *u*-johdoksena. Verbi voi kuitenkin saada myös meteorologisen ’mennä ohueen pilveen’ –merkityksen, jolloin se on *tu*-johdos liemi-nominista. (Räisänen 1988: 24.) *Pakolaisissa lientyä* esiintyy merkityksessä ’lieventyä, pehmetä’ ja *hukkua* perinteisessä ’joutua hukkaan’ –merkityksessä. Esimerkiksi:

- (1) ”Arvaa!” kehotti Uutela ja jännitys hänen kasvoillaan *lientyi* hymyilyksi. (Pak, 15)
 ”Arwa!” kihutas Uutela ja põnewus tema näol *muutus pehmaks* naeratuseks. (Põ, 9)
 ”Arva!” õhutas Uudela ja pingutus ta näol *lauges* muigeks. (Pag, 10)
- (2) Silloin tyttö syöksyi hänen jälkeensä ja tarttui kuin *hukkua* Uutelan käsivarteen - - (Pak, 105)
 Siis kargas Hanna tema kannule ja hakkas nagu *uppuja* Uutela käewarrest kinni. (Põ, 91)
 Siis tüdruk sööstis ta järgi ja haaras kui *uppuja* ta käsivarrest (Pag, 87)

Esimerkissä 1 *lientyä*-verbin translatiivisuutta ilmentää *Põgenejad*-käännöksen analyttinen muutosverbi + määrite –ilmaus. *Pagulased*-käännöksessä verbin merkitys taas on ilmaistu toisella synonyymisellä verbillä *laugeda* ’laueta, loiveta’, vaikka virossa olisi myös *U*-johdos *leebuda* ’leppyä, lauhtua, lieventyä, lientyä’. Verbin valintaan on virossa ilmeisesti vaikuttanut lauseen kokonaismerkitys: jännityksen lientyminen tulee paremmin ilmi *laugeda* kuin *leebuda*-verbillä. Esimerkissä 2 vironnoksissa taas on täysin ekvivalentti käännös suomen *hukkua*-verbistä. Verbillä *uppuja* on samat merkitykset virossa kuin suomessakin. Eesti-soome sõnaraamat (ESS) – sanakirja antaa esimerkiksi seuraavat esimerkit: ”*laps uppus (ära)* lapsi hukkuu; *rohelusse uppuv maja* vihreiden puiden joukkoon hukkuva talo - -; *haarab nagu uppuja õlekõrrest* tarttuu kuin hukkuva oljenkorteen” (ESS 1993: 606).

Muodollisesti denominaalinen johdos *Pakolaisissa* on myös verbi *osua* (vrt. *osa*), joka esiintyy tekstissä vain kerran. Verbin *U*-johtimella ei kuitenkaan ole Räisänen (1988: 26) mukaan translatiivista tai muutakaan erityistä merkitystä. Tämä selviää myös *Pakolaisten* käännöksistä, joissa molemmassa *osua* on saanut aivan toisen verbin vastineekseen (ks. esim. 3).

- (3) Mutta kun hän tahtomattaan *osui* katsutamaan hänen pyöristyneeseen vartaloonsa - - (Pak, 113)
 Aga kui tema pilk tahtmatalt nooriku paisunud keha peale *langes* - - (Põ, 99)
 Aga kui ta pilk tahtmatult *sattus* ta paisunud pihale - - (Pag, 94)

Denominaalisia kaksitavuisia *u*-johdoksia ei siis *Pakolaisissa* ole kuin kolme. NS:ssa niitä on Räisäsen (1988: 26) varovaisen arvion mukaan noin viisikymmentä, mutta mukaan ei ole laskettu kontinuaatiivisia ekspressiiviverbejä. Paljon huomattavampi osa *u/y*:llä muodostetuista johdoksista kuuluukin deverbaalisten ja kantasanaltaan tuntemattomien *u*-verbien joukkoon.

5.1.2. Deverbaaliset *u/y*-johdokset

Kaksitavuisista deverbaalisista *u*-johdoksista esiintyy *Pakolaisissa* useimmin yleisimmät aistihavaintoverbit *näkyä*, *kuulua* ja *tuntua*, jotka löytyvät tekstistä yhteensä 68 kertaa. Nämä verbit kuuluvat kielen perussanastoon ja esiintyvät viron kielessäkin jo Wiedemannin sanakirjassa (1893) muodossa *kuul(d)uma*, *nägima (näin)* ja *tunduma* (Mäger 1991: 344). Aistihavaintoverbien kantasanat *kuulla*, *nähdä* ja *tuntea* ovatkin jo uralilaiselta tai suomalais-ugrilaiselta ajalta (E. Itkonen 1961: 68). On harvinaista, että vanhan *u*-johdoksen rinnalla on nykykielessä kantasanaksi sopiva ei-kausatiivinen transitiiiverbi. Aistihavaintoverbien lisäksi tällaisia *u*-johdoksia ovat *jatkaa* (vrt. *jatkaa*), *loppua* (vrt. murt. *loppea* 'lopettaa'), *painua* (vrt. *painaa*), *syöksyä* (vrt. *syöstä*, murt. myös *syöksää*), *särkyä* (vrt. *särke-*) ja *valua* (vrt. *valaa*). (Räisänen 1988: 26–27.) Vanhankantaisuudesta huolimatta tai ehkä siitä johtuen nämä johdokset ovat suomen keskeistä sanastoa.

Suomen kielen perussanastoa ne ovat siinäkin suhteessa, että *särkyä*-verbiä lukuunottamatta kaikki esiintyvät *Pakolaisissa* ja yleensä useammin kuin kerran. Esimerkiksi aistihavaintoverbi *tuntua* löytyy *Pakolaisista* peräti 36 kertaa ja näistä esiintymistä 17:llä on molemmissa käänöksissä vastineena *u*-johdos *tunduda* (ks. esim. 4 a ja b).

- (4) a) Miltäs *tuntuu*? (Pak, 25)
 Kudas *tundub*? (Pö, 18)
 Kuidas *tundub*? (Pag, 18)
- b) Jalat *tuntuivat* taipumattoman jäykiltä. (Pak, 112)
 Jalad *tundusivad* paindumata kanged olema. (Pö, 97)
 Jalad *tundusid* paindumatult kanged. (Pag, 93)

Pakolaisten 19 muulla *tuntua*-verbin esiintymällä on *Pagulased*-käännöksessä vastineena myös *tunduda*-johdos, mutta *Pögenejad*:ssa verbi on korvattu ilmaisulla *olla (tema) meelest* (ks. esim. 5). Ilmaisuihin 'olla jnkn mielestä' esiintyy *Pögenejad*:ssa silloin, kun *tuntua*-verbi ilmaisee abstraktia, ajatuksissa tapahtuvaa tuntumista. Jos *tuntua* taas kuvaa konkreettista refleksiivistä tuntumista, kuten esimerkissä 4 b, myös *Pögenejad*:ssa on vastineena *tunduda*. *Pagulased*-käännös hyö-

dyntää kielen uudistuksen mukaisesti *U*-johdoksen abstraktimpaakin merkitystä ja käyttää *tundu-da*-johdosta aina *tuntua*-verbin vastineena.

- (5) Mutta Uutelasta *tuntui*, että pitäisi heidän sentään jotain keskenäänkin puhua. (Pak, 24)
 Aga Uutela *meelest oli*, nagu peaksiwad nad isekeskis midagi kõnelema. (Põ, 17)
 Aga Uudelale *tundus* nagu peaksid nad siiski millestki kahekesi kõnelema. (Pag, 18)

Myös *näkyä* (13 esiintymää) ja *kuulua* (19) ovat yleisiä verbejä *Pakolaisissa*. Niiden vastineena virossa on siis *näida* ja *kuulduda*. *kuulduda*-verbi esiintyy *Põgenejad*:ssa *kuulua*-verbin vastineena viisi kertaa, *Pagulased*:ssa 12 kertaa. Neljässä tapauksessa kummassakin käänöksessä on jokin muu verbi kuin *kuulduda*. Näitä verbejä ovat esimerkiksi johtamaton *kuulda* 'kuulla', *olla*, *kosta* 'kuulua' ja *puutada* 'koskettaa, koskea, kajota; kuulua'. *kosta*-verbi vaikuttaa olevan synonyminen *kuulduda*-johdoksen kanssa, sillä ne esiintyvät *Pagulased*-käänöksessä täysin samalaisissa tilanteissa (esim. 6a ja b).

- (6) a) ”Päivää Juha!” *kuului* tuttavallinen ääni oven luota. (Pak, 10)
 ”Tere, Juha!” *kuuldus* tuttav hääl ukse juurest. (Põ, 4)
 ”Tere, Juha!” *kuuldus* tuttavlik hääl ukse juurest. (Pag, 6)
- b) Se (kukonlaulu) *kuului* mäen takaa, Keskitalosta päin. (Pak, 21)
 See *kuuldus* mäe tagant, Keskitalo poolt. (Põ, 14)
 See *kostis* mäe takka, Keskitalo poolt. (Pag, 15)

Põgenejad-käänöksessä *kuulduda*-johdoksen tilalla on yhdeksän kertaa johtamaton *kuulda*, esimerkiksi:

- (7) Nyt ei ollut *kuulunut* - - (Pak, 53)
 Nüüd muud *kuulda* ei olnud - - (Põ, 44)
 Nüüd polnud *kuuldunud* muud - - (Pag, 42)

Käänösten vastineista voi havaita myös sen, että suomen *kuulua*-verbillä on muitakin kuin kuulemisaistimusta ilmoittava merkitys. Tällaisissa tapauksissa molemmissa käänöksissä on yleensä jokin muu verbi kuin *kuulduda*-johdos (ks. esim. 8a), joskin *Pagulased*:ssa saattaa olla myös *U*-johdos (esim. 8b). Tulkintani mukaan *kuulduda*-johdosta käytetään siis myöhemmässä käänöksessä laajemmin kuin aiemmassa.

- (8) a) ”Mitä se minuun *kuuluu*, hoitakaa asianne!” (Pak, 128)
 ”Mis see minusse *puutub*, hoidke enestele oma asjad!” (Põ, 113)
 ”Mis see minusse *puutub*, korraldage ise oma asju!” (Pag, 107)
- b) Keskitalo hoiti asian, niinkuin se hänelle *kuuluikin*. (Pak, 128)
 Keskitalo korraldas asja, nagu *oleks* see ka tema asi *olnud*. (Põ, 113)

Keskitalo korraldas asja, nagu *kuulukski* see temale. (Pag, 107)

näkyä-verbin 13 esiintymän vastineena on *näida*-verbi seitsemän kertaa *Põgenejad*:ssa, kuusi kertaa *Pagulased*:ssa. Muulloin *näkyä* on käännetty viron kielelle verbillä *paista* 'paistaa, loistaa; näkyä' tai ilmaisulla *tulla nähtawale*. Esimerkeistä 9a–c käyvät ilmi *näkyä*-verbin tyypillisimmät käännösvastineet.

- (9) a) Näille *näky*y sentään kelpaavan - - (Pak, 76)
 Neile *näib* siiski - - *kõlbama*. (Põ, 65)
 Neile siiski *näib* *kõlbavat* - - (Pag, 61)
- b) ”Juuri niin!” *näky*i toistenkin silmistä. (Pak, 54)
 ”Just nii!” *paistis* teistegi silmist. (Põ, 44)
 ”Just nii!” *paistis* teistegi silmist. (Pag, 43)
- c) Varsinkin sitten ostopuuhissa se (Keskitalon salailu) *näky*i vielä selvemmin (Pak, 46)
 Iseäranis weel ostmise juures *tuli* see selgemalt *nähtawale* (Põ, 38)
 Eriti siis ostu juures see *paistis* veel selgemini (Pag, 36)

näkyä-verbin *U*-aines ei vironnoksissa tule selvästi esiin, koska etuvokaali *y* on viron jälkitavuis-
 sa muuttunut *i*:ksi. *näkyä* on muutenkin aistihavaintoverbeistä se, joka on helpoiten korvattavissa
 jollakin muulla verbillä tai ilmaisulla. Tämän takia *näkyä*-verbin vastineet eivät juurikaan lisää
Põgenejad:n ja *Pagulasten U*-verbien määrää.

Muut *u/y*:llä johdetut verbit, joiden kantasana on ei-kausatiivinen transitiiviverbi, esiintyvät
 aineistossa seuraavasti: *painua* (7 esiintymää), *syöksyä* (6), *loppua* (4), *valua* (1) ja *jatkua* (1).
 Verbin *loppua* vastineena on molemmissa käännöksissä aina *lõppeda* 'loppua, päättyä'. Viron
 kielessä ei muodosteta ekonomiaperiaatteen mukaisesti *U*-johdosta, joka merkitsisi samaa kuin
 kantasana. Sen vuoksi *lõppeda* on pysynyt johtamattomana, eikä nykyvirossakaan esiinny
 **lõppuda*-muotoa. Suomen ja viron 'loppua'-verbit tulevat kuitenkin samasta kantasanasta, sillä
 suomen murteissa tavataan vielä *loppea* 'lopettaa' -muotoa.

Valua-verbillä sen sijaan on molemmissa vironnoksissa *U*-johtaminen vastine. Tosin vain *Pagu-*
lased:ssa käännösverbinä on suomen kaltainen *valguda* 'valua, virrata', kun *Põgenejad*:ssa on
 verbiksi valittu *nõrguda* 'norua, valua'. Kontekstin mukaan kyseessä on 'tuskanhien valuminen
 pitkin ruumista', jolloin käännösverbin valintaan on *Pagulased*:ssa vaikuttanut selvästi enemmän
 alkuperäistekstin sananmuodon noudattaminen, ja *Põgenejad*:ssa on käännetty enemmän lauseen

sisältöä. *nõrguda*-verbiä nimittäin käytetään virossa ESS:n (1993: 324) mukaan erityisesti kuvaamaan hien valumista, kun taas *valguda* ilmaisee yleensä laajempaa virtaamista (ks. mts. 617).

Verbi *jatkua* puolestaan ei saa kummassakaan käänöksessä *U*-johtimista vastinetta, vaikka virossa on olemassa johdos *jätkuda* 'jatkua'. Tähän vaikuttaa se, että kyseinen verbi ei ole lauseessa keskeisessä asemassa, vaan se voidaan helposti korvata toisenlaisella ilmaisulla (esim. 10).

- (10) Nyt hän ymmärsi että näin ei voinut enää *jatkua*. (Pak, 90)
 Nüüd sai ta aru, et nõnda enam ei võinud *edasi minna*. (Põ, 77)
 Nüüd ta mõistis, et nii see ei võinud enam *kesta*. (Pag, 74)

syöksyä esiintyy *Pakolaisissa* kuusi kertaa ja sen vastineena ovat verbit *söösta* 'syöksyä, syöstä', *karata* 'hypätä, kavahtaa, karata' ja *tormata* 'kiittää, porhaltaa, hyökätä kimppuun (ESS:ssa synonyymina *söösta*)'. *söösta*-verbistä pystyisi virossa äännelakien mukaisesti johtamaan verbit **sööstuda* tai $y > i$ -muutos huomioon ottaen **sööstida*, mutta koska kantasana on jo valmiiksi intransitiivinen, *U*-johdosta ei virossa muodosteta. Siksi onkin mielenkiintoista, että *Pagulased*:ssa *söösta*-verbin imperfektinä esiintyy kerran *sööstus*, vaikka kieliopillinen muoto on *sööstis* (vrt. esim. 11a ja b).

- (11) a) Hän nousi kuin huumeissaan ja *syöksyi* säilikön luo - - (Pak, 42)
 Ta tõusis kui palawikus üles ja *kargas* kapi juurde - - (Põ, 33)
 Ta tõusis nagu uimas ja *sööstus* kummuti juurde - - (Pag, 32)
- b) - - ajatukset *syöksyivät* taas uudelle, kiihottavalle ladulle. (Pak, 103)
 - - mõtted *tormasiwad* jälle uuele, äritawamale wäljale. (Põ, 90)
 - - mõtted *sööstsid* taas uuele, kihutavale rajale. (Pag, 85)

Esimerkissä 11a *Pagulasten* kääntäjä on ilmeisesti korostanut verbin refleksiivisyyttä *U*-johtimella. Suomen *syöksyä* onkin edellä mainituista verbeistä ainoa merkitykseltään tavallisesti refleksiivinen verbi (Räisänen 1988: 26). Esimerkkien 11a ja b välillä refleksiivisyydessä on kuitenkin eroa, koska vain subjektin itsensä syöksymistä (11a) voi pitää konkreettisesti refleksiivisenä. Sen sijaan subjektin ajatusten syöksyminen (11b) tekee refleksiivisyydestä välillistä ja abstraktia ja siirtää subjektin roolia passiivisuuteen päin.

Verbi *painua* voi esiintyä useissa erilaisissa merkitysyhteyksissä, mikä käy ilmi myös *Pakolaisista*. Sitä käytetään kuvaamaan esimerkiksi unohtamista ("kaikki voipi painua umpeen"), ruumiillista ominaisuutta (sisään painunut rinta), mielialan tai maan vajoamista (pyrki mieli väkisinkin painumaan; rinne lähti järvelle päin painumaan) ja esineitten tai rakennusten kallistumista (katsos

kuinka pahasti tuo nurkka on painunut). *Põgenejad*:ssa ja *Pagulased*:ssa *painua*-verbin käännökset ovat yhtä moninaisia, mutta kuten muulloinkin, myös tässä tapauksessa *Pagulased* pyrkii olemaan alkuperäistekstille uskollinen ja käyttää neljässä tapauksessa seitsemästä vastineena *vajuda*-verbiä. *Põgenejad*:ssa taas ei pyritä niin suureen strukturaaliseen ekvivalenssiin kuin *Pagulased*:ssa, vaan käännöksessä on seurattu enemmän alkuperäisen lauseen merkitystä kuin verbinmuotoa. Käännösten erot käyvät ilmi esimerkeistä 12a–c.

- (12) a) Ja lapsi voipi siellä kuolla, kaikki voipi *painua umpeen*. (Pak, 43)
 Ja laps võib seal ära surra, kõik võib *umuneda*. (Põ, 34)
 Ja laps võib seal surra, kõik võib *vajuda umbe*. (Pag, 33)
- b) Hän katseli Keskitalon *sisään painunutta* rintaa - - (Pak, 46)
 Ta vaatas Keskitalo *sisselangenud* rinda - - (Põ, 37)
 Ta vaatas Keskitalo *sissevajunud* rinda - - (Pag, 36)
- c) - - siellä pyrki mieli väkisinkin *painumaan*. (Pak, 53)
 - - seal kippus meel vägise *nukraks minema*. (Põ, 43)
 - - seal hakkas meeolelu vägisi *vajuma*. (Pag, 42)

5.1.3. Kantasanaltaan tuntemattomat *u/y*-johdokset

Huomattava osa suomen kielen kaksitavuisista *u/y*-johdoksista on sellaisia, joiden kantasanoja ei enää tunneta. *Pakolaisissa* tällaisia verbejä ovat *istua* (33 esiintymää), *astua* (29), *kysyä* (15), *kuulla* (12), *syntyä* (6), *nukkua* (5), *katua* (5), *pysyä* (3), *kutsua* (2), *tyytyä* (2), *sammua* (2), *asua* (1), *eksyä* (1), *kitua* (1), *riisua* (1), *torjua* (1). Näistä verbeistä useimmat kuuluvat kielen keskeiseen sanastoon. Koska ne ovat merkitykseltään hyvin erilaisia eikä niiden kantasanoja enää tunneta, niitä ei yleensä pidetä enää johdoksina, vaan ne rinnastetaan vanhoihin kantasanoihin. Räisänen (1988: 27) mukaan kuitenkin juuri johdin *U* on morfologinen tuntomerkki, joka antaa monille verbeille oman merkityslisänsä. Merkitys voi olla refleksiivinen, esimerkiksi *istua*, *riisua* (vrt. *istuutua*, *riisuutua*), tai passiivinen (esim. *katua*, *kutsua*), mutta yleisimmin johdos on merkitykseltään kontinuaatiivinen (esim. *istua* 'olla istumassa'; *nukkua* 'olla nukkumassa', vrt. inkoatiivisesti 'nukahtaa'). Kontinuaatiivisten verbien rinnalla on suomen kielessä yleensä momentaanijohdos, ja näin on myös useiden *u*-verbien kohdalla, esimerkiksi *istua* : *istahtaa*, *kysyä* : *kysäistä*, *astua* : *astahtaa*. Toisaalta johtimella ei välttämättä ole lainkaan semanttista funktiota, vaan verbi esiintyy pelkässä perusmerkityksessään. Esimerkiksi lauseessa *Kutsuin ystäväni kylään* johtimella ei ole kontinuaatiivista tai muutakaan merkitystä. (Mts. 27.)

Pakolaisten kantasanattomat *u*-verbit ovat niin vanhaa sanastoa, että virossa on yleensä vastineena sama verbi. Esimerkiksi *istua*, *astua*, *kysyä*, *kutsua* ja *torjua* saavat käännöksikseen verbit *istuda*, *astuda*, *küsida*, *kutsuda* ja *tõrjuda*. *astuda*, *istuda* ja *küsida* muodostavatkin valtaosan *Põgenejad*-teoksen *U*-verbeistä. Myös muilla tämän ryhmän *u*-verbeillä on tavallisesti molemmissa käännöksissä sama vironnos, kuten: *nukkua* – *magada* tai *uinuda*, *katua* – *kahetseda*, *syntyä* – *sündida* tai *tekkida*, *sammua* – *kustuda*, *asua* – *elada* ja *eksyä* – *eksida*. Sen sijaan verbit *tyytyä*, *pysyä* ja *kulua* saavat *Põgenejad*:ssa erilaisen vastineen kuin *Pagulased*:ssa (esim. 13a–c).

- (13) a) Toiset *olisivat tyytyneet* vähempään karjamäärään - - (Pak, 51)
 Teised *oleksiwad* palju vähema karjaga *leppinud* - - (Põ, 42)
 Teised *oleks rahuldunud* vähema karjaga - - (Pag, 40–41)
- b) - - hyvä nimi *pysyy* iankaikkisesti! (Pak, 44)
 - - hea nimi aga *kestab* igaweste! (Põ, 34)
 - - hea nimi *püsib* igavesti! (Pag, 34)
- c) Ja mitä enemmän aika *kului* - - (Pak, 40)
 Ja mida enam aega *mööda jõudis* - - (Põ, 31)
 Ja mida enam aega *möödus* - - (Pag, 30)

Pagulased:ssa suomen *u*-johdoksen tilalla on käytetty myös *u*-verbiä, kun taas vanhemmassa *Põgenejad*-käännöksessä vastaavaa *u*-johdosta ei vielä ole ollut käytössä. Erityisesti *kulua*-verbin vastineista käy selville *U*-johtimen käytön lisääntyminen viron kielessä vasta *Põgenejad*-käännöksen jälkeen, sillä ajan kuluminen ilmaistaan *Põgenejad*:ssa aina analyttisellä ilmauksella (esim. *läksiwad päewad mööda* 'päivät kuluivat') ja *Pagulased*:ssa *u*-johdoksella (joko *mööduda* tai *kuluda*). Myös *tyytyä*-verbin *U*:llinen vastine *rahulduda* 'tyytyä, olla tyytyväinen' on virossa johdettu kielen uudistuksen jälkeen helposti aiemmasta *rahuldada* 'tyydyttää' –verbistä. Ennen kielen uudistusta *tyytyä* on jouduttu kääntämään verbillä *leppida* 'leppyy, sopia, sopeutua; tyytyä', jolla siis on ollut kannettavanaan monia merkityksiä.

5.1.4. Kontinuaatiiviset ja ekspressiiviset *u/y*-johdokset

Nykysuomen *U*-johtimisista verbeistä suurin osa on merkitykseltään kontinuaatiivisia. NS:ssa kaksitavuisia kontinuaatiivijohdoksia on yli 300. (Kulonen-Korhonen 1985: 295; Räisänen 1988: 28.) *Pakolaiset*-romaanista näitä *u*-johdoksia löytyy seuraavasti: *keikkua* (1), *kiikkua* (1), *keinua* (1), *paukkua* (1), *kukkua* (1), *nukkua* (2), *järkkyä* (2), *räytyä* (1), *riutua* (1), *riehua* (1), *riippua* (2), *roiskua* (1), *huojua* (1), *häilyä* (2), *heilua* (1), *kiehua* (4) ja *kuohua* (3).

Räisänen (1988: 28) mukaan enin osa kontinuaatiivisista *u*-johdoksista on ääntä tai liikettä kuvailevia ekspressiiviverbejä. Melkein kaikki *Pakolaisten* em. verbeistä ovat juuri ekspressiivejä. Huomion arvoista on se, että suurimmalla osalla suomen ekspressiiveistä on virossakin vastineena *U*-johdos. Vaikka Kulonen-Korhosen (1985: 295) mukaan 90 %:lla ekspressiiveistä ei ole kantasanaa, voi Räisänen (1988: 29–30) mielestä useimpien *U*-johdosten kantasanoina pitää murteissa esiintyviä kaksitavuisia *A*-vartaloisia ekspressiiviverbejä, esim. *ryskää* > *ryskyä*, *moikaa* > *moikua*. Ekspressiivisten *U*-johdosten rinnalla on murteissa *A*-vartaloisen verbin lisäksi melko usein myös kannaksi sopiva nomini (esim. *kuohua* < *kuoha* 'kuohu, vaahto'; *paukkua* < *paukka* 'kipinä', murt. mm. 'puumoukari', *paukkaa*). Lähinnä murteissa säilyneet kantasanat viittaavat siihen, että osa suomen ja viron ekspressiiviverbeistä saattaa olla peräisin yhteisen kantakielen ajoilta. Toisaalta onomatopoeettis-deskriptiiviset verbit on lähisukukielissä helppo ymmärtää ja kääntää esimerkiksi suomesta virokseksi vain pieniä äännemukautuksia tehden. *Põgenejad*:ssa ja *Pagulased*:ssa esiintyy muun muassa seuraavanlaisia suomen kaltaisia ekspressiiviverbejä (esim. 14–18):

- (14) - taitaisi muutoin pian vasara *paukkua*. (Pak, 20)
 - - muudu wõiks warsti haamer *paukuda*. (Põ, 12)
 - - muidu hakkaks varssi vasar *paukuma*. (Pag, 14)
- (15) Helka puolestaan *kiikkui* päivät pitkät hämäläisessä pääsiäiskeinussa - - (Pak, 122)
 Helka omalt poolt *kiikus* pikad päewad hämelaste lihawõtte-kiigul - - (Põ, 107)
 Helga omalt poolt *kiikus* kogu päevad häme lihavõtte-kiigel - - (Pag, 101)

Erityisesti eläinten ääniä kuvailevat ekspressiiviverbit saavat myös vironnoksissa samakantaisen vastineen:

- (16) Mitäs siinä nyt *nau'ut* (kissa)? (Pak, 61)
 Mis sina nüüd *näugud*? (Põ, 50)
 Mis sa seal nüüd *näud*? (Pag, 48)
- (17) Käki alkoi *kukkua* metsässä. (Pak, 132)
 Kägu hakkas metsas *kukkuma*. (Põ, 117)
 Kägu hakkas metsas *kukkuma*. (Pag, 110)

Toisaalta käännöksissä saatetaan käyttää vastineena myös erikantaisia *U*-johdoksia kuin suomessa. Pääasiana on lauseen merkityksen välittyminen lukijalle. Usein viron *U*-johdos tunnetaan myös suomessa, kuten esimerkin 18 *vankuda* 'horjua, huojuu', *vankkua*'.

- (18) - - hänen tyyneytensä alkoi auttamattomasti *järkkyä*. (Pak, 127)
 - - siis löi tema rahu ja enesewalitsus armuheitmatalt *wankuma*. (Põ, 112)
 - - siis hakkas ta rahu lootusetult *vankuma*. (Pag, 106)

Ekspressiivien käännöksistä huomaa myös sen, että suomen kielessä on rikkaampi sanasto kuin virossa, sillä esimerkkien 19a–c suomen verbit *keikkua*, *heilua* ja *huojua* on molemmissa käännöksissä vironnettu yhdellä ja samalla verbillä *kõikuda* 'heilua, häilyä, horjua, huojua, vaappua, järkkyä'.

- (19) a) Keppi pitää *keikkua* kädessä - - (Pak, 47)
 (Põgenejad:sta tämä lause puuttuu.)
 Kepp, see peab käes *kõikuma* - - (Pag, 37)
- b) Vene hyppi ja *heilui* - - (Pak, 140)
 Wene hüples ja *kõikus* - - (Põ, 123)
 Vene hüples ja *kõikus* - - (Pag, 117)
- c) Hän näki korkeitten koivujen varjojen *huojuvan* salaperäisesti hangella - - (Pak, 111)
 Ta nägi kõrgete kaskede varjud salapäralikult hangedel *kõikuwat* - - (Põ, 97)
 Ta nägi kõrgete kaskede varje hangel salapäraselt *kõikuvat* - - (Pag, 92)

Suomen kielen monipuolisuus ja rikkaus johtuu siitä, että kieli sallii synonyymisten johdosten muodostamisen toisin kuin viro. Tämä on seurausta suomen ja viron yleisemmistä typologisista eroista. Suomi on synteettisempi ja systeemikeskeisempi kieli kuin viro, jonka kieliopillistumisprosessit ovat suomea köyhempiä ja joka tiukan kielenhuollon avulla pyrkii mahdollisimman suureen ekonomisuuteen. Sanaston osalta suomessa on käytössä enemmän paikallisia ja sosiaalisia variantteja kuin virossa, jonka kirjakieli pohjautuu yhteen murteeseen. Synonyymisten johdosten muodostaminen kertoo siitä, että suomi hyödyntää kielioppinsa monipuolisia mahdollisuuksia enemmän kuin viro muutenkin niukempia keinovarojaan. (Metslang 1994: 214–223.)

Suomessa ekspressiiviverbejä syntyy myös äänteellisen variaation kautta (Anttila 1976: 126; Räisänen 1978: 339–340). Esimerkiksi NS:ssa on sellaisia verbiketjuja kuin *hilkkua* ~ *holkkua* ~ *hulkkua* ~ *helkkyä* ~ *hylkkyä* ~ *hölkkyyä* tai *hilkkua* ~ *kilkkua* ~ *pilkkua* ~ *tilkkua* ~ *vilkkua* (Räisänen 1988: 30). *Pakolaisten* ekspressiiveistä äänteellistä variaatiota voi nähdä verbien *riutua* ~ *räytyä*, *kiehua* ~ *kuohua* ja *heilua* ~ *häilyä* välillä. *riutua* ja *räytyä* ovat selvästi suomalaisia deskriptiivisiä verbejä, joilla ei virossa ole äänteellisiä vastineita, vaan ne käännetään tavallisemmilla viro verbeillä, esimerkiksi *riutua* – *kustuda* 'sammua, hiipua' tai *tunduda vaevavana* 'tuntua vaivalloiselta/huonolta/kurjalta'; *räytyä* – *rusuda* 'painaa, masentaa, ahdistaa'. *kiehua* ja *kuohua* taas ovat vähemmän deskriptiivisiä, arkielämään kuuluvia verbejä, joilla on virossa äänteellisesti samaa alkuperää oleva vastine, tosin ei U-johdos: *kiehua* – *keeda* 'kiehua', *kihada* 'kihistä, kuhista'; *kuohua* – *keeda*, *kihada*, *voogata* 'virrata, juosta'. Vironnostien verbivalinta riippuu tietenkin

lauseen merkityksestä, esimerkiksi *voogata* on vastineena, kun *Pakolaisten* lause kuvaa 'Utulan veren kuohahtamista koskeksi'. *häilyä* puolestaan saa vastineekseen sekä äänteellisesti samankaltaisia vironnoksia että vain merkitykseltään vastaavia ilmauksia (esim. 20a ja b).

- (20) a) (Omituinen pakolaiselämä), joka ikäänkuin *häilyi* unen ja toden rajoilla. (Pak, 82)
 -- kus nad endid ikkagi nagu unenäo ja ilmsiloleku piiril *tundsiwad wiibiwat*. (Põ, 71)
 -- mis otsekui *hõljus* une ja tõelisuse rajul. (Pag, 67)
- b) -- (varjo) *häilyi* sinne tänne hänen horjahtelevien askeleittensa mukaan. (Pak, 108)
 -- warju, mis tema kõikuwate sammude järgi sinna-tänna *õõtsus*. (Põ, 94)
 -- varju, mis *vankus* siaan sinna tema taaruvate sammude järgi. (Pag, 89)

Joillakin suomen ekspressiiviverbeillä on kantasananaan melko varmasti pelkkä nomini, ja usein tällaiset verbit ovat vailla deskriptiivistä väriä (Räisänen 1988: 29). Tällainen verbi on esimerkiksi *Pakolaisissakin* esiintyvä *riippua* (vrt. *riippa*). Sillä on virossa samakantainen vastine *riippuda* 'riippua', joka kuitenkin on nykyvirossa vanhentunut (ks. esim. ESS 1993: 450). Uudempi riippumista tarkoittava sana on *sõltuda*, joka esiintyykin *Pagulased*:ssa merkitsemässä abstraktimpaa riippumista kuin *riippuda* (ks. esim. 21 a ja b).

- (21) a) -- ohjakset pitkänä kaarena niskalla *riippuen*. (Pak, 71)
 -- ohjad tal pikas kaares kaelas *rippusiwad*. (Põ, 60)
 -- ohjad pikas kaares kuklalt *rippumas*. (Pag, 57)
- b) -- päivä, josta niin monen ihmisen onni ja onnettomuus *riippui* -- (Pak, 97)
 -- (päew), mille küljes nii mitme inimese õnn ja õnnetus *riippus* -- (Põ, 84)
 -- päev, millest *sõltub* nii mitme inimese õnn ja õnnetus -- (Pag, 80)

Myös denominaaliset ekspressiiviset *U*-johdot ovat merkitykseltään yleensä kontinuaatiivisia, mistä kertoo useiden verbien rinnalla esiintyvä momentaanijohdos. Esimerkiksi *norua* ~ *norah-taa*, *tippua* ~ *tipahtaa tai herua* ~ *herah-taa*. Kontinuaatiivisuuteen ei siis vaikuta kantasanana luokka. Itse asiassa *U*-johdin ei liittyessään kaksitavuiseen kontinuaatiiviseen *A*-vartaloiseen ekspressiiviverbiin yleensä vaikuta mitenkään kantasanansa semantiikkaan, vaan *U*-johdoksesta tulee kantasanalleen täysin synonyyminen (Räisänen 1988: 31). Näin on esimerkiksi *Pakolaisten* verbin *roiskua* kohdalla, joka ei varsinaisesti eroa merkitykseltään mitenkään kantaverbinsä *roiskaa* merkityksestä. *U*-johtimen merkityksettömyys *roiskua*-verbin osalta näkyy myös sen käännösvastineista (ks. esim. 22), joista kummassakaan ei ole *U*-johdosta, vaikka sen muodostaminen on viron äännelakien mukaan täysin mahdollista. Esimerkiksi *pritsida* 'roiskuttaa, roiskia, räis-kyttää' > *pritsuda* 'roiskua, räiskyä' ja *lirtsatada* 'loiskia, loiskahtaa' > *lirtsatuda/lirtsuda* 'lotis-ta, lätistä, loiskua'.

- (22) Aina tuonne saakka *roiskunut!* (Pak, 61)
 Üsna siamaale *pritsinud!* (Põ, 50)
 Üsna siamaale *lirtsatanud!* (Pag, 48)

Kontinuaatiivisuus ei kuitenkaan ole *U*-johtimen ainoa merkityspiirre, vaan ainoastaan yksi näkökulma kaikkien *U*-johdosten perusmerkitykseen: lauseen subjektitarkoitteeseen kohdistuvaan muutokseen. Tätä muutosta voi Räisäsen (1988: 31) mukaan tarkastella kolmesta eri näkökulmasta: 1) Kuka tai mikä muutoksen aiheuttaa? Tällöin *U*-johdos luokituu refleksiiviseksi tai passiiviseksi. 2) Miten muutos tapahtuu, eli korostuuko muutoksen alku vai sen jatkuvuus? Tältä kannalta johdos voi olla inkoatiivinen (esim. *sairastua*, *vilustua*) mutta yleensä kontinuaatiivinen. 3) Mikä on muutoksen suunta tai lopputulos? Tämä näkökulma koskee vain denominaalisia *U*-johdoksia, koska vain denominaalit voivat olla joko translatiivisia (*tummaa* 'tulee tummaksi'), orientatiivisia (*loitontua*) tai reseptiivisiä (*tomuttua* 'peittyä tomulla').

Eri näkökulmat ovat eri tavoin tärkeitä ja riippuvat usein kontekstista ja itse johdoksen merkityksestä. Esimerkiksi denominaalinen *tummaa* voi kontekstista riippuen ilmaista kaikkia kolmea näkökulmaa, kuten lauseessa *Seinä tummuu sateessa*, jolloin verbi on yhtäaikaan passiivinen, kontinuaatiivinen ja translatiivinen. Deverbaalinen *syöksyä* taas voi olla sekä momentaaninen että kontinuaatiivinen: esim. lauseessa *Mies syöksyy sisälle* merkitys on momentaaninen ja refleksiivinen, mutta lauseessa *Vettä syöksyy putouksesta* kontinuaatiivinen ja passiivinen. (Esimerkit Räisänen 1988: 31–32.)

Tässä luvussa käsitellyt, pelkällä *u/y*-llä muodostetut johdokset kuuluvat suurimmaksi osaksi kielen perussanastoon. Näin ollen niiden johtimen merkitys saattaa olla hämärtynyt, eikä verbiä voi määritellä kuin kantasanan merkityksen mukaan. Toisaalta kontinuaatiivisuus on piirre, joka esiintyy ainakin useimpien ekspressiivisten *U*-johdosten kantasanoissa ja vahvistuu *U*-johtimen myötä. Lisäksi myös deverbaalisilla ja kantasananottomilla *U*-johdoksilla voi kontekstista riippuen nähdä kontinuaatiivisen merkityksen.

Pakolaisten kaksitavuisten *U*-johdosten 240 esiintymästä on *Põgenejad*:ssa *U*:llinen vastine 130 kertaa, *Pagulased*:ssa 193 kertaa. Näin suuret luvut johtuvat siitä, että tämän ryhmän verbit ovat sekä suomen että viron perussanastoa ja pohjautuvat osaksi suomalais-ugrilaiseen kantakieleen. Vanhimpien sanojen (mm. *istua* – *istuda*, *astua* – *astuda*, *kysyä* – *küsida*, *tuntua* – *tunduda*, *näkyä*

– *näida, kuulua – kuulduda*) merkitykset ovat sekä suomessa että virossa aivan samoja. *U*-johtimen lisääntyminen viron kielessä vasta *Põgenejad*-käännöksen jälkeen näkyykin tässä verbi-ryhmässä vain siinä, että *Pagulased*:ssa *U*-johdos on useammin esim. *tuntua* ja *kuulua* –verbien vastineena kuin *Põgenejad*:ssa, jossa *U*-johdoksen olemassaolosta huolimatta käytetään vielä johdatattomia *tunda* ja *kuulda* –verbejä. Ainoastaan *kulua* ja *pysyä* saavat *Pagulased*:ssa *U*:lliset vastineet *mööduda* ja *püsida*, kun *Põgenejad*:ssa on jokin muu verbi tai analyytinen ilmaus. Kaksitavuisten *U*-johdosten käännösvastineista ei siis voi päätellä viron *U*-verbeistä vielä muuta, kuin että ne muodostavat suuren osan viron kirjakielen alkuperäisestä *U*-verbistöstä.

5.2. *pU*-johtimiset verbit

Suomen kielen *pU*-johtimisten verbien *p* on lähtöisin yksitavuisten verbien I partisiipin tunnuksesta (L. Hakulinen 1979: 276). Tavallisimmat *pU*-johdokset ovatkin yksitavuisten verbien johdoksia, esimerkiksi: *juopua* (vrt. *juoda*), *luopua* (vrt. *luoda*), *saapua* (vrt. *saada*), *syöpyä* (vrt. *syödä*). Nämä kantaverbit ovat käytössä myös virossa, jossa suomen *pU*-johdoksia vastaavat verbit muodostetaan *bu*- tai *bi*-johtimella, esim. *joobuda*, *loobuda*, *saabuda* ja *sööbida* (M. Erelt et al. 1995: 443).

Sekä suomessa että virossa *U*-johdin on joutunut liittymään I partisiipin vahva-asteiseen muotoon siksi, että *U* ei ole voinut liittyä suoraan kantasanan pitkään vokaaliainekseen. Kummankin kielen äännelaissa on nimittäin sääntö, että vokaaliin päättyvän kannan ja vokaalialkuisen suffiksin välissä tarvitaan ”siirtymäkonsonantti”. (Ks. Räisänen 1988: 39; M. Erelt et al. 1995: 443.) *pU*- ja *bU*-johdosten määrä ei ole kovin suuri kummassakaan kielessä, koska sopivia kantasanoja on vain rajattu määrä.

Suomessa ja virossa on myös denominaalisia *pU*-johdoksia, joiden johdin on otettu analogisesti vastaavista deverbaaleista. Suomen nominikantoihin perustuvia *pU*-johdoksia ovat mm. *haipua* ~ *häipyä* (vrt. *haja*-), *vaipua* (vrt. *vajaa*, *vajota*) ja *yöpyä* (vrt. *yö*). Kantasanattomia *pU*-johdoksia taas ovat *taipua*, *toipua*, *uupua* ja *viipyä*. (Räisänen 1988: 39.)

pU-johdokset luokituvat kontekstissa yleensä passiivisiksi, mutta erityisesti deverbaalit voivat olla myös refleksiivejä. *Pakolaisissa* esiintyy kahdeksan erilaista *pU*-johdosta yhteensä 30 kertaa. Nämä verbit ovat: *vaipua* (18 esiintymää), *luopua* (3), *saapua* (3), *taipua* (2), *syöpyä* (1), *häipyä* (1), *lipua* (1) ja *viipyä* (1). *Põgenejad*:ssa *U*-llinen vastine on 15 kertaa, *Pagulased*:ssa 29 kertaa. Ainoastaan *lipua* ei saa *Pagulased*:ssa *U*-johdosta vastineekseen, mutta se onkin Räisäsen (1988: 39) mukaan luokiteltavissa pikemmin *U*- kuin *pU*-johdokseksi. *lipua*-verbin *U*-johtimen merkitystä on *Pakolaiset*-romaanissa lisäksi korostettu refleksiivipronominilla *itsestään*, mikä vironnoksissa riittää ilmaisemaan johtamattomankin verbin merkityksen kohdistumista lauseen subjektiin (ks. esim. 23).

- (23) Vene *lipui* itsestään melkein rantaan. (Pak, 140)
 Wene *jooksis* iseenesest peaaegu kaldani. (Põ, 124)
 Vene *liugles* iseendast peaaegu randa. (Pag, 117)

Eniten *pU*-johdoksista esiintyy *Pakolaisissa* verbi *vaipua*, joka saa vironnoksissa vastineikseen samakantaiset verbit *vaibuda* 'tyytyä, asettua, vaipua' tai *vajuda* 'vajota, painua, vaipua'. *Põgenejad*:ssa *vaipua* käännetään usein myös verbillä *langeda* 'pudota, painua, vaipua'. Lauseet, joissa *vaipua*-verbiä käytetään, kuvaavat yleensä konkreettista liikettä, esim. vaipumista lattialle tai kokoon tai istumaan. Näissä tapauksissa käänöksissä käytetään useimmiten verbiä *vajuda* (esim. 24a). Sen sijaan lauseissa, joissa *vaipua* ilmaisee abstraktia toimintaa, esim. vaipumista mietteisiin tai ajatuksiin tai unohduksiin, on erityisesti *Pagulased*:ssa vastineena *vaibuda* (esim. 24b). Myös *vajuda* ilmaisee abstraktia toimintaa molemmissa käänöksissä (esim. 24c), mutta merkittävää on se, että *vaibuda* esiintyy *Põgenejad*:ssa vain kerran ja lause on silloin merkitykseltään erittäin abstraktinen (esim. 24d). Virossa näyttäisi siis olevan jonkinlainen työnjako *vajuda* ja *vaibuda* –verbien välillä.

- (24) a) Kun se (yskänkohtaus) vihdoin helpotti, *vaipui* Keskitalo kasvoiltaan punaisena hervottomasti lavitsalle. (Pak, 36)
 Kui kõha wiimaks lõppes, *langes* Keskitalo jõuetult põrandale - - (Põ, 28)
 Kui see wiimaks lauges, *vajus* Keskitalo rammetult lavitsale - - (Pag, 27)
- b) He *vaipuivat* omiin raskaisiin mieltelmiinsä kumpikin. (Pak, 39)
 Nad *wajusiwad* mõlemad rasketesse mõtetesse. (Põ, 30)
 Nad *vaibusid* kumbki oma rõhuvaisse mõtteisse. (Pag, 30)
- c) Sitten he taas *vaipuivat* entistä raskaampiin ajatuksiin. (Pak, 40)
 Siis *wajusiwad* nad weel raskemasse mõttesse kui enne. (Põ, 31)
 Siis *vajusid* nad uuesti endisest raskemaisse mõtteisse. (Pag, 30)
- d) Tänään korvensi tämä tuska, huomenna toinen, tänään hän oli löytävinään jonkun selvyyttä lupaan rihmanpään, jo huomenna *vaipui* takaisin pimeyteen. (Pak, 113)

Täna kõrwetas teda see tusk, homme teine, täna oleks ta nagu selgust töotawa lõngaotsa leidnud, homme juba *waibus* kõik pimedusesse tagasi. (Põ, 99)

Täna kõrwetas see valu, homme teine, täna tundus ta leidnud olevat selgust töotawa niidiotsa, juba homme *waibus* ta tagasi pimedusse. (Pag, 94)

Toinen *Pakolaisten pU*-johdos, jonka käänkösvastineet eroavat lauseen abstraktisuuden perusteella, on *luopua*. Se esiintyy *Pakolaisissa* kahdesti abstraktisessa merkityksessä (luopua ajatuksesta ja toivosta) ja kerran konkreettista luopumista kuvaavassa lauseessa (luopua tavaroista). *Põgenejad*:ssa kaikki kolme tapausta käännetään *lahkuda* 'poistua, erota, luopua' -verbillä, mutta *Pagulased*:ssa *lahkuda* esiintyy vain konkreettisessa lauseessa (esim. 25a). Abstraktisempien lauseiden *luopua*-verbit saavat *Pagulased*:ssa vastineekseen *loobuda*-johdoksen (esim. 25b). *loobuda* on esiintynyt virossa jo Wiedemannin sanakirjassa, mutta sen käyttö on ollut harvinaista ennen vuotta 1911 (Aavik 1920: 10). Kielen uudistuksen tavoitteiden mukaan ”uusi” verbi on täydentänyt erityisesti viron abstraktia sanastoa.

- (25) a) Paljon sitä (tavaraa) oli karttunutkin – vanhaa tuttua ja rakasta, josta ei raskittu *luopua* - - (Pak, 50)
 Palju oli seda korjanudki – wana tutwat ja armast, millest ei raatsitud *lahkuda* - - (Põ, 41)
 Palju seda oli kogunenudki – vana tuttavat ja armast, millest ei raatsitud *lahkuda* - - (Pag, 40)
- b) Eikä hän voinut vielä kukaan kokonaan *luopua* siitä toivosta - - (Pak, 91)
 Ta ei wõinud weelgi sellest lootusest päris *lahkuda* - - (Põ, 78)
 Ega suutnud ta weelgi hoopis *loobuda* sellest lootusest - - (Pag, 75)

vaipua- ja *luopua*-verbeistä poiketen *saapua*-verbillä on *Pakolaisissa* ainoastaan konkreettista refleksiivistä tai passiivista saapumista kuvaavaa käyttöä: juna saapuu asemalle (Pak, 67), pojat saapuvat rakennuspaikalle (Pak, 99) ja tyttö saapuu vuoteen luo (Pak, 160). Kaikki tapaukset käännetään *Põgenejad*:ssa verbillä *jõuda* 'ehtiä, joutua, saapua' ja *Pagulased*:ssa *bU*-johdoksella *saabuda*. Tästä käy ilmi, että *saabuda* on tullut viron kieleen melko myöhään, mutta vakiintunut tehokkaasti konkreettiseenkin käyttöön. *saabuda*-verbi onkin muodostettu suomen mallin mukaan ja sitä on käyttänyt ensimmäisen kerran J. Aavik Eesti Kirjandus -lehdessä 1912 (Aavik 1920: 6, 10).

Sen sijaan *painduda* 'taipua, taipuilla, vääntyä', joka *Põgenejad*:ssa ja *Pagulased*:ssa esiintyy *taipua*-verbin käänköksenä, on yksi niistä harvoista *U*-verbeistä, jotka Aavik (1920: 6) mainitsee olleen käytössä pohjoisviron murteissa ennen kielen uudistusta. *taipua* löytyy *Pakolaisista* kaksi kertaa, joista *Põgenejad*:ssa toinen on käännetty kausatiivisella *painutada* 'taivuttaa, vääntää' –

verbillä, toinen *painduda*-johdoksella. *Pagulased*:ssa molemmat *taipua*-verbit saavat vastineekseen *painduda*-johdoksen (ks. esim. 26a ja b).

- (26) a) Itkien ja hammasta purren he *olivat* silloin Hämeessä *taipuneet* kohtaloonsa - - (Pak, 78)
 Nuttes ja hambaid kiristades *oliwad* nad *endid* Hämes saatuse alla *painutanud* - - (Põ, 67)
 Nuttes ja hambaid kokku litsudes *olid* nad siis Hämes *paindunud* saatuse alla - - (Pag, 64)
- b) Jalat tuntuivat *taipumattoman* jäykiltä. (Pak, 112)
 Jalad tundusiwad *paindumata* kanged olema. (Põ, 97)
 Jalad tundusid *paindumatult* kanged. (Pag, 93)

Esimerkistä 26a huomaa, että refleksiivinen *taipua* on *Põgenejad*:ssa käännetty kausatiivisella *painutada*-verbillä ja refleksiivipronominilla *enda*. *Põgenejad*-käännöksessä voisi olla myös *U*-johdos *painduda*, mutta ilmeisesti käännöksessä on haluttu korostaa lauseen refleksiivisyyttä ja valittu siksi analyttinen verbi + refleksiivipronomini pelkän refleksiivisen *U*-johtimen tilalle.

Muut *Pakolaisten pU*-johdoksista, *syöpyä*, *häipyä* ja *viipyä*, esiintyvät tekstissä vain kerran. Ainoastaan *viipyä* saa saman vastineen *viibida* 'viipyä, oleskella' sekä *Põgenejad*:ssa että *Pagulased*:ssa. *viibida* onkin vanha, jo ennen kielenuudistusta käytössä ollut verbi (Aavik 1920: 11). *viipyä* esiintyy *Pakolaisissa* refleksiivisessä merkityksessä:

- (27) Ei hän myös voinut pitempään sisässä *viipyä*, vaan meni niinkuin oli tullutkin. (Pak, 143)
 Ta ei wõinud ka kauemine toas *viibida*, waid läks, nagu ta tulnud oli. (Põ, 126)
 Ta ei wõinud ka enam kauem toas *viibida*, waid läks nagu oli tulnudki. (Pag, 120)

syöpyä ja *häipyä* taas saavat *Pagulased*:ssa *bU*-johdokset, mutta *Põgenejad*:ssa eivät. Tämä selittyy sillä, että sekä *sööbuda* että *hääbuda* ovat nuoria johdoksia, jotka lisäksi kuvaavat *Pakolaisissa* melko abstraktia tilannetta (ks. esim. 28 ja 29).

- (28) - - nyt oli ainiaaksi jäämäisillään paljon rakasta ja pyhää, joka *oli syöpynyt* heidän sydänjuuriinsa saakka - - (Pak, 61)
 - - nüüd palju armast ja püha, mis neile südame juurteni *kinni oli kaswanud*, igaweste maha oli jäämas - - (Põ, 50)
 - - nüüd oli igaveseks maha jäämas palju armast ja püha, mis *oli sööbunud* nende südamejuurteni - - (Pag, 49)
- (29) Mutta sekin (tie) *häipyi* edempänä siihen sumuiseen, tuntemattomaan ja kohtalomaiseen, jota kohti he raskain askelin kulkivat. (Pak, 62)
 Aga seegi *kustus* kaugemal selle uduse, tundmata ja saatusliku sisse mille poole nad rasketel sammudel rändasiwad. (Põ, 51)
 Ent seegi *hääbus* kaugemal sellesse udusse, tundmatusse ja saatuslikku, mille poole nad astusid rasketel sammul. (Pag, 49)

Pagulasten bU-johdosten nuoruudesta kertoo se, että *syöpyä* esiintyy muodossa *sööbuma* eikä *sööbima*, jollaiseksi se nykyvirossa on vakiintunut. Jo Aavik (1920: 10) suositteli käytettäväksi *bi-johdosta* etuvokaalisten kantasanojen yhteydessä. Ainoastaan *hääbuma* 'häipyä, haipua, hälvetä' on nykyvirossakin etuvokaaleistaan huolimatta *bu-johdos*, mutta sillä onkin rinnallaan samasta kannasta johdettu *hüübima* 'maksoittua, hyytyä' (M. Erelt et al. 1995: 443).

pU-johdosten vastineet ovat hyvä esimerkki *U-johdosten* nuoruudesta virossa. *Pagulased*-käännöksessä on *bU-johdos* melkein kaikkien *Pakolaisten pU-johdosten* vastineena, erityisesti abstraktisia tilanteita kuvaavissa lauseissa. *bU-johdin* ei ole täysin tuntematon *Põgenejad*-käännöksessäkään, mutta huomattavasti harvinaisempi kuin *Pagulased*:ssa. Lisäksi *Pakolaisten pU-johdosten* vastineista voi huomata, että *U*-johtimen refleksiivistä merkitystä ei *Põgenejad*:ssa pidetä niin vahvana kuin kausatiiviverbi + refleksiivipronomini –ilmausta.

Viron *bU-johdokset* ovat omaksuneet hyvin myös suomenkielisten esikuviansa merkitysisällön, sillä vain denominaalisilla ja yksittäisillä deverbaisilla *bU-johdoksilla* on kantasanaan semantiikkaan assosioituva merkitys, esim. *jooma* 'juoda' > *joobuma* 'juopua', *sööma* 'syödä' > *sööbima* 'syöpyä'. Toisten deverbaisien *bU-johdosten*, kuten suomen *pU-johdostenkin*, merkitys on erkaantunut kantasanan semantiikasta, ja johdoksen kantasanan pystyykin tunnistamaan vain verbin rakenteen perusteella, esimerkiksi: *jääma* 'jäädä' > *jääbima* 'jääpyä', *saama* 'saada' > *saabuma* 'saapua'. (M. Erelt et al. 1995: 443.)

5.3. *tU*-johtimiset verbit

Suomen kielen *tU-johdokset* ovat kokonaisrakenteeltaan ja merkitykseltään usein samanlaisia kuin *U-*, *htU-*, *pU-* ja *ttU-johdokset*. *tU-johdosten* erottaminen muista johdoksista onkin joissakin tapauksissa vain tulkinnan varassa. Pääkriteerinä *tU-johdosten* luokittelussa on kantasanan vartalo ja se, mikä foneemi johdinta edeltää. *tU*-johtimen edellä voivat olla *h*, *l*, *r*, *n*, *s*, *t* ja pitkä vokaali tai diftongi. (Räisänen 1988: 24, 32–38.)

tU-johdoksilla on usein kantasanaan sekä nomini että kausatiiviverbi. Leena Kytömäen (1992: 265–266) mukaan suomessa onkin tavallisinta muodostaa nomineista muutosjohdoksia *tU-* tai

ttU-loppuisilla johdinyhtymillä. Esimerkiksi *tU*- ja *pU*-johtimien välillä on selvää työnjakoa yksitavuisten verbi- ja nominikantojen välillä, sillä *pU* liittyy säännöllisesti verbivartaloihin ja *tU* nominivartaloihin. Kahdessa esimerkkitapauksessa *pU* ja *tU* esiintyvät rinnakkain: 1) yleiskielen *yöpyä* saa länsimurteissa vastineekseen *yötyä* ja 2) Pohjois-Savossa muoto *jääpyä* vastaa yleiskielen *jäätyä*-verbiä. *jäätyä* on rakenteeltaan pelkästään denominaalinen ja merkitykseltään translatiivinen (vrt. *jää* > *jäätyä*), mutta *jääpyä* voi olla sekä deverbaalinen merkityksessä 'jäädä jälkeen' (vrt. *jäädä* > *jääpyä*) että denominaalinen merkityksessä 'jäätyä' (vrt. *jää* > *jääpyä*). (Räisänen 1988: 39–40.) Virossa denominaalisten translatiivien johdin on pelkkä *U* (Kasik 1989: 89).

Suomen *tU*-johdin on siis merkitykseltään muutosjohdin, joka Räisänen (1988: 37–38) mukaan esiintyy NS:ssa kaksitavuisena lekseeminä noin 130 kertaa. Niistä noin 70:llä on rinnallaan kausatiiviverbi ja vastaavasti noin 70:llä nominikorrelaatti. Kantanomineina ovat tavallisesti kaksitavuiset *A*- ja *e*-vartaloiset nominit, kolmitavuiset *eA*-adjektiivit ja yksitavuiset pitkään vokaaaliainekseen päättyvät nominit. *i*-vartaloisiin nomineihin *tU*-johdin ei liity koskaan, mikä todistaa, ettei johdostyyppi enää ole produktiivinen. Monet suomen kielen keskeiset verbit on kuitenkin muodostettu *tU*-johtimella.

Pakolaisissa kaksitavuisia *tU*-johdoksia on 28 erilaista, jotka esiintyvät tekstissä yhteensä 88 kertaa. Vastaavasti myös kolmitavuisia *tU*-johdoksia löytyy 26 erilaista, joiden esiintymiä on yhteensä 75. Eniten esiintyvät liikettä tai tapahtumaa kuvaavat verbit: *kääntyä* (31 esiintymää), *pyssähtyä* (26), *siirtyä* (11) ja *tapahtua* (9). *tapahtua*-verbiä lukuun ottamatta *Põgenejad*:ssa näiden verbien vastineina on yleensä sekä transitiivina että intransitiivina käytetty *U*-ainekseton verbi, *Pagulased*:ssa taas vastaava *U*-johdos. Nominikantaisia translatiivijohdoksia vastaa *Põgenejad*:ssa *ne*-johdos tai analyttinen muutosilmaus, *Pagulased*:ssa *ne*- tai *U*-johdos.

5.3.1. Kaksi- ja kolmitavuiset (*h*)*tU*-johdokset

Kaksitavuisia *tU*-johdoksia, joiden johdinta edeltää *h*, ovat *Pakolaisten yhtyä* (4 esiintymää), *johntua* (3), *ryhtyä* (1), *kuihtua* (1), *laihtua* (1), *viehtyä* (1) ja *jäähtyä* (1). Näistä varmasti denominaalinen on ainoastaan *laihtua* (vrt. *laiha*), joka saa sekä *Põgenejad*:ssa että *Pagulased*:ssa vastineekseen analyttisen ilmauksen (esim. 30).

(30) Kyllähän minä tiedän minkätähden isä on niin *laihtunut* - - (Pak, 85)
Küll mina tean, mispärast isa nii *lahjaks on läinud* - - (Põ, 73)

Küll mina tean, miks isa on nii otsa lõpnud - - (Pag, 70)

Vain *Põgenejad*:ssa kyseessä on vakiintunut viron analyttinen muutosilmaus, joka on muodostettu *minna*-verbillä ja sen nominimäärätteellä *lahja* 'laiha, luiseva, kuivettunut'. *Pagulasten* ilmaus *otsa lõppeda* 'loppua; laihtua, kuihtua' on myös ekvivalentti tapa ilmaista henkisen kärsimyksen aiheuttama ruumiillinen muutos.

Denominaaliseksi translatiivijohdokseksi voidaan luokitella myös *yhtyä* (vrt. *yksi*), joka kuitenkin voi olla myös analysoimaton *U*-johdos. Vironnosten vastineet tukevat denominaalisuutta, sillä *yhtyä*-verbin käännöksenä on molemmissa vironnoksissa yleensä *ühineda* 'yhtyä, yhdistyä, liittyä' eli *ne*-johdos (esim. 31). *ne*-johdin liittyy virossa tyypillisesti nominikantaan.

- (31) Siihen nauruun *yhtyivät* muutkin - - (Pak, 70)
 Selle naeruga *ühinesivad* ka teised - - (Põ, 59)
 Selle naeruga *ühinesid* teisedki - - (Pag, 56)

Kaksitavuisten *h*-vartaloisten *tU*-johdosten ainoa varma kausatiiviverbiin liittyvä johdos on *johtua* (vrt. *johtaa*), mutta deverbaaleiksi voidaan laskea myös johtosuhteiltaan hämärät *jäähtyä*, *viehtyä* ja *ryhtyä*. *kuihtua* saattaa olla *htU*-johdos murteissa esiintyvistä *kujua* 'olla huonovointinen' -verbistä (Räisänen 1988: 38). Ainoastaan *jäähtyä*-verbillä on vastaava *U*-johdos *jahtuda* 'jäähtyä' sekä *Põgenejad*:ssa että *Pagulased*:ssa (esim. 32). Muut verbit on käännetty joko yleisemmällä verbillä (esim. 33) tai analyttisellä ilmauksella (esim. 34).

- (32) Munakeitto *jäähtyy*. (Pak, 162)
 Munakeedus *jahtub ära*. (Põ, 144)
 Munarook *jahtub*. (Pag, 136)
- (33) Nyt hän ymmärsi mistä hänen kauhea unensa *oli johtunut* - - (Pak, 89)
 Nüüd sai ta aru, millest tema hirmus unenägu *oli tulnud* - - (Põ, 77)
 Nüüd ta mõistis, millest *oli tulnud* ta kole uni - - (Pag, 74)
- (34) - - hänen oma mielensäkin *oli viehtynyt* keväiseksi. (Pak, 129)
 - - tema enesegi meeleolu *oli kewadeseks muutunud*. (Põ, 114)
 - - ta oma meelgi *oli võlutud* kevadeseks. (Pag, 108)

Pakolaiset-romaanissa *tU*-johtimen edellä on *h* myös yhdeksässä kolmitavuisessa verbissä, joita ovat: *pysähtyä* (26 esiintymää), *tapahtua* (9), *seisahtua* (4), *unohtua* (3), *havahtua* (3), *tukehtua* (2), *kavahtua* (1), *perehtyä* (1) ja *hairahtua* (1). Näiden verbien johtimena pidetäänkin koko *htU*-johdinyhtymää. Rakenteeltaan suurin osa on momentaanisten *AhtA*-verbien *U*-johdoksia, kuten

havahtaa > havahtua, hairahtaa > hairahtua, kavahtaa > kavahtua, pysähtää > pysähtyä ja seisauttaa > seisauttua. (Räisänen 1988: 55–56.)

Momentaaniverbin ja johdoksen välillä ei useimmiten ole semanttista eroa, mutta joskus *U* tuo johdokseen muutoksen hetkellisyyttä korostavan dynaamisen vivahteen. Esimerkiksi *säikähtää* (*”Säikähdin niin, että jähmetyin paikalleni”*) ilmaisee momentaanisesti alkaneen tilan jatkumista, kun taas *säikähtyä* (*”säikähtynyt ilme”*) on pelkästään momentaaninen ja korostaa muutoksen hetkellisyyttä. (Kulonen-Korhonen 1985: 294.) Räisänen (1988: 56–57) mukaan Leena Kytömäki (1978: 139–140) ja Kalevi Wiik (1978: 182–183) ovat esittäneet, että *AhtA*-verbit jakaantuvat momentaanisiin (*hengähtää, naurahtaa*) ja inkoatiivisiin (*nukahtaa, seisauttaa*) verbeihin. Inkoatiiviset verbit ilmaisevat jonkin jatkuvan tilan alkamista. Momentaaniset *AhtA*-verbit taas ilmaisevat vain hetkellistä tapahtumaa. *U*-johdin voikin siten liittyä vain inkoatiivisiin *AhtA*-verbeihin ja muuttaa ne momentaanisiksi. Jo ennestään momentaanisista *AhtA*-verbeistä *U*-johdosta ei ole tarpeen muodostaa. Toisaalta eronteko momentaanisten ja inkoatiivisten *AhtA*-verbien välillä on hieman keinotekoinen, sillä esimerkiksi *nukahtaa* ilmaisee sekä toiminnan alkamista että hetkellistä tapahtumista. Verbistä ei siten voi muodostaa enää momentaanista **nukahtua*-johdosta. Pelkästään momentaaniset tai inkoatiiviset *AhtA*-johdokset jäävät luultavasti hyvin marginaaliseksi ryhmäksi.

Virossa *U* ei liity momentaanisiin verbeihin, koska kielen ekonomiasääntö kieltää samaa tarkoittavien johdosten muodostamisen. Jos *U*-johdoksella kuitenkin on käyttöä erilaisessa merkitysyhteydessä kuin kantaverbillä, se voidaan muodostaa momentaaniverbeistäkin. (Muuk 1938: 106; Ojutkangas 1997: 364.) Esimerkiksi *Pagulased*:ssa *pysähtyä* ja *seisauttua* käännetään aina *seisatuma*-johdoksella, vaikka *Põgenejad*:ssa käytetään säännönmukaista *seisatama*-verbiä. Tämä kertoo siitä, että kielen uudistuksen jälkeen virossa on tehty merkitysero transitiivisen *seisatama* ’seisauttaa, pysähtää’ ja intransitiivisen *seisatuma* ’seisauttaa, pysähtyä’ –verbin välille. Lisäksi *U*-johdos kuvaa *Pagulased*:ssa juuri hetkellistä, momentaanista pysähtymistä ja *seisatama* esiintyy tilanteessa, jossa pysähtyminen on pitempiaikaista (ks. esim. 35a ja b). *Põgenejad*:ssa *pysähtyä* ja *seisauttua* käännetään yleensä *seisatama*-verbillä, mutta jos pysähtyminen on pitempiaikaista, käytetään myös ilmausta *seisma jääma* ’jääda seisomaan’.

- (35) a) Uutela *pysähtyi* ja katsoi kuin tutkistellen häntä silmiin. (Pak, 28)
 Uutela *seisatas* ja vaatas temale nagu uurides otsa. (Põ, 20)
 Uudela *seisatus* ja vaatas nagu uurides ta silmi. (Pag, 21)

- b) Viima viilsi kylminä neuloina hänen ruumiinsa läpi – nyt hän sen tunsi, kun *oli pysähtynyt*. (Pak, 108)
 Tuul tungis nagu külmade nõeltega tema ihusse – nüüd tundis ta seda, kui *seisma oli jäänud*. (Põ, 94)
 Vinge tuul läbistas külmade nõeltena ta keha – nüüd tundis ta seda, kui ta *oli seisatunud*. (Pag, 90)

pysähtyä ja *seisahtua* ovatkin lähes ainoat *htU*-verbit, jotka saavat edes toisessa käännöksessä *U*:llisen vastineen. Muut *AhtU*-verbit viroonnetaan nimittäin muilla lähimerkityksisillä verbeillä, esimerkiksi *hairahtuu* – *komistab* 'kompastuu, hairahtuu' – *eksib* 'eksyy', *havahtui* – *ehmatas* 'säikähti' – *ärkas* 'heräsi', *kavahtuen* – *ärgates* – *ärgates*. *tapahtua*-verbi saa vastineikseen joko *sündida* 'syntyä, tapahtua, sattua' tai *juhtuda* 'tapahtua, sattua' –verbit. Molemmat käännösvastineet esiintyvät sekä *Põgenejad*:ssa että *Pagulased*:ssa, eikä niiden välillä ole nähtävissä työnjakoa (ks. esim. 36a ja b).

- (36) a) -- silloin voi *tapahtua* mitä tahansa. (Pak, 91)
 -- wõib ju mis tahes *juhtuda*. (Põ, 78)
 -- siis võib *juhtuda* mis tahes. (Pag, 75)
- b) Hän ymmärsi nyt miksi tämän kaiken oli täytynyt *tapahtua* -- (Pak, 124)
 Ta sai nüüd aru, miks see kõik oli pidanud *sündima* -- (Põ, 109)
 Ta sai nüüd aru, miks pidi see kõik *sündima* -- (Pag, 103)

tapahtua ei ole suomessa *AhtA*-momentaanin edelleenjohdos, eikä välttämättä edes johdos *tavata* : *tapaa* –verbistä, vaan ilmeisesti suora laina germaaniselta taholta (Räisänen 1988: 57). Virossa vastaavaa lainautumista saksasta ei ole tapahtunut ainakaan samaan merkitykseen. On siis luonnollista, ettei *tapahtua*-verbillä ole suomen kaltaista vastinetta virossa.

Loput *Pakolaisissa* esiintyvistä komitavuisista *htU*-johdoksista ovat denominaaliset *perehtyä* (vrt. *perä*) ja *unohtua* (vrt. *uni*), joka on syntynyt labiaalistumalla muodosta *unehtua*; sekä deverbaali *tukehtua* ~ *tukahtua* (vrt. *tuketa*, *tukkia*), jonka *ahtu*- ja *ahta*-johdoksilla on semanttistakin eroa: *tukehtua* 'tuntea hengityksensä estyneeksi' ja *tukahtaa* 'tukehduttaa' (Räisänen 1988: 55–56). *perehtyä* ja *unohtua* ovat jo osittain erkaantuneet kantanomininsa merkityksestä ja menettäneet siten translatiivisuuttaan. *Põgenejad*:ssa ja *Pagulased*:ssa kummankin vastineena on kuitenkin nominiin liittyvä *ne*-johdos (ks. esim. 37 ja 38a), mikä kertoo siitä, että kantanominin ja johdoksen yhteys ei ainakaan virossa ole vielä täysin kadonnut.

- (37) Hän piti itseään tavallaan jo kuin paikkoihin *perehtyneenä* -- (Pak, 69)
 Ta pidas ennast juba uues kohas *kodunenuks* -- (Põ, 58)
 Ta pidas end juba teataval määral nagu koha peal *kodunenuks* -- (Pag, 55)

- (38) a) Tuo kahvikin vallan *unohtui*. (Pak, 16)
Unustasin kohwi üsna ära. (Põ, 9)
 See kohvki hoopis *ununes*. (Pag, 11)

unohtua-johdoksen kantana voidaan suomessa pitää myös *unohtaa*-kausatiivia, jolloin *U*-johdoksella on lauseesta riippuen refleksiivinen tai passiivinen merkitys. Myös virossa voidaan muodostaa *U*-johdos *unustada* 'unohtaa' –verbistä. *Pagulased*:ssa *unustuda* esiintyykin kaksi kertaa *unohtua*-johdoksen vastineena. Molemmissa tapauksissa verbillä on lähinnä refleksiivinen merkitys, mikä ilmenee myös *Põgenejad*:n *unustada*-verbiin liittyvästä refleksiivipronominista *enese* 'itsensä' (ks. esim. 38b).

- (38) b) Hän *unohtui* alati miettimään ja hänen tuskansa kasvoi hetki hetkeltä. (Pak, 137)
 Ta *unustas enese* kohe mõtetesse ja tema tusk kasvas pilk-pilgult suuremaks. (Põ, 120)
 Ta *unustus* ikka mõtisklema ja ta valu kasvas hetk-hetkelt. (Pag, 114)

Myös *tukehtua* esiintyy *Pakolaisissa* aina refleksiivisessä merkityksessä. Se saa *Põgenejad*:ssa vastineekseen analyttisen muutosilmauksen ja *Pagulased*:ssa *U*-johdoksen *lämbuda* 'tukehtua, tikahtua, läkähtyä' (esim. 39).

- (39) Hän tunsi *tukehtuvansa*. (Pak, 137)
 Ta tundis enesel *hinge kinni jäävat*. (Põ, 121)
 Ta tundis end *lämbuvat*. (Pag, 115)

5.3.2. Kaksi- ja kolmitavuiset (*l*)*tU*-johdokset

Kaksitavuisia *tU*-johdoksia, joiden johdinta edeltää *l*, on *Pakolaisissa* vain kaksi: *heltyä* (2 esiintymää) ja *yltyä* (1). *heltyä*-verbillä on pelkkä nominikanta (vrt. *hellä*), mutta *yltyä*-verbi korreloi-tuu sekä nominiin että kausatiiviin (vrt. *ylä-*, *yltää*) (Räisänen 1988: 33). *Põgenejad*:ssa *heltyä* käännetään aina lauseeseen sopivalla tavalla, mutta *Pagulased*:ssa *heltyä* saa vastineekseen *helduda*-johdoksen (esim. 40). Se on virossa nuori johdos ja kertoo *U*-johtimen laajasta leviämisestä, koska vanhemmalla translatiivisella verbillä johtimena olisi *ne* eikä *U*. *yltyä* ei sen sijaan saa *Pagulased*:ssakaan *U*:llista vastinetta, vaan se käännetään tavallisella *kasvada* 'kasvaa'-verbillä. *Põgenejad*:ssa yltymistä kuvataan analyttisellä muutosilmauksella (esim. 41).

- (40) ”Sinun täytyy mennä maata”, puhui Keskitalo *heltyneenä*. (Pak, 39)
 ”Sina pead magama minema”, sõnas Keskitalo *õrnalt*. (Põ, 30)
 ”Peaksid heitima pikali,” kõneles Keskitalo *heldudes*. (Pag, 29)

- (41) Tytär yhä *yltyi*. (Pak, 36)

Tütar läks weel pöörasemaks. (Põ, 27)
Tütre ärritus kasvas. (Pag, 27)

Johdinta edeltää *l* myös *Pakolaisten* kolmessa kolmitavuisessa *tU*-johdoksessa: *sammaltua* (1), *kyyneltyä* (1) ja *sisältyä* (1). Pelkkä nominikanta on *kyyneltyä*-johdoksella (vrt. *kyynel*), pelkkä verbikanta taas *sisältyä*-verbillä (vrt. *sisältää*). *sammaltua* saa sekä nomini- että kausatiivivastineen (vrt. *sammal* ja *sammaltaa*). (Räisänen 1988: 46–47.) Kaikki kolme verbiä saavat *Pagulased*:ssa samakantaisen *U*-johdoksen vastineekseen, *Põgenejad*:ssa käännökset ovat erilaisia: *sammaltua*-verbin vastine on johtamaton *sammeldada* 'sammaltaa', *kyyneltyä* käännetään analyttisellä muutosilmauksella ja *sisältyä*-verbistä käännetään lähinnä ympärillä olevan lauseen merkitys (ks. esim. 42,43 ja 44).

- (42) He astuivat *sammaltuneella* kiviaidalla ympäröityyn suureen kirkkopihaan - - (Pak, 27)
Nad astusiwad *sammeldanud* kiwi-aiaga ümberpiiratud suurde kirikuõue - - (Põ, 19)
Nad astusid *sammeldunud* kiviaiaga piiratud kirikuõue - - (Pag, 19)
- (43) Päivän itkuinen ilma *kyyneltyi* utusateeksi - - (Pak, 62)
Päewa nutune nägu *muutus udupisarate-sajuks* - - (Põ, 50)
Päeva nutune ilm *pisardus* udusajuks - - (Pag, 49)
- (44) Mutta nyt, kun aika oli tullut, hän huomasiikin että siihen (Uutelalle kertomiseen) *sisältyi* kaikki. (Pak, 90)
Aga nüüd, kui aeg käes oli, märkas ta, et selles lõpulikalt kõik *koos oli*. (Põ, 77)
Aga nüüd, kus tund oli tulnud, ta märkas, et selles lõplikult *sisaldus* kõik. (Pag, 74)

Nämä suomen (*l*)*tU*-johdosten käännösvastineet paljastavat, kuinka monenlaisiin tilanteisiin suomen mallin mukainen *U*-johdos virossa sopii. *U* on liittynyt johtamattomiin tai johdettuihin kausatiiviverbeihin (*sammeldada* > *sammelduda*) selkeyttäen siten niiden transitiivista ja intransitiivista käyttöä, tuonut synteettisen ja lyhyemmän vaihtoehdon analyttisen muutosilmauksen rinnalle ja lisännyt erityisesti abstraktiin ilmaisuun tarvittavien verbien määrää.

5.3.3. Kaksi- ja kolmitavuiset (*r*)*tU*-johdokset

Suurin osa kaksitavuisista *r*-vartaloisista *tU*-johdoksista saa muiden *tU*-johdosten tavoin kantasanakseen joko suoraan tai kausatiiviverbin välityksellä kaksitavuisen *A*- tai *e*-vartaloisen nominin tai kolmitavuisen *eA*-adjektiivin (Räisänen 1988: 34). Useimmilla *tU*-johdoksilla on siis translatiivinen merkitys, mikä näkyy myös seuraavista *Pakolaisten* *r*-vartaloisista *tU*-johdoksista: *siirtyä* (vrt. murt. *siiri* 'reuna, vieri', *siirtää*), *nuortua* (vrt. *nuori*), *murtua* (vrt. *murea*, *murtaa*), *kaartua* (vrt. *kaari*, *kaartaa*), *kertyä* (vrt. *kerä*), *kiertyä* (vrt. *kierä*, *kiertää*).

Pakolaisten yleisin (*r*)*tU*-johdos on *siirtyä*, joka esiintyy tekstissä 11 kertaa. *Põgenejad*:ssa sen vastineena ei koskaan ole *siirduma*, vaan joko tavallinen *minna* 'mennä, lähteä' –verbi tai siirtymisen tapaa tai suuntaa ilmaiseva, lauseen merkitykseen sopiva verbi, esim. *läheneda* 'lähestyä', *pöörata* 'kääntää' tai *kalduda* 'kallistua'. Sen sijaan *Pagulased*:ssa kaikki siirtymiset on käännetty *siirduda*-johdoksella. (Ks. esim. 45a–c.)

- (45) a) Niinkuin hän, hiljainen kotipeltojen mies, nyt olisi *siirtymässä* tutuilta vaoilta suuren maailman pitkille, päättömille saroille. (Pak, 45)
 - - nagu oleks tema, waikne kodupõllu mees, nüüd tutwatelt wagudelt suure maailma pikkadele, ääretumatele nurmedele *minemas*. (Põ, 36)
 Nagu oleks tema, vagune koduvainute mees, *siirdumas* nüüd tuttavailt vagudelt suure maailma pikkadele, otsatuile peenraile. (Pag, 35)
- b) Katse *siirtyi* yhä eteenpäin - - (Pak, 129)
 Waade *ulatas* ikka edasi - - (Põ, 114)
 Pilk *siirdus* üha kaugemale - - (Pag, 108)
- c) Ja samaa tietä hänen ajatuksensa *siirtyivät* Lumikankaan pelloille - - (Pak, 161)
 Ja sedasama teed mööda *lendasiwad* mõtted Lumikanka põldudele - - (Põ, 143)
 Ja sama teed *siirdusid* ta mõtted Lumikanga põldudele - - (Pag, 134)

siirduda on nuori johdos viron kielessä, jossa sen kantasanana on verbi *siirda* 'siirtää'. Johdos on muodostettu suomen *siirtyä*-verbin mallin mukaan ja ensimmäisen kerran sitä käytti J. Aavik vuonna 1911 Päevaleht-lehdessä. *siirduda* osoittautui hyvin tarpeelliseksi ja levisi nopeasti nuorten kirjailijoiden joukkoon. (Aavik 1920: 13.) Verbin tarpeellisuudesta kertoo myös se, että *Pagulased*:ssa sitä käytetään ilmaisemaan sekä konkreettista että abstraktia siirtymistä (vrt. esim. 45a ja c).

kiertyä ja *kaartua* saavat *siirduda*-verbin tavoin *Pagulased*:ssa vastaavan *U*-johdoksen vastineekseen toisin kuin *Põgenejad*:ssa (esim. 46 ja 47a). *Põgenejad*:ssa verbit käännetään muilla ilmaisuilla, joten myös *keerduma* ja *kaarduma* ovat kielen uudistuksen aikana syntyneitä johdoksia.

- (46) Nyt metsä loppui, tie *kaartui* ja heidän eteensä aukeni äkkiä pieni hämäläinen kylämaisema. (Pak, 56)
 Nüüd lõppes mets, tee *tegi käänui* ja nende ees awanes äkiselt väike Hämema külamaastik. (Põ, 46)
 Nüüd lõppes mets, tee *kaardus* ja nende ees awanes äkki väike häme külamaastik. (Pag, 44)
- (47) a) Lyönti seurasi lyöntiä, yhä suurempi pimeys *kiertyi* hänen ympärilleen. (Pak, 41)
 Tund läks tunni järele ja ikka suurem pimedus *asus* tema ümber. (Põ, 31)
 Löök järgnes löögile, üha suurem pimedus *keerdus* ta ümber. (Pag, 31)

Esimerkin 47a kiertyminen on abstraktia toimintaa, mutta *kiertyä* esiintyy *Pakolaisissa* myös toisen kerran konkreettisessa yhteydessä, kun Uutelalle kiertyy vedet silmiin (esim. 47b). Kummasakaan käänöksessä ei kuitenkaan ole *keerduda*-verbiä vastineena. Tämä johtuu ilmeisesti siitä, että lauseen merkitys on luontevampaa kääntää viroksi toisilla verbeillä (*nõrguda* 'norua, valua, vuotaa'; *veereda* 'vieriä, kieriä'). Vesien kiertyminen silmiin ei suomessakaan ole kovin tavallinen ilmaisutapa.

- (47) b) Hänelle *kiertyi* vedet silmiin. (Pak, 111)
Talle *nõrgus* wesi silmadesse. (Põ, 97)
Talle *veeres* vesi silmi. (Pag, 92)

Verbi *kertyä* puolestaan esiintyy *Pakolaisissa* kolme kertaa. Tälle verbille ei virossa ole vastaavaa *U*-johdosta, mutta jälleen kerran verbin käänöksenä on *Põgenejad*:ssa erilaisia ilmauksia ja *Pagulased*:ssa käytetään yhtenäisesti yhtä verbiä, *koguneda* 'kokoontua'. (Ks. esim. 48a ja b.)

- (48) a) ”Pyhä yksinkertaisuus!” välähtivät ympärille *kertyneitten* savolaisten silmät. (Pak, 66)
”Püha labasus!” wälkus *ümberolewate* sawolaste silmist. (Põ, 54)
”Püha lihtsameelsus!” wälgatasid ümber *kogunenud* sawolaste silmad. (Pag, 52)
- b) Katselemista *kertyi* yhä uutta. (Pak, 74)
Waatajale *paistis* ikka jälle midagi uut silma. (Põ, 62)
Vaatlemist *kogunes* üha uut. (Pag, 59)

Sen sijaan *murtua* saa *Põgenejad*:ssa kaksi kertaa *U*:llisen *murduma*-vastineen, kun *Pagulased*:ssa *murduma* esiintyy vain kerran. *murduma* onkin yksi niistä harvoista *U*-verbeistä, jotka esiintyvät viron kirjakielessä ja pohjoisviron murteessa jo ennen kielen uudistusta (ks. Aavik 1920: 6). Esimerkeissä 49a ja b ovat *murtua*-verbin tavallisimmat vastineet virossa.

- (49) a) ”Jätatkö sinäkin minut nyt?” sanoi hän sitten *murtuneena*. (Pak, 38)
”Ehk jätaad nüüd sinagi minu maha?” ütles ta siis *murdunalt*. (Põ, 29)
”Kas nüüd jätaad sinagi mu maha...?” ütles ta siis *murdununa*. (Pag, 29)
- b) Toisen iskun sai tekeillä oleva korvo, joka *murtui* räsähtäen. (Pak, 103)
Teise hoobi sai pooleli olev toober, mis raksatades *puruks läks*. (Põ, 89)
Teise hoobi sai teksil olev toober, mis ragisedes *purunes*. (Pag, 85)

Esimerkeistä käy ilmi, että *murduda*-johdosta käytetään virossa kuvaamaan abstraktia, mielen liikkeitä ilmaisevaa toimintaa. Konkreettinen murtuminen taas käännetään tapahtuman lopputulosta vielä selvemmin kuvaavalla *puruneda* 'särkyä, murskautua, mennä säpäleiksi' -johdoksella.

puruneda on denominaalinen johdos *puru* 'rikki, murskana, säpäleinä' –adverbista, joten sen merkitys on translatiivinen.

nuortua on *Pakolaisten* *r*-vartaloisista *tU*-johdoksista kaikkein selvimmin denominaalinen. Nominikantaisuus ilmenee myös virossa, jossa *noor* 'nuori' –adjektiivi on johdettu *Pagulased*:ssa tavallisimmalla translatiivijohtimella *ne*, ja *Põgenejad*:ssa analyyttisestä muutosilmauksesta on tehty yhdyssana (ks. esim. 50).

- (50) -- ajatellen että se oli nyt niillä (koivuilla), niinkuin hänelläkin, *nuortumisen* aika. (Pak, 23)
 -- ja mõtles, et nüüd neil, nagu temalgi, jälle *nooreksaamise* aeg oli. (Põ, 16)
 -- mõeldes et nüüd oli neil, nagu temalgi, *noorenemise* aeg. (Pag, 17)

Pakolaisten kaksitavuisilla *r*-vartaloisilla *tU*-johdoksilla on siis etenkin *Pagulased*:ssa vastaavia *U*-johdoksia vastineinaan. Näiden *U*-johdosten nuoruus tulee kuitenkin ilmi siinä, että *Põgenejad*:ssa samoilla verbeillä on yleensä vastineena jokin toinen lähimerkityksinen verbi. Toisaalta *tU*-johdosten vastineina on myös *ne*-johdoksia ja analyyttisiä muutosilmauksia, jotka tukevat käsitystä suomen *tU*-johdosten translatiivisuudesta.

Kolmitavuisia *r*-vartaloisia *tU*-johdoksia löytyy *Pakolaisista* kolme: *kumartua* (4 esiintymää), *hämärtyä* (3) ja *pusertua* (1). Näistä *kumartua*- ja *hämärtyä*-verbeillä on sekä kannaksi sopiva nomini- (vrt. *kumara*, *hämärä*) että kausatiivivastine (vrt. *kumartaa*, *hämärtää*). Verbi *pusertua* rinnastuu pelkkään kausatiiviverbiin (vrt. *pusertaa*). (Räisänen 1988: 47–49.) Vaikka *tU*-johdokset rinnastuvatkin kielitajussa yleensä kantanominiinsa ja ovat siten merkitykseltään usein translatiivisia, määrittänyt *Pakolaisten* (*r*)*tU*-verbeistä vain *hämärtyä* yhtä helposti translatiiviksi 'tulla hämäräksi' kuin passiiviseksikin 'muuttua hämäräksi'. Viron kielessä *hämardama* 'hämärtää' –verbistä ei periaatteessa pitäisi muodostaa *U*-johdosta, koska *hämardama*:a voi käyttää myös intransitiivisessa merkityksessä. Aavikin (1920: 31) mukaan *hämardama* ja *hämarduma* –johdoksilla on kuitenkin merkityseroa siten, että *hämardama* tarkoittaa 'hämäränä olemista', *hämarduma* taas 'hämäräksi muuttumista'. *Pakolaisissa* hämärtymisellä tarkoitetaan kaikissa kolmessa tapauksessa dynaamista hämäräksi muuttumista, sillä *Põgenejad*:ssa *hämärtyä*-verbiä vastaa aina analyyttinen muutosilmaus ja *Pagulased*:ssa *hämarduma*-johdos (ks. esim. 51a ja b).

- (51) a) Huone oli hämärtynyt. (Pak, 33)
 Tuba oli hämaraks läinud. (Põ, 25)
 Tuba oli hämardunud. (Pag, 25)

- b) Uutela tunki silmiensä *hämärtyvän* - - (Pak, 130)
 Uutela tundis oma silmad *tunedaks minewat* - - (Põ, 115)
 Uudela tundis oma silmi *hämarduvat* - - (Pag, 108)

kumartua-verbi määrittyy suomessa helpommin refleksiiviseksi liikeverbiksi (”Hän kumartui mahtuakseen ovesta”) kuin translatiiviseksi ’tulla kumaraksi’ verbiksi (”Hän kumartui vanhetessaan”). Virossa *kum(m)ardada*-johdosta voi käyttää sekä transitiivisessa ’kumartaa’ että intransitiivisessa ’kumartua’ merkityksessä. Koska verbi ilmaisee kuitenkin ruumiillista tekemistä ja kohdistuu useimmiten vielä subjektiin itseensä, virossakin on Aavikin (1920: 30–31) suositeltavaa käyttää refleksiivistä *kum(m)arduda*-johdosta. Myös E. Muuk (1938: 110–111) on sitä mieltä, että virossa pitää tehdä ero transitiivisen *kummardada*- ja intransitiivisen *kummarduda*-johdoksen välillä. Nykyisissä viron sanakirjoissa *kummardada* tulkitaan transitiiviseksi ja *kummarduda* sen intransitiiviseksi johdokseksi (ESS 1993: 200). *Põgenejad*:ssa ja *Pagulased*:ssa *kum(m)ardada* ja *kum(m)arduda* –johdosten selkiintymätön työnjako ennen kielen uudistusta näkyy siinä, että *Põgenejad* käyttää *kumartua*-verbin vastineena aina *kumardada*-verbiä, *Pagulased* taas *U*:llista *kummarduda*-johdosta. Kaikissa tapauksissa on kyse refleksiivisestä kumartumisesta (ks. esim. 52).

- (52) Hän *kumartui* eteenpäin ja rupesi katselemaan tarkkaan Keskitalon kasvoja. (Pak, 48)
 Ta *kumardas* ettepoole ja hakkas hoolega Keskitalo nägu tunnistama. (Põ, 39)
 Ta *kummardus* ettepoole ja hakkas teraselt silmitsema Keskitalo nägu. (Pag, 37)

Verbillä *pusertua* eikä sen kausatiivivastineella *pusertaa* ole virossa samannäköistä vastinetta, vaan se käännetään lähimerkityksisellä *tungida* ’tunkea, tunkeutua’ –verbillä (esim. 53).

- (53) - - hikikarpalot *pusertuivat* otsalle - - (Pak, 41)
 - - higipisarad *tungisivad* otsale - - (Põ, 32)
 - - higipisarad *tungisid* otsale - - (Pag, 31)

5.3.4. Kaksitavuiset (*n*)*tU*-johdokset

Kaksitavuisten *tU*-johdosten johtimen edellä voi olla myös *n*, mutta *n*-vartaloisten *tU*- ja *ntU*-johdosten erottaminen toisistaan ei ole mahdollista ilman varmaa nominikantaa. Tavallisesti *n*-vartaloisilla *tU*-johdoksilla on korrelaattinaan kausatiivijohdos, mutta monet rinnastuvat myös pelkkään nominiin. (Räisänen 1988: 34.)

Pakolaisissa esiintyy kolme kaksitavuista (*n*)*tU*-johdosta: *kääntyä* (31 esiintymää), *vääntyä* (2) ja *tyyntyä* (3). Ainoastaan *tyyntyä* on selvä denominaali (vrt. *tyyni*), jolla on translatiivinen merkitys. Muilla verbeillä on pelkästään kausatiivivastine, joten ne ovat merkitykseltään kausatiiviverbien passiivis-refleksiivisiä johdoksia: *kääntää* > *kääntyä* ja *vääntää* > *vääntyä*. (Mts. 34, 35.)

Põgenejad:ssa ja *Pagulased*:ssa *tyyntyä* saa tavalliseen tapaan vastineekseen analyttisen muutosilmauksen tai *ne*-johdoksen, ja verbin merkitys lauseessa on translatiivinen (ks. esim. 54).

- (54) -- Uutela näytti kuitenkin *tyyntyneen*. (Pak, 117)
 -- Uutela, nagu näis, *rahu oli saanud*. (Põ, 103)
 -- Uudela näis siiski *olevat rahunenud*. (Pag, 97)

kääntyä on *Pakolaisten* suurifrekvenssisimpiä *U*-verbejä. Se esiintyy sekä refleksiivisessä (esim. 55a ja b) että passiivisessa (esim. 55c) merkityksessä.

- (55) a) -- ajatteli Uutela *kääntyen* taas taulua katselemaan. (Pak, 30)
 -- mõtles Uutela ennast jälle pilti vaatama *pöörates*. (Põ, 22)
 -- mõtles Uudela, *pöördudes* uuesti pilti vaatlema. (Pag, 22)
- b) -- sitten hän *kääntyi* sanaa sanomatta ja meni raskain, kolisevin askelin ulos. (Pak, 101)
 -- siis *pööras* ta sõnalausumata ümber ja läks raskete, kolisevate sammudega välja. (Põ, 88)
 -- siis *käändus* ta sõnalausumata ja läks raskeil, kolisevail sammel välja. (Pag, 83)
- c) Aura vapisi, mutta viilu *kääntyi* jotta lumi tuprahteli. (Pak, 72)
 Ader wärises, aga mätas *pööras* nii, et lumi tolmas. (Põ, 61)
 Ader vabises, aga mätas *käändus* nii et lumi tubratas. (Pag, 58)

Põgenejad-teoksessa *kääntyä* ei esiinny koskaan muodossa *käänduda*, vaan sillä on aina vastineenaan *pöörata* 'kääntää' –verbi. Myöskään *pöörata* ei saa *Põgenejad*:ssa *U*:llista *pöörduda*-muotoa. Sen sijaan *Pagulased*:ssa esiintyy sekä *käänduda*- että *pöörduda*-johdokset *kääntyä*-verbin vastineina. Ne ovat melkein toistensa täydellisiä synonyymeja, mutta kontekstista selviää, että *käänduda* on vastineena silloin, kun verbi kuvaa dynaamista liikettä, *pöörduda* taas silloin, kun kääntyminen on paikallaan tapahtuvaa asennon tai jonkin subjektin osan kääntymistä. Verbi *käänduda* tuskin olisikaan levinnyt viron kieleen kovin laajasti, jos sillä ei olisi ollut merkityseroa aiemman *pöörata*-verbin kanssa. *käänduda*:n on täytynyt vakiintua viron kieleen yhtä aikaa muiden *U*-johdosten kanssa, koska *Põgenejad*-käännöksessä sitä ei käytetä lainkaan. *käänduda* kuuluukin niiden verbien joukkoon, joita Aavik antoi esimerkiksi *U*-johdosten muodostamiselle ja käytölle Noor-Eesti-lehden I albumissa 1905 (Mäger 1991: 344–345).

Päinvastoin kuin *kääntyä*-verbi, *vääntyä* esiintyy *Pakolaisissa* vain kaksi kertaa. Molemmissa tapauksissa verbi kuvaa kasvojen vääntymistä (ks. esim. 56). *Põgenejad*:ssa sille annetaan vastineeksi tavallinen *muutama* 'muuttua' -verbi ja *Pagulased*:ssa *U*-johdos *moonduda* 'muuntaa, muuttautua, vääristyä'.

- (56) -- Uutelan *vääntyneet* kasvot. (Pak, 104)
 -- Uutela *muutunud* nägu. (Põ, 90)
 -- Uudela *moondunud* näo. (Pag, 86)

Vaikka *Põgenejad*:ssakin vastineena on *U*-johdos, näyttää kuitenkin siltä, että *Pagulasten* kääntäjä on pyrkinyt löytämään käännettävälle verbille myös muodollisesti mahdollisimman vastaavan käännöksen. Esimerkiksi juuri *vääntyä*-johdoksen vastineena on *Pagulased*:ssa (*n*)*du*-johdos, mikä tekee siitä enemmän alkuperäistekstin kaltaisen kuin *Põgenejad*:n *muutada*-verbi.

5.3.5. Kolmitavuiset *ntU*-johdokset

Kolmitavuisia *ntU*-johdoksia ovat *Pakolaisissa* *keventyä* (3 esiintymää), *heikontua* (1), *ojentua* (1), *vähentyä* (1) ja *hämmentyä* (1). Ne rinnastuvat suomessa yleensä adjektiiveihin, *ne*-johtimisiin translatiiviverbeihin ja *ntA*-kausatiiveihin (Räisänen 1988: 58). Suomen *ne*- ja *ntU*-translatiiviverbien paradigmat limittyvätkin usein keskenään seuraavanlaisiksi korrelaatioketjuiksi (ks. mts. 58):

kova : kovenee : koventaa : koventuu
 pieni : pienenee : pienentää : pienentyy
 himmeä : himmenee : himmentää : himmentyy
 hieno : hienonee : hienontaa : hienontuu

Pakolaisten kolmitavuisista *ntU*-verbeistä ainoastaan *hämmentyä*-verbillä ei ole nominikantaa, vaan se rinnastuu pelkästään kausatiiviin (vrt. *hämmentää*). Verbillä ei olekaan virossa muodoltaan samanlaista vastinetta, vaan se saa molemmissa käännöksissä eri verbin vastineekseen. *hämmentyä* esiintyy *Pakolaisissa* translatiivisessa merkityksessä kuvaamassa mielialan muuttumista hämmentyneeksi. Huomion arvoista onkin, että molemmissa käännöksissä vastineet ovat *U*-johdoksia (esim. 57).

- (57) -- kuinka he katsahvat *hämmentyneinä* toisiinsa. (Pak, 149)
 -- kudas nad *kohkunult* üksteise otsa waatawad. (Põ, 131)
 -- kuidas nad *hämmostunult* vaatavad üksteise otsa. (Pag, 124)

Selvät nomineihin korreloituvat translatiivit *heikontua* (vrt. *heikko*) ja *vähentyä* (vrt. *vähä*) saavat *Põgenejad*:ssa ja *Pagulased*:ssa vastineikseen *ne*-johdoksen tai analyyttisen muutosilmauksen (esim. 58a ja b).

- (58) a) Rinta oli yhä *heikontunut* - - (Pak, 32)
 Rinnad oliwad ikka *nõrgemaks läinud* - - (Põ, 24)
 Rind oli üha *nõrgenenud* - - (Pag, 24)
- b) Mutta koska poikamme perintöosa - - voisi ennen hänen lailliseksi tuloansa *vähentyä* - - (Pak, 147)
 Aga et meie poja päranduse-osa - - enne tema täie-ealiseks saamist ei võiks *wäheneda* - - (Põ, 130)
 Aga kuna meie poja pärandusosa - - võiks enne tema täisealiseks saamist *kahaneda* - - (Pag, 122)

Toisaalta myös *keventyä* (vrt. *kepeä* ~ *keveä*, *kevyt*) ja *ojentua* (vrt. *oikea* 'suora') –verbeillä on sekä nomini- että kausatiivikanta, mutta niiden vastineena on *Põgenejad*:ssa *ta*- tai *nda*-johdos, *Pagulased*:ssa *ndu*-johdos (ks. esim. 59a ja b).

- (59) a) ”Nyt se on selvä!” puhui hän nopeasti *keventyneellä* äänellä. (Pak, 43)
 ”Nüüd on asi selge!” kõneles ta *kergendatud* häälel kiireste. (Põ, 33)
 ”Nüüd on selge!” kõneles ta kiiresti *kergendunud* häälel. (Pag, 33)
- b) - - (soutaessaan) hän kuuristui ja *ojentui* kuin valkea haamu - - (Pak, 140)
 - - ta *sirutas* ja pingutas nagu walge waim - - (Põ, 123)
 - - tema kummardus ja *õiendus* nagu valge tont - - (Pag, 117)

Ero esimerkkien 58 ja 59 käänös vastineiden välillä saattaa johtua siitä, että esimerkissä 58 verbit ilmaisevat konkreettista kantanominin tilaan tulemista, kun taas esimerkin 59a keveneminen on abstraktia, vähemmän translatiivista toimintaa. Esimerkin 59b lauseiden verbit sen sijaan ilmaisevat refleksiivistä liikettä, eikä vastaava translatiivinen *ne*-johdos *ntU*-johdosten tilalla olisi ollut mahdollinen kummassakaan kielessä. *ne*- ja *ntU*-johtimien ainoa merkitysero suomessa onkin siinä, että *ntU*-johdos on joidenkin verbien kohdalla leksikaalistunut subjektin rooliltaan refleksiiviseksi ja *ne*-johdos passiiviseksi, esim. *alentuu* ~ *alenee*, *ojentuu* ~ *oikenee*, *syventyy* ~ *syvenee*. Muutoin *ne*- ja *ntU*-verbit ovat merkitykseltään toistensa täysiä synonyymeja. (Räisänen 1985: 9; 1988: 58–61.)

Suomen *ne*- ja *ntU*-johdosten suhde on historiallisesti selitetty siten, että translatiivijohdin *ne* ja kausatiivijohdin *ta* ovat sulautuneet uudeksi kausatiivijohtimeksi *ntA* (L. Hakulinen 1979: 266). Kun *U* on liittynyt uuteen *ntA*-kausatiiviin, ovat syntyneet *ntU*-johdokset. Samanlainen kehitys on käynyt virossa *ne* + *d/ta*-johtimen välillä, jotka ovat sulautuneet *nda*-johtimeksi. *ndu*-johdos on syntynyt, jos se on saanut toisen merkityksen kuin alkuperäinen *ne*-johdos tai *ne*-johdosta ei

ole voitu muodostaa. (M. Erelt et al. 1995: 432, 446–447.) Viron ekonomiaperiaatteen mukaisesti samakantaisia *ne-* ja *ndu-*johdoksia on kuitenkin hyvin vähän ja nekin yleensä suomen mallin mukaan muodostettuja (esim. *alanema* ’aleta, laskea’, *alandama* ’alentaa, nöyryyttää’, *alanduma* ’alentua (moraalisesti), nöyrytä’) (Muuk 1938: 104–105; Kasik 1991: 475–476). *ne-* ja *ndu-*johdosten paradigmat eivät siis virossa sekoitu siten kuin suomessa.

5.3.6. Kaksitavuiset vokaalivartaloiset *tU*-johdokset

Suomen kaksitavuisia *tU*-johdoksia voi edeltää myös vartalo, joka päättyy pitkään vokaaliin tai diftongiin. Tällaisia johdoksia on NS:ssa noin kaksikymmentä ja *Pakolaisissa* niistä esiintyvät *joutua* (7 esiintymää), *jäätyä* (1), *kaatua* (1) ja *löytyä* (1). Vain *jäätyä*-verbillä on rinnallaan sekä nomini- että kausatiivivastine (vrt. *jää*, *jäätää*), muilla pelkästään kausatiivi (vrt. *joutaa*, *kaataa*, *löytää*). *Põgenejad*:n ja *Pagulasten* vastineet *jäätyä*-, *kaatua*- ja *löytyä*-johdoksille noudattavat samaa linjaa kuin muutkin *tU*-johdosten käännökset: *Põgenejad*:ssa vastineena on lähimerkityksinen johtamaton verbi tai *tA*-johdos, *Pagulased*:ssa taas *U*-johdos (ks. esim. 60–62).

- (60) Hän - - kuuli niiden (koivujen) *jäätyneitten* varpujen hiljaisen kahinan - - (Pak, 111)
 Ta - - kuulis nende *jäätanud* okste tasast kahinat - - (Põ, 97)
 Ta - - kuulis *jäätunud* okste tasast kahinat - - (Pag, 92)
- (61) Kun hän vihdoin nousi rannalle, niin hän hoiperteli – astui muutamia askeleita – *kaatui* suulleen - - (Pak, 140–141)
 Kui ta viimaks kaldale astus, siis tuikus ta – astus mõned sammud – *langes* kummuli - - (Põ, 124)
 Kui ta viimaks tõusis kaldale, siis ta tuikus – astus mõne sammu – *kukkus* kummuli - - (Pag, 117)
- (62) Pankkikirja *löytyy* minun seinäkaapistani. (Pak, 148)
 Hoiukassa raamat *on* minu seinakapis. (Põ, 130)
 Hoiuraamat *leidub* minu seinakapist. (Pag, 123)

Pagulased-käännöksessä on pyritty olemaan sekä struktuurallisesti että formaalisesti mahdollisimman ekvivalentteja, ja siksi sen vastineet noudattavat mahdollisimman uskollisesti alkuperäis-tekstin sanoja ja rakenteita. *Põgenjad*:sta taas paljastuu esimerkkien 60–62 verbien kautta kään-
 nösten semanttiset erot. Esimerkin 60 *jäätyä* esiintyy translatiivisessa merkityksessään ilmaise-
 massa subjektin tilan muutosta. Se saakin *Põgenejad*:ssa vastineekseen intransitiivisesti käytetyn
jäätada-verbin, joka esiintyy jo Wiedemannin sanakirjassa. *Pagulased*:ssa *jäätada* on Aavikin
 suositusten mukaisesti saanut rinnalleen intransitiivisen *jäätuda*-johdoksen, jolloin *jäätada* jää
 pelkästään transitiiviseen käyttöön. (Aavik 1920: 33.)

Esimerkin 61 *kaatua*-verbi puolestaan kuvaa lähinnä passiivista liikettä, koska Uutela ei kontekstin mukaan itse tahdonalaisesti aiheuta kaatumistaan. Se saa *Põgenejad*:ssa lähimerkityksisen *langeda* 'pudota, painua, langeta' –vastineen, jota virossa käytetään passiivisen kaatumisen ilmaisemiseen. *kukkuda* 'pudota' on *langeda*-verbin täysi synonyymi, joka on valittu *Pagulased*:ssa vastineeksi *kaatua*-verbille ilmeisesti sen muodollisen samankaltaisuuden (*k*-alkuinen *U*-johdos) vuoksi.

Esimerkin 62 verbit ilmaisevat jonkin olemista jossakin tilassa. *Põgenejad*:ssa käännökseksi on valittu yksinkertaisesti *olla*-verbi, *Pagulased*:ssa taas alkuperäistekstin mukaisesti *leiduda*-johdos. *leiduda* olisi voinut olla vastineena myös *Põgenejad*:ssa, sillä se esiintyy viron kirjakielissä jo ennen kielen uudistusta (Aavik 1920: 6).

jäätyä-, *kaatua*- ja *löytyä*-verbeistä poiketen *joutua*-verbillä on suomessa monta merkitystä, mikä näkyy myös *Põgenejad*:n ja *Pagulasten* käännösvastineista. Seitsemästä esiintymisestä neljässä tapauksessa *Põgenejad*:ssa ja *Pagulased*:ssa on vastineena *jõuda* 'ehdiä, joutua, ennättää', eli *joutua* tarkoittaa ajallista ehtimistä tai etenemistä (esim. 63a). Kahdessa tapauksessa *joutua* on synonyymi *sattua* ja *tapahtua* –verbeille, jolloin se saa vastineekseen *sattuda* 'sattua' tai *juhtuda* 'sattua, tapahtua' –verbit (esim. 63b ja c). Kerran *joutua* esiintyy pääsemistä ilmaisevassa lauseessa, joten vastineena on *Põgenejad*:ssa *pea saama* 'päästä [kirjaimellisesti: pitää saada]' ja *Pagulased*:ssa *saabuda* 'saapua, joutua' (esim. 63d).

- (63) a) Lähemmäksi *jouduttuaan* he ajoivat muutaman poikaparven ohi. (Pak, 25)
Ligemale *jõudes* ajasiwad nad mõnest poistesalgast mööda. (Põ, 17)
Lähemale *jõudes* kihutasid nad mitmest poistesalgast mööda. (Pag, 18)
- b) Sattui kaikenmoista muutakin, jossa hämäläisyys ja savolaisuus *joutuivat* vastakkain – enimmäkseen naurussasuin. (Pak, 75)
Juhtus kõiksugu muudki, kus hämelikkus ja sawolikkus wastamisi *sattusiwad* – enamaste naeru sünnitades. (Põ, 64)
Juhtus igasugust muudki, milles savo ja häme *sattusid* vastakuti – enamasti naerunäol. (Pag, 61)
- c) ”*Jouduitkos* tietämään?” (Pak, 25)
”Ehk *oled juhtunud* kuulma?” (Põ, 17)
”Ehk *juhtud* teadma?” (Pag, 18)
- d) Ja kun koettaa aina tehdä kaikille ihmisille oikein, niin tottahan sitten mahtaa *joutua* hyvään paikkaan - - (Pak, 92)
Ja kui ikka kõigile inimestele õigust püüad teha, noh eks siis ikka heasse kohta *pea saama* - - (Põ, 79)
Ja kui katsud alati teha kõigile inimestele õigust, küllap siis vist *saabud* heasse kohta - - (Pag, 76)

joutua, sattua, tapahtua ja *päästä* –verbien merkitykset menevät suomen kielessä ainakin osittain päällekkäin, eikä niiden *U*-aines aina tuo sanaan mitään uutta, kantasanaista poikkeavaa merkitystä. Myös virossa *jõuda, sattuda* ja *juhtuda* –verbeillä on keskenään samanlaista käyttöä. Koska *U*-johtimiselle **jõududa*-verbille ei siis virossa olisi mitään erityistä käyttömerkitystä, sitä ei ole tarpeen muodostaa.

5.3.7. Kaksi- ja kolmitavuiset (s)tU-johdokset

Suomen kielen *s*-vartaloon perustuvat *tU*-johdokset voidaan tunnistaa vain silloin, kun niiden rinnalla on *tA*-kausatiivi. Yleensä johtimen edelle jäävä vartalo on (s)tU-verbeissä pelkkä tynkä-morfi, mutta joissakin tapauksissa kieleen kuuluva lekseemi. (Räisänen 1988: 35.) Ilman kausatiivikorrelaattia (s)tU-johdosten johtimeksi luokituu koko *stU*-yhtymä.

Kaksitavuisia *s*-vartaloisia *tU*-johdoksia ovat *Pakolaisissa* kausatiiveihin rinnastuvat *pystyä* (alkuun *pistyä*, vrt. *pistää*), *poistua* (*poistaa*, vrt. myös *pois*), *muistua* (vrt. *muistaa*) ja *väistyä* (vrt. *väistää*). Millään verbillä ei ole kummassakaan käänöksessä samanlaiseen kantasanaan perustuva vastinetta, vaan verbit saavat semanttisesti läheisimmän käänöksen. Esimerkiksi *poistua* saa *Põgenejad*:ssa vastineekseen *minna* 'mennä, lähteä' –verbin ja *Pagulased*:ssa *lahkuda* 'poistua, lähteä, erota' –verbin (ks. esim. 64). *väistyä* taas käännetään *põigata* 'kääntyä syrjään, poiketa' tai *kalduda* 'kallistua' –verbeillä, ja *muistua* saa molemmissa käänöksissä analyyttisen *tulla meelde* 'tulla/johtua mieleen' vastineen (esim. 65 ja 66).

- (64) - - ja nyökäytteli melkein tutunomaisesti päättään ajaessaan asemalta *poistuvien* savolaisten ohi. (Pak, 69)
 - - ja nokutas jaamast *minewatele* sawolastele möödasõites tuttava moodi pead. (Põ, 58)
 - - ja nokutas peaaegu tuttavlikult pead, sõides mööda jaamast *lahkuvatest* savolastest. (Pag, 55)
- (65) - - niinkuin se joka kulkee kohtalonsa tietä voimatta *väistyä* oikealle taikka vasemmalle. (Pak, 97)
 - - nagu see, kes oma saatust tunneb ja näeb, et seal võimata on paremale või pahemale poole *põigata*. (Põ, 84)
 - - nagu see kes astub oma saatuse teed võimata *kalduda* paremale või vasemale. (Pag, 80)
- (66) ”*Muistui* mieleeni se Maija-vainaan hauta.” (Pak, 153)
 ”*Minule tuli* see õndsas Maie haud *meelde*.” (Põ, 136)
 ”*Tuli meelde* see Maija-kadunu haud.” (Pag, 128)

Esimerkeissä poistuminen ja väistyminen ovat liikettä ilmaisevia refleksiivisiä verbejä, muistuminen taas abstraktista ja subjektin rooliltaan passiivista toimintaa. Pystymisen semanttinen määrittely on sen sijaan vaikeampaa, koska *pystyä*-verbin merkitys 'osata, kyetä' tekee siitä lauseessa

lähinnä apuverbin ja lauseen todelliseen merkitykseen vaikuttaa myös sen määrite. *pystyä* esiintyykin *Põgenejad*:n ja *Pagulasten* käänkösvastineista päätellen kerran merkityksessä 'kyetä' (esim. 67a) ja kerran merkityksessä 'osata' (esim. 67b).

- (67) a) Isännänvirkaan me *pystymme* vähän joka mies - - (Pak, 67)
 Peremehe-ametit *suudame* me iga mees weidike pidada - - (Põ, 56)
 Peremehe ametisse *kõlbame* vähe igrames - - (Pag, 53)
- b) Uudet asukkaat olivat sitä vanhaa juurta, joka *pystyi* itse tekemään (käyttötavaroista) mitä tahtoi. (Pak, 76)
 Uued asunikud oliwad weel wana tõugu, kus iga mees majapidamises tarwisminewaid asju walmistada *oskas*. (Põ, 64)
 Uued asukad olid seda wana põhja, kes *oskas* teha ise mis ta tahtis. (Pag, 61)

Esimerkissä 67a *pystyä* on vironnoksissa käännetty hieman erilaisilla verbeillä kuin suomessa: *suuta* 'kyetä, pystyä, jaksaa' ja *kõlvata* 'kelvata'. Käänkösten verbit pitävät kuitenkin lauseen merkityksen suunnilleen samanlaisena kuin suomessa, joten ne ovat formaalisesti ekvivalentteja. Esimerkissä 67b *pystyä* esiintyy suomessa apuverbinä, joten se saa vironnoksissa samaa tarkoittavan apuverbin *osata* 'osata, taitaa' vastineekseen.

Kaksitavuisista (*s*)*tU*-johdoksista poiketen kolmitavuiset (*s*)*tU*-johdokset rinnastuvat kausatiivi-verbien lisäksi myös nominikantoihin ja muutamassa tapauksessa ekspressiivisiin *ise*-verbeihin (Räisänen 1988: 44, 45). *Pakolaisten* kolmitavuisista (*s*)*tU*-johdoksista vain *puristua* liittyy kausatiivinsa *puristaa* tavoin etymologisesti *purisee*-verbiin (L. Hakulinen 1979: 266). *puristua* määritetty siis deverbaaliseksi ja yleensä passiiviseksi verbiksi. Hieman yllättäen *puristua* saa sekä *Põgenejad*:ssa että *Pagulased*:ssa vastineekseen analyttisen muutosilmauksen (ks. esim. 68), joka yleensä esiintyy selvästi translatiivisten denominaalien vastineena. Esimerkissä 68 onkin kyse refleksiivisestä toiminnasta, jossa lauseen tärkein merkitys on nyrkillä eikä niinkään verbillä. *puristua*-verbin tilalla voisi suomessakin olla vaikka *mennä*- tai *vetäytyä*-verbi (vrt. vir. *läks rusikasse* 'meni nyrkkiin'; *tõmbus rusikasse* 'vetäytyi nyrkkiin'), sillä analyttiseen muutosilmaukseen sopii suomessa melkein mikä tahansa verbi, kun johdosta **nyrkistyä* ei ole olemassa. Suomen muutosilmaus selittää myös vironnosten analyttiset muutosilmaukset.

- (68) Hänen toinen kätensä *puristui* nyrkkiin. (Pak, 35)
 Tema teine käsi *läks rusikasse*. (Põ, 26)
 Ta teine käsi *tõmbus rusikasse*. (Pag, 26)

Muista *Pakolaisten* kolmitavuisista (*s*)*tU*-johdoksista *rikastua*, *kaunistua* ja *perustua* saavat kannakseen sekä nominin että kausatiivin (vrt. *rikas*, *rikastaa*; *kaunis*, *kaunistaa*; *perus*, *perustaa*).

Johdoksilla *kiivastua* (vrt. *kiivas*) ja *lähestyä* (vrt. adv. *lähes*) on vain nominikanta. Nämä verbit ovatkin merkitykseltään yleisiä ja vakiintuneita translatiivijohdoksia, mikä näkyy myös *Põgenejad*:n ja *Pagulasten* vastineista (ks. esim. 69–73).

- (69) ”Ja se vielä kehtaa syytellä muita!” sanoi Keskitalo *kiivastuen*. (Pak, 38)
 ”Ja seesugune julgeb weel teisi süüdistada!” sõnas Keskitalo *wihastades*. (Põ, 29)
 ”Ja tema veel sõandab süüdistada teisi!” ütles Keskitalo *ägenedes*. (Pag, 29)
- (70) ”On eletty, vaan kun me aiomme *rikastua!*” (Pak, 55)
 ”On elatud, aga kui meie nüüd tahame *rikkaks saada!*” (Põ, 45)
 ”On elatud, aga kui meie tahame *rikkaks saada!*” (Pag, 43)
- (71) Ja se näky yhä *kaunistui* -- (Pak, 72)
 Ja see nähtus *muutus* ikka *kenamaks* -- (Põ, 61)
 Ja see pilt *muutus* üha *kaunimaks* -- (Pag, 58)
- (72) -- mutta sekin työ oli tunnollisesti tehtävä, koska se *perustui* oikeudenmukaiseen tuomioon. (Pak, 126)
 -- aga sedagi tööd oli waja tubliste teha, sest et ta õiglase kohtu otsuse peal *põhjenes*. (Põ, 111)
 -- ent seegi töö tuli teha tunnuliselt, kuna see *põhjenes* õiglasel otsusel. (Pag, 105)
- (73) Nyt se lopullinen *lähestyi!* (Pak, 142)
 Nüüd see lõpuosa *lähenes!* (Põ, 125)
 Nüüd see lõplik *lähenes!* (Pag, 118)

Esimerkeissä 70 ja 71 on translatiivisten *rikastua* ja *kaunistua* virolaisina vastineina samanlaiset analyttiset muutosilmaukset. Dynaaminen muutos ilmaistaan virossa usein *saada*-verbin ja määritteen avulla, kuten esimerkissä 70: *saada rikkaks*. Myös esimerkissä 71 on kyse muutoksesta, mutta koska kaunistuminen on luonteeltaan erilaista, vähemmän dynaamista muuttumista kuin rikastuminen, on muutosverbinä neutraali *muutada* ’muuttua’ eikä *saada*. Lisäksi esimerkissä 71 kaunistuu maisema eikä ihminen, mikä rajoittaa osaltaan viroon muutosverbin valintaa. (viite)

Esimerkkien 72 ja 73 verbit *perustua* ja *lähestyä* eivät ole aivan yhtä translatiivisia kuin 70:n ja 71:n verbit, vaikka kantanominin merkitys näkyykin vielä sanojen läpi. Ne saavat viroonoksissa kuitenkin vastineikseen translatiiviset *ne*-johdokset, mikä paljastaa virossa olevan samanlainen suhde kantasanojen (*põhi*, gen. *põhja* ’pohja, perustus’ ja *lähedal*, *lähe*- ’lähellä, läheisyydessä’) ja johdosten välillä kuin suomessakin. Myös esimerkissä 69 *kiivastua* käännetään *Pagulased*:ssa *ne*-johdoksella *ägeneda* ’äityä, yltyä, kiihtyä’, mutta *Põgenejad*:ssa vastineena on intransitiivisesti käytetty *wihastada* ’vihastua, kiukustua, suuttua’. Näilläkin verbeillä on kantasanaanominin: *äge* ’innokas, kiihkeä, tulinen’ ja *viha* ’viha, kiukku’, joten johdokset ovat samanlaisia kuin suomessa merkitykseltään translatiivisia.

Sekä kaksi- että kolmitavuisten *tU*-johdosten kantana on suomessa joko kausatiiviverbi, nomini tai useimmiten molemmat. Vaikka muodollisesti *tU*-johdoksen lähin kantasana on vastaava *tA*-verbi, assosioituvat johdokset yleensä taustalla mahdollisesti olevaan nominiin, erityisesti jos nomini on kielessä yleisessä käytössä. Selvä nominikantaisuus tekeekin suuresta osasta *tU*-johdoksia merkitykseltään translatiivisia. Tämä ilmenee myös *Pakolaisten tU*-johdosten vironnoksista, sillä huomattava osa suomen *tU*-johdoksista saa vastineekseen joko analyttisen muutosilmauksen tai translatiivisen *ne*-johdoksen.

Koska monilla *tU*-johdoksilla myös kausatiivikanta on olemassa, voidaan niitä tarkastella myös muutoksen aiheuttajan kannalta. *tU*-johdosten ilmaiseman muutoksen aiheuttaja ei yleensä ole subjekti itse, joten *tU*-johdokset luokituvat passiivisiksi. Toisaalta jos verbi ilmaisee liikettä ja liike on subjektin tahdonalaista toimintaa, *tU*-johdos voi saada myös refleksiivisen merkityksen. Aineistosta, jossa tutkittavien verbien konteksti on jatkuvasti nähtävillä, on subjektin rooli ja tahdonalaisuus helposti selvitettävissä. *Pakolaisten* liikettä ilmaisevat *tU*-johdokset kuvaavat yleensä subjektin tahdonalaista toimintaa ja saavat siten refleksiivisen merkityksen. *Põgenejad*:ssa refleksiivisyys ilmaistaan usein kausatiiviverbillä ja refleksiivipronominilla *end*. *Pagulased*:ssa refleksiivisyyden ilmaiseminen taas on yleensä jätetty *U*-johtimen tehtäväksi.

Refleksiivisyyden ilmaisemisen lisäksi *U*-johdinta käytetään *Pagulased*-käännöksessä myös verbin intransitiivisuuden ilmaisemiseen. Ennen kielen uudistusta samaa verbiä käytettiin sekä transitiivisesti että intransitiivisesti, mikä näkyy erityisesti *Põgenejad*-käännöksen *tU*-verbien vastineista. *Pagulased*:ssa *U*-johdoksia onkin *tU*-verbien vastineina selvästi enemmän kuin *Põgenejad*:ssa, koska vain muutamalla verbillä oli ennen kielen uudistusta *U*-johtiminen intransitiiviverbi transitiiviverbin rinnalla.

Suomen kaksi- ja kolmitavuisten *tU*-johdosten vironkielisistä vastineista näkyvät selvästi *U*-johtimen semanttiset tehtävät virossa. *tU*-johdokset keskittyvät kuitenkin nominikantaisiin translatiiveihin, joten seuraavaksi tarkastellaan, minkälaisia vastineita virossa saavat *(i)stU*- ja *ttU*-johtimiset verbit.

5.4. (i)stU-johtimiset verbit

NS:ssa on (i)stU-johdoksiksi luokiteltavia verbejä noin 325, joista 125:ttä voidaan pitää stU-johtimisina ja loppuja 200:a istU-johdoksina. Etenkin istU-johdosten johtosuhteet ovat kuitenkin moniselitteisiä, sillä osa istU-tapauksista voi olla myös monikkovartaloon pohjautuvia stU-johdoksia. (Räisänen 1988: 61.)

(i)stU-johdokset rinnastuvat helposti ne- ja ntU-johtimiin, sillä nämä kolme ovat suomen kielen tavallisimmat translatiivijohtimet. Joistakin kantasanoista voidaan muodostaa translatiivijohdos kaikilla mainituilla ja vielä useammillakin johtimilla, esimerkiksi *harvenee ~ harventuu ~ harvistuu*, *herkkenee ~ herkentyy ~ herkistyy*, *hoikkenee ~ hoikentuu ~ hoikistuu*. Vaikka joskus eri johdoksilla on morfologisesti tai semanttisesti eriytynyttä käyttöä, esimerkiksi *mieli huojentuu ~ hinta huojistuu*, rinnakkaisjohdokset ovat yleensä synonyymisiä. Lähes kaikille (i)stU-johdoksille on löydettävissä kannaksi sopiva nomini. Poikkeuksen tekevät ainoastaan ekspressiiviverbit, joille ei kantasanaa ole osoitettavissa lainkaan. (Räisänen 1985: 8–9; 1988: 69–70.)

Nominikannan lisäksi (i)stU-verbeillä on usein kausatiivivastine. *Pakolaisissa* on 24 erilaista (i)stU-johtimista verbiä, joilla on yhteensä 55 esiintymää. Niiden nominikantaisuus näkyy käänöksissä analyttisina muutosilmauksina, joita (i)stU-verbien vastineena on 15. ne-johdoksia käänöksissä on odotusten vastaisesti vain kaksi, koska lähes kaikilla *Pakolaisten* (i)stU-johdoksilla on suomessa rinnallaan ne-johdos. Tämä saattaa johtua siitä, että suomessa (i)stU-johdoksilla on usein kantanaan kausatiivi (Räisänen 1988: 61), ja vironnoksissa (i)stU-johdosten vastineina käytetään näiden kausatiivien johtamattomia tai johdettuja vironkielisiä vastineita.

5.4.1. stU-johdokset

(i)stU-verbit voidaan siis jakaa pelkällä stU-johtimella tai koko istU-aineksella johdettuihin verbeihin. Molempia johdostyyppisiä on *Pakolaisissa* 12 kappaletta, mutta stU-johdosten esiintymismäärä on kaksinkertainen (37) verrattuna istU-johdosten määrään (18). *Pakolaisten* stU-johdoksia ovat: *ilostua* (11 esiintymää), *ilmestyä* (6), *innostua* (4), *hämmästyä* (4), *harmistua* (3), *pelastua* (2), *raivostua* (2), *punastua* (1), *riemastua* (1), *menestyä* (1), *kyllästyä* (1) ja *pelästyä* (1). Eniten esiintymiä on siis *ilostua*-verbillä, jonka vastineena on analyttinen muutosilmaus

seitsemän kertaa *Põgenejad*:ssa, kaksi kertaa *Pagulased*:ssa. Muulloin *ilostua* ja *riemastua* saavat vastineekseen johtamattoman *rõõmustada*- tai siitä johdetun *rõõmustuda*-verbin (ks. esim. 74 a ja b).

- (74) a) ”Mennään vaan!” sanoi morsian *ilostuen* ja oikasi pientä sivuporttia kohti. (Pak, 26)
 ”Läheme pealegi!” ütles mõrsja *rõõmsaks saades* ja pööras otseteed väikese värava poole. (Põ, 18)
 ”Lähme peale!” ütles mõrsja *rõõmustudes* ja suundus otse väikese kõrvalvärava poole. (Pag, 19)
- b) Vanha emäntä *ilostui* ja alkoi heti selvittää [kuulumisia] (Pak, 65)
 Wana perenaine *rõõmustas* ja hakkas kohe - - seletama (Põ, 54)
 Vana perenaine *rõõmustus* ja hakkas kohe seletama (Pag, 52)

ilostua ja *riemastua* sekä *rõõmustada*/*rõõmustuda* ovat niin selviä denominaaleja, että tavallinenkin kielenkäyttäjä osaa yhdistää verbin kantanominiinsa. Sen sijaan verbi *ilmestyä* ei enää kovin helposti assosioitu vanhaan kantanominiinsa *ilme* (vrt. murt. *antaa ilmeen* ’ilmi’). *e*-vartaloon pohjautuvat *stU*-johdokset ovatkin suomessa harvinaisia, vaikka verbi *ilmestyä* esiintyy jo Agri-colalla. (Räisänen 1988: 63.) *ilmestyä* ei saakaan *Põgenejad*:ssa ja *Pagulased*:ssa vastineekseen sen paremmin analyyttistä muutosilmausta kuin *ne*-johdostakaan, vaan se käännetään johdonmukaisesti aina *ilmuda*-verbillä. Vain kerran *Põgenejad*:ssa on vastineena *leida* ’löytää, löytyä’ – verbi.

ilmestyä on semantiikaltaan sekä translatiivinen että passiivinen. Verbi tarkoittaa ’ilmi tai julki tulemista’ ja subjekti on rooliltaan neutraali tai kokija. Refleksiivisessä merkityksessä *ilmestyä*-verbiä tuskin käytetään lainkaan, sillä siihen tarkoitukseen sopivat paremmin rinnakkaisjohdokset *ilmaantua* ja *ilmautua*. *Pakolaisten* kuudesta *ilmestyä*-verbistä kolme esiintyy elollisen subjektin kanssa konkreettisesti ’tulla esiin’-merkityksessä (esim. 75 a), kolme taas abstraktisemmassa tilanteessa ”asia tms. tuli ilmi” (esim. 75 b ja c).

- (75) a) Uutela ja Keskitalo *ilmestyivät* aseman portaille ja seisahtuivat siihen tavarajunaa odottelemaan. (Pak, 66)
 Uutela ja Keskitalo *ilmusiwad* jaama ukse ette ja jäiwad sinna kraamirongi ootama. (Põ, 55)
 Uudela ja Keskitalo *ilmusid* jaama uksele ja seisatusid seal kaubarongi ootama. (Pag, 53)
- b) Hän kohotti päänsä, häpeän sijaan *ilmestyi* kasvoille julkeus ja viha. (Pak, 35)
 Ta tõstis pea üles. Häbi asemele *ilmus* ta näole julgus ja wiha. (Põ, 27)
 Ta tõstis oma pea, häbi asemele *ilmus* näkku häbematu julgus ja wiha. (Pag, 27)
- c) *Ilmestyi* aivan uusi asian puoli - - (Pak, 127)
 Asjasse *ilmus* nüüd üsna uus külg - - (Põ, 112–113)
Ilmus üsna uus asja külg - - (Pag, 106)

Koska viron *ilmuda*-verbi on niin samannäköinen kuin suomen *ilmestyä*, ja verbien merkityksetkin ovat pysyneet samoina, on syytä olettaa, että verbit ovat lähtöisin samasta kantasanasta.

Toisin kuin *e*-vartaloon pohjautuva *ilmestyä*, *Pakolaisten stU*-johdoksista ovat selkeästi denominaalisia *o*-loppuisiin nomineihin korreloituvat *innostua* ja *raivostua* sekä *A*-loppuisiin nomineihin korreloituvat *punastua* ja *kyllästyä* (vrt. adv. *kyllältä*). *innostua* on Räisäsen (1988: 69) mukaan merkitykseltään reseptiivinen verbi. Se kääntyy *Põgenejad*:ssa joko verbillä *waimustada* 'innostaa, innostua' tai substantiivilla *waimus* 'ihastus, innostus' muodostetulla ilmauksella. *Pagulased*:ssa *innostua* saa vastineekseen aina samakantaiselta vaikuttavan *innustuda*-verbin (esim. 76 a ja b).

- (76) a) Hän alkoi yhä enemmän ja enemmän *innostua* - - (Pak, 49)
 Ta *waimustus kaswas* ikka enam ja enam - - (Põ, 40)
 Ta hakkas üha enam ja enam *innustuma* - - (Pag, 38)
- b) Hovin pirtistä kuului kaiket ilta- ja aamupuhteet kirveen kolke, sahan sihinä ja asiaansa *innostuneitten* miesten puhelu. (Pak, 75–76)
 Mõisa töötoast kostis igal hommikul ja õhtul kirwe tahumine, sae sahin ja tööst *waimustatud* meeste jutt. (Põ, 64)
 Mõisa peretoast kuuldus kõigil õhtu- ja hommikupuhteil kirve kõlksutus, sae vihin ja asjasse *innustunud* meeste kõnelus. (Pag, 61)

Pagulased-käännöksessä on jälleen kerran käytetty enemmän suomen mukaista vastinetta kuin *Põgenejad*:ssa. Myös käännöksen merkitys pysyy tällöin täysin samanlaisena, koska esimerkissä 76b *Pagulased*:ssa verbi saa samasijaisen määritteen kuin alkuperäisteoksenkin verbi (*innostua* asiaan [illat.] ~ *innustuda* asjasse [illat.]). Sen sijaan *Põgenejad*:ssa käytetty vastine *waimustada tööst* 'innostua työstä' on merkitysvivahteeltaan hieman erilainen kuin alkuperäinen lause. Asiaan tai työhön innostumisessa on kyse siitä, että innostuminen on syttynyt jonkin voiman tai halun ansiosta ja kohdistuu nyt tiettyyn asiaan. Tällöin innostuminen voi olla jopa refleksiivistä. Jos innostuminen taas syttyy itse työstä, se on luonteeltaan konkreettisempaa, passiivisempaa ja ehkä myös lyhytaikaisempaa. Pääosin molemmat käännökset kuitenkin täyttävät alkuperäislauseen merkityksen, joten vivahde-erot jäävät lähinnä tyylliseikoiksi.

Toinen *o*-loppuiseen nominiin rinnastuva *stU*-johdos *Pakolaisissa* on *raivostua*, joka saa molemmissa käännöksissä kerran vastineekseen analyyttisen ilmauksen (esim. 77).

- (77) Hän *raivostui* niin, ettei enää tiennyt mitä ajatella. (Pak, 103)
 Ta *wiha tõusis* nii suureks, et enam ei teadnud, mis mõtelda. (Põ, 89)

Ta sattus nii meeletusse vihasse, et ta enam ei teadnud, mida mõelda. (Pag, 85)

Virossa on myös toinen raivostumista tarkoittava verbi, *viastuda* 'viastua, raivostua', joka kuitenkin esiintyy lähinnä *viastua*-verbin vastineena. Se ei ilmeisesti ole tarpeeksi voimakas ilmaisu esimerkin 77 raivostumisen kuvaamiseen.

punastua ja *küllästyä* saavat molemmat odotuksenmukaiset vastineet *Põgenejad*:ssa ja *Pagulased*:ssa. *punastua* on momentaaniverbi, joka esiintyy viron kielessä ennen kielen uudistusta muodossa *punastama*. *U*:llinen johdos *punastuma* yleistyi nopeasti kielen uudistuksen jälkeen, vaikka yleensä momentaaniverbeistä ei suositeltu muodostettavaksi *U*-johdoksia. *punastuma*-johdoksen käyttöä tuki kuitenkin se, että eteläviron murteessa oli käytössä *punahtuma*-johdos. Lisäksi suomesta tuli malli *punastuma*-verbin käyttöön (vrt. suomen *punastua*). (Muuk 1938: 106.) *Põgenejad*:ssa *punastua*-verbin vastineena onkin johtamaton *punastada* ja *Pagulased*:ssa kielen uudistuksen jälkeinen *punastuda* (esim. 78).

- (78) Morsian katsoi *punastuen* alas. (Pak, 23)
 Mõrsja waatas *punastades* maha. (Põ, 15)
 Mõrsja waatas *punastudes* maha. (Pag, 16)

küllästyä-verbi puolestaan saa ainoana *stU*-johdoksisena verbinä molemmissa käänöksissä vastineeseen *ne*-johdoksen (esim. 79). *ne*-johdos vironnoksissa on odotuksenmukainen, koska *küllästyä* on denominaali. Erikoista tapauksessa on kuitenkin se, ettei *küllästyä*-verbillä ole suomessa *ne*-johdosta rinnallaan. Toisaalta viron vastineet *küllästyä*-verbille ovat täysin eri kantaa kuin suomessa, joten niiden rakenne on sallinut *ne*-johdoksen muodostamisen toisin kuin suomen *küllästyä*.

- (79) Karja, pitkään matkaan *küllästyneenä*, lähti laukkaamaan - - (Pak, 69)
 Loomad, kes pikast sõidust *tüdinenu*d, pistsiwad jooksma - - (Põ, 57)
 Kari, *tüdinenu*d pikast teest, hakkas umbnelja minema - - (Pag, 55)

Ainoa *stU*-johdos, joka *Pakolaisissa* rinnastuu *i*-vartaloiseen nominiin, on *harmistua*. Sillä ei kuitenkaan ole *Põgenejad*:ssa eikä *Pagulased*:ssa samakantaista vastinetta, vaan se käännetään *paha-* tai *viha-*kantaisilla verbeillä (esim. 80 a ja b).

- (80) a) ”Sen ketunkasvoista ei näe mitään, ei nukkuissa eikä valveilla!” sanoi hän itsekseen *harmistuneena*. (Pak, 48)
 ”See rebasenägu ei anna mingit selgust ei magades ega walwel!” ütles ta *pahandades* iseenesele. (Põ, 39)

”Selle rebasenäost ei näe midagi, ei magades ega valvel!” sõnas ta endamisi *pahaselt*. (Pag, 37)

- b) Mutta se ei mahtanut kuulua, koska Uutela sanoi *harmistuneena*: ”Kyllä sinä nyt ilmoitat!” (Pak, 89)
Aga seda ei võinud wist mitte kuulda, sest Uutela ütles *pahaselt*: ”Küll sa nüüd ütled!” (Põ, 76)
Aga seda vist ei kuuldud, kuna Uudela ütles *vihastunult*: ”Küll sa nüüd ütled!” (Pag, 73)

Loppujen *Pakolaisten stU*-johdosten suhde kantasanaansa on joko hämartyntyt tai johdokset ovat poikkeuksellisesti verbikantaisia. Esimerkiksi *hämmästyä* voi korreloitua vaikka sanoihin *hämärä*, *hämy*, *hämätä* tai *hämmentää* (Räisänen 1988: 62). *hämmästyä* on kuitenkin yksi ensimmäisistä kolmitavuisista verbeistä, joista virossa alettiin 1910-luvulla käyttää *U*-johtamista muotoa. Verbi muodostettiin suomen mallin mukaan, vaikka virossa on myös vanhempi ihmetystä ja hämmästyä kuvaava sana *imestada* ’ihmetellä, hämmästellä’. (Aavik 1920: 21–25.) *Pakolaisissa hämmästyä* esiintyy neljä kertaa. *Pagulased*:ssa se saa vastineekseen *hämmastuda*-johdoksen kolme kertaa, yhdessä tapauksessa vastineena on *imestada*. *Põgenejad*:ssa *hämmästyä* taas on käännetty lähimerkityksisillä *kohkuda* ’säikähtyä, pelästyä’ tai *kohmetada* ’häkellyttää’ – verbeillä. *hämmastuda* ei vielä *Põgenejad*:n kääntämisen aikana ole ollut virossa käytössä. (Ks. esim. 81 a ja b.)

- (81) a) He miltei *hämmästyivät*, kuin eräänä päivänä huomasivat joulun olevan niin lähellä - - (Pak, 76)
Nad üsna *kohkusiwad*, kui ühel päewal leidsiwad jõulud nii lähedal olewat - - (Põ, 65)
Nad peaaegu *hämmastusid*, kui ühel päeval märkasid jõulu olevat nii ligidal - - (Pag, 62)
- b) Vaan silloin sai hän itse *hämmästyä* – nöyryys oli kuin poispyyhkäisty - - (Pak, 118)
Aga siis aimas ta midagi, mis teda *kohmetama* pani - alandus oli nagu pühitud - - (Põ, 104)
Ent siis sai ta ise *imestada* – alandlikkus oli kui ära pühitud - - (Pag, 98)

Esimerkin 81b vironnoksissa jää arvailujen varaan, miksi *Põgenejad*:ssa ei ole käytetty *imestada*-verbiä, vaan *hämmästyä* on käännetty relatiivilauserakenteella. *imestada* voi tietenkin olla sen verran uusi verbi, että *Põgenejad*:n kääntäjä ei ole tuntenut sitä, vaikka esimerkiksi Aavik käyttää sitä selittäessään *hämmastuda*-verbin merkitystä (Aavik 1920: 25). *Pagulasten imestada*-verbeissä puolestaan on johtamaton muoto, vaikka virossa on myös *U*-johdos *imestuda* ’kummas-tua, hämmästyä’. Tämä selittyy lauseen kontekstissa olevasta *ise* ’itse’ –pronominista, joka korvaa *U*-johdoksen tarpeen. *imestada* – *imestuda* kuuluu myös niiden verbien joukkoon, joista käännösten tekemisen aikaan toiset käyttivät intransitiivisessa merkityksessä *U*:llista muotoa, toiset taas pysyivät johtamattomassa muodossa (Muuk 1938: 106–107).

Verbikantaisia *stU*-johdoksia *Pakolaisissa* ovat *menestyä*, *pelästyä* ja *pelastua*. *menestyä* on e-vertaloon pohjautuva verbi, joka saa sekä *Põgenejad*:ssa että *Pagulased*:ssa vastineekseen verbin

kosuda 'virkistystä, voimistua'. Vironnosten merkitys on siis hieman eri kuin suomen *menestyä*-verbillä, mutta tämä johtuu siitä, että verbi esiintyy virkkeessä, jossa Keskitalo puhuu Raamatun ihmisten menestymisestä. Käännöksiin valittu *kosuda* on siis ilmeisesti melko vanha ja peräisin Raamatusta, mikä selittää saman *U*:llisen verbin käytön molemmissa käännöksissä (esim. 82).

- (82) ”Kaikki, jotka ovat olleet rohkeat sukunsa ja kansansa puolesta, *ovat menestyneet*, aina Kalebista alkaen.” (Pak, 44)
 ”Kõik, kes oma sugu ja rahva peale julged on olnud, *on kosunud*, Kalebi päewist saadik.” (Põ, 34)
 ”Kõik, kes on olnud kartmatud oma pere ja oma rahva pärast, *on kosunud* Kalebi päewist saadik.” (Pag, 33–34)

Suomen *pelästyä*-verbi rinnastuu supistumaverbiin *pelätä* ja on siihen nähden merkitykseltään momentaaninen (Räisänen 1988: 62). *pelästyä* saakin *Põgenejad*:ssa vastineekseen verbin *ehmatada* 'säikyttää, pelästyttää; säikähtyä, pelästyä' ja *Pagulased*:ssa verbin *kohkuda* 'säikähtyä, pelästyä, kauhistua' (esim. 83).

- (83) Keskitalo *pelästy*i ja tunki samana hetkenä itsensä niin heikoksi, että sakset tärisivät kädessä. (Pak, 85)
 Keskitalo *ehmatas* ja tundis enese korruga nii nõrga olewat, et käärid käes wärisesiwad. (Põ, 73)
 Keskitalo *kohkus* ja tundis end samal hetkel nii nõrga, et käärid wärisesid ta käes. (Pag, 70)

Molemmissa vironnoksissa vastineena on siis momentaaninen verbi, mutta vain *Pagulased*:ssa verbi on *U*-johdos. *kohkuda* esiintyy *Põgenejad*:ssa kyllä *hämmästyä* ja *kauhistua* –verbien vastineena, mutta *pelästyä* on käännetty johtamattomalla *ehmatada*-verbillä. *ehmatada*:a voikin käyttää sekä transitiivisessa että intransitiivisessa merkityksessä.

pelastua-verbillä voisi kuvitella olevan virossa samakantaisen tai ainakin samantyyllisen vastineen, koska suomen *pelastua* ja sen kausatiivivastine *pelastaa* ovat luultavasti germaanista lainaa (Räisänen 1988: 62). Tällaista verbiä virossa ei kuitenkaan ole, vaan *pelastua* saa vironnoksissa vastineekseen analyttisen muutosilmauksen tai *päästa* 'pelastaa; vapauttaa' –verbin (esim. 84 a ja b).

- (84) a) - - niin uusia asukkaita kohtasi sellainen onni, että he *pelastuivat* tuosta toisesta [lattioiden] puoli-
 vuotispesusta kokonaan! (Pak, 80)
 - - siis sattus uutele elanikkudele niisugune õnn osaks, et teise pooleaasta pesust hoopis *lahti saiwad*.
 (Põ, 69)
 - - siis uusi asukaid tabas selline õnn, et nad *pääsid* kogunisti sellest teisest pooleaasta pesust! (Pag, 66)
- b) Hän oli niin iloinen, että hän *oli pelastunut* aivan viimeisenä hetkenä. (Pak, 159)
 Ta oli väga rõõmus, et ta üsna wiimasel silmapilgul weel *oli pääsenud*. (Põ, 141)
 Ta oli nii rõõmus, et ta *oli pääsnud* üsna wiimsel hetkel. (Pag, 133)

5.4.2. *istU*-johdokset

Johdoksia, joiden johdinaineksena on *istU*, löytyy *Pakolaisista* 12: *kauhistua* (3 esiintymää), *luhistua* (2), *onnistua* (2), *supistua* (2), *kallistua* (2), *tyrmistyä* (1), *synkistyä* (1), *käyristyä* (1), *pyöristyä* (1), *tylsistyä* (1), *kuuristua* (1) ja *rohkaistua* (1). *rohkaistua* on varsinaisesti *tU*-johdos *Ai-se*-verbistä, mutta myös sillä on selvä translatiivinen merkitys kuten useimmilla *istU*-johdoksillakin (ks. esim. 85).

- (85) ”Kun sinä sentään olet jo noin vanha”, sanoi sisar hiljaa, veljen hymyilystä *rohkaistuneena*. (Pak, 12)
 ”Kuid sina oled juba nõnda wana”, ütles õde, wenna naeratuses *julgust saades*, tasaselt. (Põ, 6)
 ”Oled ju ometi nii vana,” sõnas õde tasa, *julgudes* venna muigest. (Pag, 7)

Põgenejad:ssa *rohkaistua* on käännetty analyttisellä muutosilmauksella, *Pagulased*:ssa *julge* ’rohkea’ –adjektiivista on muodostettu *U*-johdos *julguda*. *julguda* on oikeastaan lyhennys verbistä, joka esiintyy Aavikilla (1920: 23, 25) muodossa *julgustuma* ’rohkaistua’.

istU-johdosten *i* voi olla peräisin myös kantasanan monikkovartalosta. *Pakolaisten istU*-johdoksista tällaisia verbejä ovat *tyrmistyä* (vrt. murt. *mennä tyrmään* ’pökertyä, pyörtyä’), *synkistyä* (vrt. *synkkä* : *synki-ssä*), *käyristyä* ja *tylsistyä*. Kaikilla johdoksilla on kantasanana nomini, mutta vain *synkistyä* ja *tylsistyä* –verbeillä on NS:ssa lisäksi samakantainen *ne*-johdos. (Räisänen 1988: 68–69.) Tämä näkyy vironnoksissa siten, että *tylsistyä*-verbin vastineena *Pagulased*:ssa on *ne*-johdos ja molemmat verbit saavat *Põgenejad*:ssa vastineekseen analyttisen muutosilmauksen (ks. esim. 86 ja 87).

- (86) Taivas oli *synkistynyt*. (Pak, 62)
 Taewas oli *tumedaks läinud*. (Põ, 50)
 Taewas oli *süngistunud*. (Pag, 49)
- (87) Viimein hän ikäänkuin *tylsistyneenä* jätti kaikki Jumalan huomaan - - (Pak, 117)
 Wiimaks jäi ta nagu *nüriks* ja jättis kõik Jumala hoolde - - (Põ, 103)
 Viimaks ta otsekui *nürinenult* jättis kõik jumala hoolde - - (Pag, 97)

Myös *käyristyä* saa vastineekseen virossa selvät denominaalit *kuiwada* ’kuivua, kuivaa’ ja *känguda* ’surkastua’ (esim. 88). *kuivada*-verbillä ei virossa ole *U*:llista muotoa, vaan samaa verbiä käytetään sekä transitiivisena että intransitiivisena. *känguda* sen sijaan on kielen uudistuksen aikaan 1914 suoraan kielen tarpeisiin muodostettu *U*-johdos (Aavik 1920: 34).

- (88) Niinkuin hän olisi ollut vanha *käyristynyt* katajaseiväs, joka vain oman käyryytensä jäykkyydellä vielä ponnisti eteenpäin. (Pak, 112)
 Nagu oleks ta wana *kuiwanud* kadakateiwas, mis ainult oma kuiwusekõwaduse põhjusel weel was-
 tu pidas. (Põ, 97)
 Nagu oleks ta olnud vana *kängunud* kadakateiwas, mis üksnes oma känguse kangusel pingutus eda-
 si. (Pag, 93)

tyrmistyä-verbin vastineena puolestaan on *Põgenejad*:ssa adjektiivista muodostettu adverbi (*juhm* 'hölmö, tyhmä, typerä' > *juhmilt* 'tyhmästi, typerästi'), *Pagulased*:ssa lähimerkityksinen *U*-verbi *jahmuda* 'ällistyä, hämmästyä' (esim. 89).

- (89) Emäntä katsoi *tyrmistyneenä*. (Pak, 43)
 Perenaine waatas *juhmilt* õhuse. (Põ, 33)
 Perenaine waatas *jahmunult*. (Pag, 33)

Monikkovartaloon pohjautuvia saattavat olla myös *e*-loppuisiin nomineihin rinnastuvat *istU*-johdokset, joita *Pakolaisten istU*-johdoksista ovat *kallistua* (vrt. *olla kallellaan*) ja *onnistua* (Räisänen 1988: 68). *kallistua* esiintyy *Pakolaisissa* sekä abstraktissa että konkreettisesti merkityksessä (esim. 90 a ja b).

- (90) a) Keskitalo oivalsi asiain *kallistuvan* pahalle puolelle. (Pak, 54)
 Keskitalo aimas asja *pahaks minewat*. (Põ, 44)
 Keskitalo märkas asja *kalduvat* halva poole. (Pag, 43)
- b) Menisitkõs sinne [haudalle] ja katsoisit *ettei risti ole kallistunud* - - (Pak, 153)
 Ehk lähöksid õige sinna ja waataksid, kas rist *wiltu ei ole langenud* - - (Põ, 136)
 Kas lähöksid sinna ja waataksid, et rist *ei ole wiltu wajunud* - - (Pag, 128)

Esimerkin 90 b konkreettisesti merkityksessä molemmissa vironnoksissa on *kallistua*-verbin vastineena analyytinen ilmaus 'painua vinoon'. *Põgenejad*:ssa analyytinen muutosilmaus on myös esimerkin 90 a abstraktissa merkityksessä, mutta *Pagulased*:ssa abstraktiin merkitykseen on valittu suomen kielen mukainen *U*-johdos. Tämä kertoo *U*-johdosten tehtävästä rikastuttaa erityisesti viron abstraktia ja tieteellistä sanastoa (Kasik 1991: 466).

Myös *onnistua* esiintyy *Pakolaisissa* kaksi kertaa, mutta molemmat tapaukset ovat yhtä abstrakteja (ks. esim. 91 a ja b). *Pagulased*:ssa *onnistua* saakin vastineekseen *õnnestuda*-verbin, joka Aavikin (1920: 31) mukaan ilmaantui nopeasti kielen uudistusta tukevien kirjailijoiden teksteihin. *Põgenejad*:ssa *õnnestuda* ei kuitenkaan vielä esiinny, vaan *onnistua* saa vastineekseen analyytisen muutosilmauksen *korda minna* 'käydä laatuun; onnistua'.

- (91) a) Ja nuoren elämänhalunsa voimalla heidän *onnistuikin* toisina hetkinä unohtaa ja ajatella Uutelan taapaan, että he vain tahtoivat näyttää mihin hämäläinen kelpasi. (Pak, 78)
 Ja noore, eluhimulise jõu kandel *läkski* mõnel tunnil *korda* tuska unustada ja Uutela wiisil mõtelda, et nad näidata tahawad, mis hämelane wõib. (Põ, 67)
 Ja noore elutahte jõul neil *õnnestuski* mõnel hetkel unustada ja mõelda Uudela wiisi, et nemad tahtsid ainult näidata, mis hämelane suudab. (Pag, 64)
- b) Keskitalo küllä koetti pitää purjeita koholla [mielialaa], mutta se *ei* oikein *onnistunut* - - (Pak, 80)
 Keskitalo püüdis purjesid küll ülewal pidada, aga see *ei läinud* hästi *korda* - - (Põ, 68–69)
 Keskitalo küll püüdis hoida purjesid kõrgel, ent see *ei õnnestunud* hästi - - (Pag, 65)

Varmoja nominikantaisia *istU*-johdoksia, joissa johdinaineksena on koko *istU*, ovat *Pakolaisissa kauhistua*, *pyöristyä*, *supistua* ja *kuuristua*. Niillä on selvä translatiivinen merkitys, ja *pyöristyä* ja *supistua* –verbeillä on rinnallaan myös samakantainen *ne*-johdos. (Räisänen 1988: 65–66, 69.) Kummassakaan vironnoksessa ei kuitenkaan ole *ne*-johdosta vastineena millekään näistä verbeistä, vaan vastineina on *U*-johdoksia ja analyttisiä ilmauksia. Esimerkiksi *kauhistua* saa kolmella esiintymiskerrallaan vastineikseen verbit *hirmuda* 'kauhistua, pelästyä, säikähtää' ja *kohkuda* 'säikähtyä, pelästyä, kauhistua' (ks. esim. 92 a ja b). *hirmuda* on johdos substantiivista *hirmu* 'kauhu, kammo, hirmu', mutta *kohkuda*-verbille ei ole löydettävissä kantasanaa näin helposti. *kohkuda* on kuitenkin melko vanha verbi, koska se esiintyy *U*-aineeksisenä jo *Põgenejad*-käännöksessä.

- (92) a) Tyttö katsoi *kauhistuneena*, niinkuin ei hän olisi Uutelaa enää tuntenut, ja rupesi vapisemaan. (Pak, 105)
 Tütarlaps waatas *hirmudes* Uutela otsa, nagu ei oleks ta teda enam ära tundnud, ja hakkas wärisema. (Põ, 91)
 Tüdruk waatas *hirmunult*, nagu poleks tae nam Uudelat tundnud, ja hakkas vabisema. (Pag, 86)
- b) ”Mitähän vanhuus onkaan?” kysyi hän *kauhistuneena*. (Pak, 112)
 ”Mis ongi wanadus?” küsis ta *kohkunult*. (Põ, 97)
 ”Mis ongi vanus?” küsis ta *hirmunult*. (Pag, 93)

pyöristyä saa vastineekseen molemmissa käännöksissä *paisuda* 'paisua, turvota' –verbin, joka on luultavasti valittu käännöksiin kontekstin perusteella. Pyöristymisellä tarkoitetaan romaanissa nuoren emännän raskauden takia muuttunutta olemusta. Jos vironnoksiin olisi valittu jokin muu verbi, se olisi muuttanut lauseen merkitystä siten, että olemuksen muutos voisi olla esimerkiksi lihomisen aiheuttamaa. (Ks. esim. 93.)

- (93) Mutta kun hän tahtomattaan osui katsahtamaan hänen *pyöristyneeseen* vartaloonsa, niin hänet valtasi uudelleen kammottava halu mennä luo ja sanaa sanomatta kuristaa hänet. (Pak, 113–114)
 Aga kui tema pilk tahtmataalt nooriku *paisunud* keha peale langes, siis tõsis temas uueste hirmus tung, tema juurde minna ja teda sõnalausemata ära kägistada. (Põ, 99–100)

Aga kui ta pilk tahtmatult sattus ta *paisunud* pihale, siis valdas teda uuesti kohutav iha minna ta juurde ja kägistada ta sõna lausumata.

kuuristua-verbi puolestaan ei saa samanlaisia vastineita käännöksissä, vaan *Pögenjad*:ssa on johdatamaton *pingutada* 'jännittää, pingottaa, ponnistaa', ja *Pagulased*:ssa *U*-johdos *kummarduda* 'kumartua, kyyristyä' (esim. 94).

- (94) Vene hyppi ja heilui – hän *kuuristui* ja ojentui kuin valkea haamu - - (Pak, 140)
 Wene hüples ja kõikus – ta sirutas ja *pingutas* nagu walge waim - - (Põ, 123)
 Vene hüples ja kõikus – tema *kummardus* ja õiendus nagu valge tont - - (Pag, 117)

kuuristua korreloituu suomessa vanhaan *u*-vartaloiseen nominiin *kuuru* 'kumara, kyyry', mutta sekä kantanomini että verbi ovat nykykielessä vanhahtavia. *istU*-johtimen liittyminen *o*- ja *u*-vartaloisiin nomineihin onkin hyvin harvinaista, toisin kuin *stU*-johtimen. (Räisänen 1988: 66–67.) Virossa ei vastaavaa kantasanaa eikä verbiä ainakaan nykykielessä ole olemassa, joten viroonoksiin on valittu kääntäjien mielestä kuvaavimmat vastineet. *Pagulasten* kääntäjä on tosin taas kiinnittänyt enemmän huomiota strukturaaliseenkin ekvivalenssiin valitsemalla vastineeksi samannäköisen synonyymien kuin suomenkielisessä virkkeessä.

Myöskään *supistua* ei saa vastineikseen samakantaisia *U*-johdoksia. Niiden sijaan *Pögenejad*:ssa on analyytinen ilmaus *kokku mahtuda* 'mahtua/sopia kokoon' ja *Pagulased*:ssa *ndU*-johdos *keskenduda* 'keskittyä, keskittäytyä' (esim. 95).

- (95) Hän tunsi että hänen elämänsä *supistui* lopullisesti tähän vuoteen. (Pak, 132)
 Ta tundis, et tema elu lõplikult selle aasta sisse *kokku mahtus*. (Põ, 117)
 Ta tundis, et tema elu lõplikult *keskendus* sellesse aastasse. (Pag, 110)

Suomessa *supistua*-verbillä on sama kantanomini *suppea* vastaavan *ne*-johdoksen *suppenee* kanssa. Sekä *istU*- että *ne*-johdoksilla valtaosa kantasanoista onkin *eA*-loppuisia adjektiiveja. *istU*-johdosten nominikantaisuus jää kuitenkin hieman pienemmäksi kuin *ne*-johdoksilla, sillä *istU*-verbien joukkoon kuuluu paljon ekspressiiviverbejä, joilla ei ole välittömiä kantanomineja. (Räisänen 1988: 69.) Toisaalta myös ekspressiiveistä joillakin johdoksilla on kantasana ja normaali johtosuhde, mutta uusia johdoksia syntyy myös äänteellisen varioinnin kautta ilman kantasanoja. Esimerkiksi NS:sta löytyy muun muassa *kuuristua* ~ *kyyristyä*, *litistyä* ~ *lutistua* ~ *lytistyä* ja *luhistua* (vrt. murt. *lyöda luhiksi* 'murskaksi') ~ *luuhistua* ~ *lyhistryä* ~ *lyyhistryä* (vrt. adv. *lyyhässä* 'lyytyssä', *lyyhätä* 'ontua', murt. *lyyhä* 'ontuva'). (Mts. 67.) *Pakolaisissa istU*-johdoksia eks-

pressiivejä esiintyy vain yksi, *luhistua*. Sille ei kantasanaa huolimatta löydy äänteellistä vastinetta virosta, joten se käännetään jollakin lähimerkityksisellä verbillä (esim. 96 a ja b).

- (96) a) Hänen rintansa ikäänkuin *luhistui* sisään ja hän sai yskänkohtauksen. (Pak, 36)
 Ta rinnad otsekui *wajusiwad kokku* ja kõhahooq tuli peale. (Põ, 28)
 Ta rind otsekui *vajus sisse* ja kõhahooq tuli peale. (Pag, 27)
- b) Sinä hetkenä Keskitalonkin äskeisen oveluuden jäännös *luhistui* ja hänet valtasi tuska. (Pak, 101)
 Sel silmapilgul *waibus* Keskitalogi korraqs tõusnud waimukindlus ja ahastus wõttis temas wõimust. (Põ, 88)
 Sel hetkel Keskitalogi äsjase leidlikkuse jäännus *langes kokku* ja teda valdas piin. (Pag, 83)

Vaikka esimerkkien 96 a ja b välillä onkin eroa verbin kuvaaman toiminnan konkreettisuudessa ja abstraktisuudessa, se ei tässä tapauksessa vaikuta virosta verbin kuvauksen konkreettisuuteen kovin paljon. Tosin konkreettisuudessa merkityksessä esimerkissä 96 a molemmissa käännöksissä on vastineena verbi *vajuda* 'vajota, vaipua', mutta abstraktimmassa esimerkissä 96 b käännösten verbit ovat erilaiset. *Põgenejad*:ssa vastineena on *vajuda*-verbin synonyymi *waibuda* 'vaipua, vajota', kun taas *Pagulased*:ssa vastineena on analyyttinen ilmaus *kokku langeda* 'painua kokoon'. *Põgenejad*:n käännös abstraktimmassa esimerkissä poikkeaa hieman alkuperäisteoksesta, mutta *Pagulasten* käännös on niin formaalisesti kuin strukturaalisestikin ekvivalentti. Ilmeisesti pyrkimys rakenteelliseenkin vastaavuuteen on vaikuttanut *Pagulasten* kääntäjän verbivalintaan.

Virossa ei ole *istU*-johdinta vastaavaa johdinainesta, koska virosta kieli ei suosi pitkiä yhdysjohtimia. Sen sijaan *stU*-johdin virosta löytyy, mikä näkyy *Pakolaisten (i)stU*-johtimisten verbien käännöksistäkin. Erityisesti *Pagulased*-virosta on pyritty käyttämään mahdollisimman paljon samakantaisia tai ainakin samannäköisiä *U*-johdoksia kuin *Pakolaisissa*. *Põgenejad*:sta taas näkee suomen *(i)stU*-johdosten nominikantaisuuden ja translatiivisen merkityksen usein vastineena olevista analyyttisistä ilmauksista. Yllättävää *(i)stU*-johdosten virosta on se, että *ne*-johdoksia ei vastineina ole kuin kaksi kertaa. Suomessa useilla *(i)stU*-johdoksilla on rinnallaan synonyyminen *ne*-johdos, ja koska virossa *ne*-johdoksia on vielä enemmän kuin suomessa, olisi niitä olettanut olevan *(i)stU*-johdosten vastineina enemmänkin. Toisaalta virossa ei suosita rinnakkaisjohdoksia, ja koska useista suomen *(i)stU*-johdoksista vastaavista verbeistä on virossa käytössä *U*-johdos, ei *ne*-johdoksia ole ollut syytä muodostaa. Kaiken kaikkiaan suomen *(i)stU*-johdosten vastineena on *Pagulased*:ssa useimmiten *U*-johdos ja *Põgenejad*:ssa analyyttinen ilmaus, johtamaton intransitiivisesti käytetty transitiiviverbi tai vanha *U*-verbi.

5.5. *ttU*-johtimiset verbit

5.5.1. Kaksitavuiset *ttU*-johtimiset verbit

Kaksitavuisia *ttU*-johtimisia verbejä on NS:ssa vain noin 30. Silti muutama niistä kuuluu suomen kielen keskeiseen sanastoon ja esiintyy usein *Pakolaisissakin*. Räisäsen (1988: 40) mukaan vain *suottua* (< *suo*), *suuttua* (< *suu*) ja *muuttua* (< *muu*) –verbeillä on rinnallaan nominikanta, muut *ttU*-johdokset rinnastuvat kausatiiveihin. Tosin *muuttua*-verbilläkin on kausatiivivastine *muuttaa*, ja *suuttua* voi olla myös skandinaavista lainaa, joten vain *suottua* on varma denominaali. Koska *ttU* liittyy tavallisesti kausatiiviin, sen merkitys on yleensä passiivinen, kuten lauseessa *Auto on juuttunut lumihankeen*. Joillakin verbeillä voi kuitenkin olla myös refleksiivistä käyttöä, esimerkiksi *heittyä lepäämään*. (Mts. 40–41.)

Pakolaisista löytyy yhdeksän kaksitavuista *ttU*-johtimista verbiä: *sattua* (11 esiintymää), *tarttua* (12), *suuttua* (5), *puuttua* (4), *muuttua* (4), *liittyä* (4), *päätyä* (3), *syttyä* (2) ja *karttua* (1). Erityisesti *tarttua*- ja *sattua*-verbeillä esiintymiä on runsaasti, joten on hieman yllättävää, että ne saavat melkein samanlaiset vastineet kaikissa esiintymissään. *sattua* käännetään kuusi kertaa molemmissa käännoksissä *juhtuda* 'sattua, tapahtua' –verbillä (esim. 97 a) ja kolme kertaa vastineena on *sattuda* 'sattua, osua' (esim. 97 b). *sattuda*-verbiä käytetään tosin vain *Pagulased*:ssa, mikä kertoo siitä, että verbi on ilmeisesti otettu viron kieleen suomen mallin mukaisena vasta ensimmäisen käännoksen ilmestymisen jälkeen. *Pögenejad*:ssa vastineena onkin käytetty *juhtuda*-verbiä tai jotakin lähimerkityksistä verbiä (esim. 97 c).

- (97) a) ”Kun en *sattunut* yhtään kuulemaan.” (Pak, 25)
 ”Ei, ma *pole juhtunud* seda kuulma.” (Põ, 17)
 ”*Pole juhtunud* kuulma.” (Pag, 18)
- b) ”*Satuit* paraaseen aikan, naapuri”, puheli hän hymysuin kätelemään mennessään. (Pak, 17)
 ”*Juhtusid* parajal ajal, naaber,” rääkis ta naerusuul kätt andma minnes. (Põ, 10)
 ”*Sattusid* parimal ajal, naaber,” kõneles ta minnes naerusuul kätt andma. (Pag, 11)
- c) Keskitalon raamatunlauseet *sattuivat* aina paikalleen, se oli tunnettu asia. (Pak, 19)
 Keskitalo piiblisalmid *trehwasiwad* alati hästi, see oli tuntud asi. (Põ, 12)
 Keskitalo piiblisõnad *sattusid* alati parajale paigale, see oli tuntud asi. (Pag, 13)

Kuten esimerkeistä 97 a–c näkyy, *sattua*-verbiä käytetään hyvin monenlaisissa sekä konkreettisisä että abstrakteissa tilanteissa. Viron *juhtuda*- ja *sattuda*-verbeillä ei näytä olevan työnjakoa

merkityksen konkreettisuuden tai abstraktisuuden suhteen, vaan molempia voi käyttää kaikissa tilanteissa. *juhtuda*-verbin käyttöala tosin on hieman laajempi kuin *sattuda*-verbillä, koska *juhtuda* ilmaisee sattumisen lisäksi tapahtumista. *sattuda*-verbin merkitys rajautuu verbien *joutua*, *sattua*, *osua* merkityspiiriin. (ESS 1993: 118, 476–477.)

sattua-verbillä on suomessa osumisen lisäksi toinenkin merkitys 'tehdä kipeää', joka lienee verbin alkuperäinen ja ensisijainen merkitys. Ainakin *sattua*-verbille löydettävät kausatiivit, Lönnrothin käyttämä *sattaa* 'loukata, vahingoittaa' ja murteista tunnettu *satattaa* 'satuttaa itsensä', viittaavat siihen. *sattua*-verbillä kausatiivivastine on siis olemassa, vaikka se ei enää nykykielessä ole käytössä. Sen sijaan *Pakolaisten tarttua*- ja *karttua*-verbit ovat johtosuhteiltaan jo hämäriä. (Räisänen 1988: 41.) Niillä ei olekaan *Põgenejad*:ssa eikä *Pagulased*:ssa suomen mukaisia vastineita, vaan ne käännetään analyyttisellä ilmauksella tai johtamattomalla verbillä. Esimerkiksi *tarttua* saa kaikissa esiintymissään *Pagulased*:ssa vastineekseen *haarata* 'tarttua, tarrata, tarrautua' –verbin ja *Põgenejad*:ssa analyyttisen ilmauksen *kinni hakata* 'tarttua (kiinni)' tai vastaavan (esim. 98 a ja b).

- (98) a) Keskitalo vilkaisi Uutelaan: jo oli aika hänen *tarttua* asiaan. (Pak, 52)
 Keskitalo heitis pilgu Uutela poole: juba oli temal paras aeg asjast *kinni hakata*. (Põ, 42)
 Keskitalo vilgatas vaadata Uudela poole: oli juba aeg temal asjasse *haarata*. (Pag, 41)
- b) - - syöksyi suinpäin veneeseen ja *tarttui* airoihin. (Pak, 139)
 - - kargas otseti wenessse ja *wõttis* aerud *kätte*. (Põ, 122)
 - - kargas ülepea-kaela venesse ja *haaras* aerud. (Pag, 116)

Verbi *karttua* esiintyy *Pakolaisissa* vain kerran ja se saa vastineikseen lähimerkityksiset *korjata* 'koota, kerätä' ja *koguneda* 'kokoontua, kertyä, karttua' –verbit (esim. 99).

- (99) Paljon sitä [tavaraa] *oli karttunutkin* - - (Pak, 50)
 Palju *oli* seda *korjanudki* - - (Põ, 41)
 Palju seda *oli kogunenudki* - - (Pag, 40)

Sekä *korjata* että *koguneda* –verbeistä on virossa olemassa myös *U*-johdokset: *korjuda* 'kokoontua, kerääntyä' ja *koguda* 'koota, kerätä, keräillä'. *korjuda*-johdos on semantiikaltaan kuitenkin lähinnä refleksiivinen eikä siten sovellu verbiksi elottoman subjektin yhteyteen. *koguda*-verbiä taas käytetään silloin, kun on kyse ajatusten kokoamisesta tai mielen malttamisesta. (ESS 1993: 171, 188.) *ne*-johdos *koguneda* on siis tässä tapauksessa luontevampi käänнос *karttua*-verbille.

tarttua ja *karttua* ovat johtosuhteiltaan hämäriä, mutta SKES:n mukaan *tarttua* saattaa olla myös *tU*-johdos. Selvä kaksitavuinen *tU*-johdos on ainakin *tottua*, joka on luultavasti alun perin *tosi-*nominin translatiivijohdos, mutta menettänyt translatiivisen 'tulla todeksi' –merkityksen johtosuhteen hämärtyessä (SKES; Räisänen 1988: 36). *tottua*-verbilläkään ei ole viroonoksissa samannäköistä vastinetta, vaan se kääntyy *U*-verbillä *harjuda* 'tottua, harjaantua' (esim. 100).

- (100) Minä en paljon perusta lukemiseen, kun *en ole tottunut*. (Pak, 92)
 Mina ei toeta ennast palju lugemise peale, - *ei ole sellega harjunud*. (Põ, 79)
 Mina ei hooli paljut lugemisest, kuna *pole harjunud*. (Pag, 76)

Verbin *harjuda* täytyy olla melko vanha, koska se esiintyy *U*-aineeksisena *Põgenejad*-käännöksessäänkin. Viro on ilmeisesti säilyttänyt vanhan tottumista ilmaisevan verbin paremmin kuin suomi, koska verbi *harjaantua* on suomessa väistynyt *tottua*-verbin tieltä ja erikoistunut tarkoittamaan taitojen karttumista jossakin toimessa.

Toisin kuin *tottua*, verbi *muuttua* on varmasti *ttU*-johtiminen verbi. Se saa sekä *Põgenejad*:ssa että *Pagulased*:ssa täysin samannäköisen vastineen (esim. 101 a).

- (101) a) Siitä hetkestä hänen suhteensa Uutelaan *muuttui* vieläkin tuskallisemmaksi. (Pak, 93)
 Sellest tunnist peale *muutus* tema olek Uutela vastu weelgi pahemaks. (Põ, 80)
 Sest hetkest ta suhtumine Uudelasse *muutus* veelgi piinlikumaks. (Pag, 76)

Kaikista neljästä tapauksesta, joissa *Pakolaisissa* esiintyy *muuttua*, on kolme analyttisiä muutosilmauksia. *muuttua* saa siis määritteekseen aina translatiivissa olevan adjektiivin, kuten esimerkin 101 a *tuskallisemmaksi*. Myös *Põgenejad*:ssa ja *Pagulased*:ssa käytetään *muutuda*-verbiä vastavissa muutosilmauksissa. *muutuda* onkin yksi niistä harvoista verbeistä, joita käytettiin pohjoisviron murteessa ennen kielen uudistusta (Aavik 1920: 6, 11). Sekä suomen *muuttua*- että viron *muutuda*-verbeillä on täysin samanlaiset käyttöalat, sillä molemmissa kielissä verbiä voi käyttää muutosilmauksessa myös ilman määritettä (Pajusalu 1994: 95). *Pakolaisissa* *muuttua* esiintyy vain kerran ilman adjektiivia (esim. 101 b).

- (101) b) Samalla hänen suhteensa muihinkin *muuttui*. (Pak, 125)
 Ühtlasi *muutus* tema olu ka teiste vastu. (Põ, 110)
 Ühtlasi *muutus* ka ta suhtumine teistesse. (Pag, 104)

muuttua-verbin lisäksi *puuttua* saa yleensä *Põgenejad*:ssa ja *Pagulased*:ssa samannäköisen vastineen *puududa* 'puuttua, uupua' (esim. 102 a).

- (102) a) Ei itsensä vuoksi, sillä hän tuns i elämän lääkinneen hänet melkein täysin terveeksi, *puuttui* enää tuskin mitään. (Pak, 146)
 Enese pärast mitte, sest ta tundis, et elu oli teda peaaegu päris terweks rohitsenud, *ei puudunud* enam midagi. (Põ, 129)
 Mitte iseenda pärast, sest ta tundis, et elu on ta ravinud peaaegu üsna terveks, vaevalt *puudus* enam midagi. (Pag, 122)

puududa on *puuttua*-verbin vastineena tosin vain silloin, kun suomessa verbin merkitys on 'olla vailla, uupua'. *puuttua* rinnastuu suomessa kuitenkin kausatiiviin *puuttaa*, jonka merkityksestä 'kiinnittää, koskettaa' tulee suomen *puuttua*-verbille lisäksi merkitys 'tarttua; osua' (Räisänen 1988: 40). Viron *puutuda*-verbillä toista merkitystä ei ole, joten kun *Pakolaisissa puuttua* tarkoittaa 'tarttumista puheeseen', se saa *Põgenejad*:ssa ja *Pagulased*:ssa aivan eri verbit (*tähendada* 'merkitä, tarkoittaa, huomauttaa' ja *astuda vahele* 'tulla väliin, puuttua asiaan') vastineikseen (esim. 102 b).

- (102) b) "No totuus vihamiehestäkin", *puuttui* taas Uutela puheeseen. (Pak, 76)
 "Noh, ka waenlasest peab tõtt kõnelema," *tähendas* Uutela omalt poolt. (Põ, 65)
 "No, räägi tõtt waenlasestki," *astus* taas Uudela jutu *vahele*. (Pag, 61)

Samoin kuin *muuttua*- ja *puuttua*-verbeillä myös verbillä *liittyä* on vastineena samanlainen vironos *liituda* 'liittyä, yhdistyä'. *Põgenejad*:ssa se tosin esiintyy vain kerran ja *Pagulased*:ssa kaksi kertaa. Muuten *Pagulased*:ssa vastineena on *ühineda* 'yhtyä, yhdistyä, liittyä' ja *Põgenejad*:ssa jokin analyttinen ilmaus (esim. 103 a ja b).

- (103) a) He vaihtoivat tuskin sanaa keskenään, mutta tunsivat *liittyvänsä* entistä lujemmin yhteen - - (Pak, 95)
 Nad wahetasiwad waewalt mõninga sõna isekeskis, tundsiwad endid aga siiski kindlamine ühte *liituma* kui ennemalt - - (Põ, 82)
 Nad wahetasid üksteisega vaevalt mõne sõna, kuid tundsid end *liituvat* endisest kindlamini ühte - - (Pag, 78)
- b) Siihen *liittyi* vielä toinenkin huoli: kun edes Manta pysyisi ihmisittäin! (Pak, 117)
 Selle *lisaks tuli* weel teine mure: kui ometi Mantagi ennast hästi üles peaks. (Põ, 102–103)
 Sellega *ühines* weel teinegi mure: kui vähemalt Mandagi püsiks inimlikuna! (Pag, 97)

Pakolaisten vastineiden mukaan vaikuttaa siltä, että *liituda*-johdosta käytetään virossa vain elollisen subjektitarkoitteen yhteydessä. Kun kyseessä taas on ajatusten tai tunteiden liittyminen, virossa käytetään *ne*-johdosta *ühineda* tai muita liittymistä ja yhdistymistä tarkoittavia ilmaisuja. Tämä saattaa johtua siitä, että *U*-verbit ilmaisevat virossa dynaamisempaa toimintaa kuin *ne*-verbit: *U*-johdos ilmaisee joksikin muuttumista tai jonkin toiminnan alaisuudessa olemista, *ne*-johdos taas muuttumisen lisäksi pelkästään tilassa olemista (Muuk 1938: 108). Ajatusten ja tun-

teiden liittyminen johonkin asiaan on siis staattisempaa toimintaa kuin esimerkiksi ihmisten liittyminen toisiinsa.

Pakolaisten kaksitavuisista *ttU*-johdoksista ainoastaan *suuttua*-verbillä voidaan *muuttua*-verbin lisäksi ajatella olevan kantanaan nomini *suu*. Toisaalta *suuttua* on selitetty skandinaaviseksi lainaksi, jolloin sillä ei ole yhteyttä *suu*-nominiin. (Räisänen 1988: 40.) *Pakolaisissa* *suuttua* esiintyy viisi kertaa ja aina sen vastineena on *Põgenejad*:ssa ja *Pagulased*:ssa denominaali *wihastada* 'vihastuttaa, suuttuttaa; vihastua, suuttua' tai *wihastuda* 'vihastua, kiukustua, suuttua' (esim. 104 a ja b).

- (104) a) ”Mutta *älä suutu* ... koetetaan ottaa selkoa kuinka se oikein on.” (Pak, 34)
 ”- - aga *ära wihasta* ... Katsume selgusele saada, kudas see õieti on.” (Põ, 26)
 ”Aga *ära wihastu* ... katsume selgitada, kuidas see õieti on.” (Pag, 26)
- b) ”Älä höpise!” huusi hän *suuttuneena*. (Pak, 85)
 ”Ära lobise!” hüüdis ta *wihastades*. (Põ, 73)
 ”Ära jobise!” hüüdis ta *wihastununa*. (Pag, 70)

Viron *wihastada* kuuluu niiden verbien joukkoon, joita ennen kielen uudistusta käytettiin sekä transitiivisessa että intransitiivisessa merkityksessä. Vasta kielen uudistuksen myötä *U*-johdin on alkanut erottaa intransitiivisen merkityksen transitiivisesta. (Aavik 1920: 7–10.) Intransitiivisena *wihastuda*-verbiä käytetään virossa suomen *wihastua*, *raivostua* ja *suuttua* –verbien vastineena, mikä kertoo siitä, että suomessa on huomattavasti enemmän synonyymisiä sanoja kuin virossa. Viro onkin ekonominen kieli myös sanaston suhteen (Metslang 1994: 223).

Sama ekonomisuus näkyy myös *päätyä*-verbin vastineissa, sillä se käännetään molemmissa viroonoksissa *lõppeda* 'loppua, päätyä' –verbillä (esim. 105).

- (105) Tähänkö nyt *päätyi* hänen pitkä, kunniallinen elämänsä? (Pak, 124)
 Kas sellega *lõppes* tema pikk, aus elu? (Põ, 109)
 Kas sellega nüüd *lõppes* tema pikk, aus elu? (Pag, 103)

lõppeda-verbin kausatiivivastine virossa on *lõpetada* 'lopettaa, päättää', josta periaatteessa voisi muodostaa *U*-johdoksen **lõpetuda*. *U*-johdos on kuitenkin virossa tarpeeton jo olemassa olevan *lõppeda*-verbin vuoksi.

Muita kaksitavuisia *ttU*-johdoksia on *Pakolaisissa* enää *syttyä*, jonka johtosuhte alkuperäisestä *syttää* 'sytyttää' –kausatiivista on hämärtynyt, ja nykyinen kausatiivi *sytyttää* on edelleen johdos

syttyä-verbistä (Räisänen 1988: 17, 40). Syttymisellä tarkoitetaan konkreettисessa merkityksessä tulen syttymistä esimerkiksi kynttilään tai takkaan, mutta *Pakolaisissa syttyä* esiintyy vain abstraktissa merkityksessä (ks. esim. 106 a ja b).

- (106) a) Se [silmien] säteily *syttyi* sinä hetkenä, jolloin hän lapsen siunasi. (Pak, 145)
 See sätendus *hakkas* uueste sellest pilgust peale, kui ta last õnnistas. (Põ, 128)
 See sädelus *süttis* sel hetkel, mil ta õnnistas last. (Pag, 121)
- b) Kaikki katsahtavat toisiinsa ja hän näkee kuinka heidän silmiinsä *syttyy* suuri, hiljainen rauha. (Pak, 149)
 Kõik vaatawad üksteise otsa ja ta näeb, kudas nende näole suur, vaikne rahu *asub*. (Põ, 132)
 Kõik vaatavad üksteise otsa ja ta näeb, kuis nende silmi *sütib* suur, vaikne rahu. (Pag, 125)

Kuten esimerkeistä 106 a ja b näkee, ei *Põgenejad*:ssa ole käytetty lainkaan samaa verbiä kuin *Pakolaisissa*, vaan *syttyä*-verbin vastineiksi on valittu *hakata* 'alkaa, ruveta, ryhtyä' ja *asuda* 'sijaita; ryhtyä' -verbit. Sen sijaan *Pagulased*:ssa ollaan taas uskollisempia alkuperäisteokselle ja *syttyä* saa vastineekseen verbin *süttida* 'syttyä, viritä'. Se on lähtöisin samasta kannasta kuin suomen *syttyä*, mutta sen jälkitavun *y* on muuttunut *i*:ksi. Todennäköisesti verbi on kuulunut viiron kieleen jo ensimmäisen käännöksen aikana, mutta sitä ei ole haluttu käyttää abstraktissa merkityksessä.

5.5.2. Kolmitavuiset *ttU*-johdokset

Kolmitavuisia *ttU*-johdoksia on NS:ssa huomattavasti runsaammin (280 kpl) kuin kaksitavuisia (n. 30 kpl), mutta siitä huolimatta molempia on *Pakolaisissa* suunnilleen saman verran eli 11 kappaletta. Kolmitavuisien *ttU*-johdosten kantasanaksi hahmottuu eri tapauksissa joko nomini, *ttA*-kausatiivi tai supistumaverbi, jolloin johtimena voitaisiin pitää myös *tU*:ta tai pelkkää *U*:ta. *ttU*-johdokset ovat kuitenkin rakenteeltaan hyvin yhtenäisiä, sillä muutamaa tapausta lukuun ottamatta kaikki ovat kolmitavuisia, joten ne voidaan tunnistaa melko helposti. (Räisänen 1988: 70–71.)

Merkitykseltään kolmitavuiset *ttU*-johdokset ovat yleensä passiivisia, eli *ttU*-verbin subjektitar-koite on epäaktiivinen ja ulkopuolinen tapahtumaan nähden. Toisaalta verbin ilmaiseman tapahtuman tuloksen kannalta suuri osa *ttU*-johdoksista on translatiivisia tai reseptiivisiä. *ttU*-johdin onkin suomen kielen tavallisin reseptiivinen verbinjohdin, vaikka reseptiiviverbejä muodostetaan myös muilla translatiivijohtimilla kuten *tU*, (*i*)*stU* ja *UtU*. (Räisänen 1988: 79–81.) *ttU*-johdosten

translatiivisuus näkyy myös *Pakolaisten* kolmitavuisista *ttU*-johdoksista, joita ovat: *rauho(i)ttua* (3 esiintymää), *kivettyä* (2), *jännittyä* (2), *jähmettyä* (1), *asettua* (1), *kohvettua* (1), *keskittyä* (1), *karkottua* (1), *pingottua* (1), *ylettyä* (1) ja *ulottua* (1). Näistä verbeistä peräti yhdeksällä on nominikanta, vaikka kaikilla on rinnallaan myös kausatiivi. Nominikantaisuus tuleekin ilmi *Põgenejad*:n ja *Pagulasten* vastineista, joissa on useita analyttisiä muutosilmauksia ja *ne*-johdoksia. Esimerkiksi selvä denominaali *rauhottua* saa vironnoksissa seuraavanlaisia vastineita (esim. 107 a ja b):

- (107) a) Kulettuaan kotivainioiden läpi eläimetkin jo *rauhottuivat*. (Pak, 51)
 Koduwainult läbi jõudes *läksiwad* loomad juba *rahulikumaks*. (Põ, 42)
 Kulgenud läbi koduvainute, elajadki juba *rahunesid*. (Pag, 41)
- b) Vaimo ei puhunut mitään, ainoastaan laski kätensä hänen kylmänhikevälle otsalleen, jolloin toinen vähitellen *rauhottui*. (Pak, 89)
 Naine ei ütelnud midagi, pani ainult käe teise külmast higist nõretawale otsale, kuni mees vähe haawal *rahulikeks jäi*. (Põ, 77)
 Naine ei kõnelnud midagi, ainult pani oma käe ta külmalt-higitsevale otsale, mil teine vähehaaval *rahunes*. (Pag, 74)

Pagulased:ssa *rauhottua* saa siis aina vastineekseen *ne*-johdoksen *rahuneda* 'rauhottua' ja *Põgenejad*:ssa analyttisen muutosilmauksen, paitsi yhdessä tapauksessa, jossa *Põgenejad*:ssa on johtamaton *sta*-verbi (esim. 107 c).

- (107) c) Silloin se oli jäänyt, koska hän piti parempana antaa Uutelan hiukan *rauhottua*. (Pak, 116)
 Esiteks oli see asi sellepärast kõne alla wõtmata jäänud, et ta paremaks pidas Uutelale esimeseks *rahustamiseks* aega anda. (Põ, 102)
 Siis oli see jäänud, kuna ta pidas paremaks lasta Uudelat vähe *rahuneda*. (Pag, 97)

Esimerkistä 107 c näkyikin, että *Põgenejad*:ssa rauhottuminen on käännetty hieman eri tavalla kuin *Pakolaisissa* ja *Pagulased*:ssa: *Põgenejad*:ssa Keskitalo haluaa antaa Uutelalle aikaa rauhottumiseen, *Pakolaisissa* ja *Pagulased*:ssa Keskitalo taas haluaa antaa Uutelan rauhottua. Tämä selittää, miksi *Põgenejad*:ssa on analyttisen muutosilmauksen sijasta substantivoitu *sta*-verbi.

Myös *kivettyä* saa vironnoksissa selvät denominaalit vastineekseen (esim. 108 a ja b).

- (108) a) Tytär seiso i muurin luona kuin *kivettynyt*, katse maassa, kasvot tuhkanharmaina. (Pak, 34)
 Tütar seisis müüri ääres kui *kiwinenud*, waade maha löödud, silmnägu tahakarwa hall. (Põ, 26)
 Tütar seis ahju ääres nagu *kivistunud*, silmad maas, nägu tuhkjast hall. (Pag, 26)
- b) Se lause iski niin, että kuulijat tunsivat *kivettyvänsä* sinä silmänräpäyksenä. (Pak, 94)
 See lause löikas nii, et kuuljad endid silmapilgul kui *kivistanud* tundsiwad olewat. (Põ, 81)
 See lause löikas nii, et kuuljad tundsid end sel silmapilgul *kivistuvat*. (Pag, 77)

Molemmissa käänöksissä *kivettyä* saa samasta nominista *kivi* johdetun vastineen. *Põgenejad*:ssa verbi on kuitenkin johtamattomassa muodossa, kun taas *Pagulased*:ssa vastineena on *U*-johdos. *Põgenejad*:n *kivistada*-verbiä täytyy tosin vahvistaa vielä *olla*-verbillä, mutta *Pagulased*:ssa riittää pelkästään dynaamisempi *kivistuda*. *U*-johdin siis selventää *kivistada/kivistuda*-verbin intransitiivisuutta huomattavasti.

Sekä *rauhottua* että *kivettyä* ovat semantiikaltaan selviä translatiiveja 'tulla rauhalliseksi', 'tulla kiveksi', joskin *kivettyä* voidaan luokitella myös reseptiiviseksi eli 'tulla varustetuksi tai peitettyksi kantanominin ilmaisemalla tarkoitteella'. Translatiivinen merkitys on myös verbeillä *jähmettyä* ja *kohmettua* sekä *jännittyä* ja *pingottua*. *jännittyä* ja *pingottua* saavat hyvin samanlaiset vastineet molemmissa vironnoksissa (esim. 109 ja 110).

- (109) - - hevoset *jännittyvät* etunojooon kuin hyökkäävät vaakunakotkat - - (Pak, 72)
 - - hobused eesotsas nagu pealetungivad vapikotkad *pingutawad* - - (Põ, 61)
 - - hobused *sirutuvad pingul* ettepoole nagu pealetungivad vapikotkad - - (Pag, 58)

- (110) Silloin hänen henkensä suunnitteleva ja järjestelevä jänne taasen *pingottui*. (Pak, 99)
 Siis *kiskus* ta oma hinges kõik kawatsesad ja korraldawad waimuwõimud jälle *pingule*. (Põ, 85)
 Siis *pingutus* uuesti ta mõistuse leidlik ja korraldav soon. (Pag, 81)

Sekä *Põgenejad*:ssa että *Pagulased*:ssa *jännittyä* ja *pingottua* voidaan kääntää analyyttisellä ilmauksella. Molemmissa verbien vastineina käytetään myös *pingutada/pingutada*-verbiä, *Põgenejad*:ssa johtamattomana, *Pagulased*:ssa johdettuna. *jännittyä* voidaan lisäksi kääntää partisiipilla *põnev* 'jännittävä', kuten esimerkissä 111:

- (111) Pojat katsahivat häneen kysyvin, *jännittynein* silmäyksin - - (Pak, 99)
 Poisid waataksiwad tema poole küsiwal, *põnewal* pilgul - - (Põ, 86)
 Pojad heitsid temale küsiva, *põneva* pilgu - - (Pag, 81)

Samalla tavalla kuin *jännittyä* ja *pingottua*, ovat toisiaan semanttisesti lähellä myös verbit *jähmettyä* ja *kohmettua*. Vain *jähmettyä* saa kuitenkin *Pagulased*:ssa vastineekseen *U*-johdoksen (esim. 112).

- (112) Keskitalo istui epätoivoonsa *jähmettyneenä* - - (Pak, 42)
 Keskitalo istus lootuseta olekusse *tarretanult* laua ääres. (Põ, 32)
 Keskitalo istus meeleheites *tardunud* - - (Pag, 32)

kohmettua taas saa vastineekseen molemmissa käänöksissä kausatiivisen *ta*-verbin (esim. 113).

- (113) Maa *oli* kokolailla *kohvetunud* ja parituumaisen lumen peittämä. (Pak, 72)
 Maa *oli* juba tubliste *kohmetanud* ja paari tollise lumega kaetud. (Põ, 61)
 Maa *oli* tunduvalt *kahutanud* ja paaritollise lume kaetud. (Pag, 58)

Vaikka *jähmettyä* ja *kohvettua* näyttävät rakenteellisesti samanlaisilta, niillä on kuitenkin erilaiset kantasanat: *jähmettyä* on *ttU*-johdos *eA*-loppuisesta nominista, kun taas *kohvettua*-verbillä korre-laattina on *e**-nomini (Räisänen 1988: 77, 78). Verbeillä on myös semanttista eroa, sillä *jähmettyä* on selvästi translatiivinen ja merkitsee 'tulemista jähmeäksi'. *kohvettua* puolestaan on semantiikaltaan reseptiivinen, eli se merkitsee 'vetäytymistä kohvaan, jäähän'. (Mts. 80.) Verbien vi-ronkielisiin vastineisiin vaikuttaa kuitenkin eniten koko lauseen semantiikka. *jähmettyä*-verbin vastineena on luonnollista olla *U*-johdos *Pagulased*:ssa sen takia, että esimerkin 112 tilanne on dynaamisempi ja abstraktimpi kuin esimerkin 113 tilanne. Dynaamisuus syntyy esimerkkilauseiden subjektitarkoitteista, joista Keskitalo on inhimillisenä ja elollisena kykenevä tahdonalaiseen toimintaan, kun taas maa ei voi ei-inhimillisenä olentona kohdistaa verbin ilmaisemaa toimintaa itseensä. Vaikka molemmat subjektitarkoitteet ovat esimerkeissä passiivisia, on Keskitalolla kuitenkin suurempi mahdollisuus vaikuttaa olotilaansa ja tilanne on siten dynaamisempi. Esimerkin 113 vironnoksiin on ollut turha luoda *U*-johdoksia, koska maan kohmettuminen käy selkeästi ilmi myös intransitiivisesti käytetyistä transitiiveista.

Vaille kannaksi sopivaa nominia jää *Pakolaisten ttU*-johdoksista verbeistä *karkottua*, jolla kyllä on rinnallaan *ta*-kausatiivi, mutta ei nominia (Räisänen 1988: 78). *karkottua* esiintyy *Pakolaisissa* melko abstraktissa lauseessa ajatusten karkottumisen yhteydessä (esim. 114).

- (114) Mutta kun emäntä tuli ja he taas istuivat kahden, niin nuo ajatukset *karkottuivat* kauas - - (Pak, 96)
 Aga kui naine tuli ja nad jälle kahekesi istusiwad, siis *põgenesiwad* need mõtted kaugele - - (Põ, 82)
 Aga kui perenaine tuli ja nad jälle istusid kahekesi, siis *pelgusid* mõtted kaugele - - (Pag, 79)

Põgenejad:ssa *karkottua* saa vastineekseen *ne*-johdoksen *põgeneda* 'paeta', *Pagulased*:ssa verbi taas on käännetty *U*-johdoksella *pelguda* 'pelästyä, piiloutua'. Vironnoston vastineet ovat keskenään synonyymisiä ja vastaavat suomen *karkottua*-verbiä, mutta lisäksi niissä on ylimääräinen pelkoon liittyvä merkitysvivahde, joka *karkottua*-verbiltä puuttuu. Tämä johtuu siitä, että ainakin *pelguda*-johdoksen kantasanaksi hahmottuu substantiivi *pelg* 'pelko'. Suomen *karkottua*-verbillä ei sen sijaan ole nominia kantanaan, vaan sen merkitys tulee kausatiivisesta *karkottaa*-verbistä. *karkottua* tarkoittaa siten lähinnä passiivista siirtymistä tilasta toiseen.

karkottua-verbin tapaan myös verbi *asettua* on verbiin (ei kuitenkaan *ta*-kausatiiviin) korreloituva *ttU*-johdos, joka kuitenkin jää ilman kannaksi sopivaa nominia (Räisänen 1988: 78). *asettua*

esiintyy *Pakolaisissa* vain yhden kerran ja saa molemmissa käännöksissä vastineekseen saman verbin *asuda* 'sijaita, ryhtyä, asettua' (esim. 115).

- (115) -- niin hän nyt ikäänkuin *asettui* johtoon. (Pak, 64)
 -- siis *asuski* tema nüüd nagu juhatajaks. (Põ, 53)
 -- siis ta nüüd otsekui *asus* juhiks. (Pag, 51)

asettua-verbin kantaverbinä suomessa on murteissa esiintyvä *asea* 'olla, sijaita', joka viittaa siihen, että verbi on vanhakantainen. Verbi lieneekin ollut olemassa jo vanhassa kantakielessä, koska se esiintyy sekä virossa että suomessa melko samanasuisena ja samassa merkityksessä. *asettua* on *ttU*-johdoksena semantiikaltaan melko harvinainen, sillä sitä käytetään yleensä refleksiivisessä merkityksessä. Näin on myös esimerkin 115 kohdalla, jossa kontekstin mukaan Uutela itse asettuu perheensä johtajaksi. Refleksiivinen merkitys on *asettua*-verbillä ensisijainen siitä huolimatta, että sillä on suomessa rinnallaan myös refleksiivinen *UtU*-johdos *asettautua* (Räisänen 1988: 80).

Refleksiivistä käyttöä *Pakolaisten ttU*-johdoksista on myös verbillä *keskittyä*, joka esiintyy romaanissa vain kerran. *Pakolaisten keskittyä*-johdoksen kuvaama tilanne ei kuitenkaan ole refleksiivinen, vaan passiivinen, kuten *ttU*-johdoksilla yleensä (esim. 116).

- (116) Noihin kahteen *keskittyi* kaikki, muut olivat vain todistajia sille, mitä lopullisesti tuleva oli. (Pak, 82)
 Nende kahe peale *ühines* kõik kokku; teised oliwad ainult tunnistajaid selle juures, mis lõplikult pidi tulema. (Põ, 71)
 Neisse kahesse *keskendus* kõik, teised olid vaid tõestajaiks sellele, mis lõplikult pidi tulema. (Pag, 68)

keskittyä saa *Põgenejad*:ssa vastineekseen lähimerkityksisen *ne*-johdoksen *ühineda* 'yhtyä, yhdistyä, liittyä', mutta *Pagulased*:ssa vastineena on suomen kaltainen *U*-johdos *keskenduda* 'keskittyä'. Se ei esiinny vielä Aavikilla, sillä *ndu*-johdokset ovat virossa yleensä harvinaisia. *keskenduda* onkin edelleenjohdos *keskendada* 'keskittää' –verbistä. Sen muodostamista on tukenut myös suomen *U*-johdos *keskittyä*.

Pakolaisten ttU-johdoksia, joilta kantasana puuttuu kokonaan tai johtosuhde on hämärtynyt, ovat *ylettyä* ja *ulottua* (Räisänen 1988: 79). Näillä verbeillä on suomessa yhteinen kantasana *ulottaa*, joka esiintyy samanlaisena myös virossa. *Põgenejad*:ssa ja *Pagulased*:ssa *ylettyä* ja *ulottua* saavatkin vastineekseen *ulatada* 'ulottua, ylettyä' –verbin. Tosin *Põgenejad*:ssa *ulatada* on johtamattomassa muodossaan, mutta *Pagulased*:ssa se esiintyy jo *U*:llisena (esim. 117 a ja b).

- (117) a) Kädet *eivät yletyneet* yhteen. (Pak, 58)

Käed *ei ulatanud* kokku. (Põ, 48)
 Käed *ei ulatunud* kokku. (Pag, 46)

- b) - - hän vain sovitti hairahdusta, jonka salaiset juuret *ulottuivat* aina nuoruusvuosiin saakka. (Pak, 124)
 - - ta ainult oma eksimist lepitās, eksimist, mille salajased juured kuni nooruseaastateni *ulatasiwad*. (Põ, 109)
 - - tema lepitaks oma eksimuse, mille salajased juured *ulatusid* aiva noorusaastaini. (Pag, 103)

Sekä esimerkissä 117 a että 117 b vironnoksissa on samanlaiset vastineet *ylettyä-* ja *ulottua-* verbeille, vaikka semanttisella tasolla voitaisiinkin nähdä esimerkkilauseiden välillä eroa niiden konkreettisuudessa ja abstraktisuudessa. Esimerkin 117 a lause on selvästi konkreettinen, koska kontekstin mukaan pojat kokeilevat käsien ulottumista puun ympäri. Lause 117 b taas on semantiikaltaan abstraktisempi, koska se kuvaa metaforisia juuria ja niiden ulottumista menneisyyteen. Toisaalta juurien ulottumisen voi käsittää myös hyvin konkreettisesti, mikä yhdistää esimerkkilauseet semantiikaltaan toisiinsa. Ei siis ole yllättävää, että molemmissa esimerkeissä on vastineena samanlaiset verbit.

Sekä kaksi- että kolmitavuiset *ttU*-johtimiset verbit saavat *Põgenejad*:ssa ja *Pagulased*:ssa hyvin tyypilliset *U*-johtimisten verbien vastineet: *Põgenejad*:ssa vastineena on yleensä johtamaton verbi, *Pagulased*:ssa taas *U*-johdos. Koska useimmat *ttU*-johdokset ovat semantiikaltaan translatiivisia tai reseptiivisiä, on vironnosten vastineissa paljon myös *ne*-johdoksia ja muutamassa tapauksessa analyttisiä muutosilmauksia. *ttU*-johdosten vastineet ovatkin käänöksissä huomattavan samanlaisia. Esimerkiksi *jännittyä* ja *pingottua* saavat sekä *Põgenejad*:ssa että *Pagulased*:ssa vastineekseen niin analyttisen ilmauksen kuin saman verbinkin. Ainoa ero vastineissa on se, että *Põgenejad*:ssa verbi on johtamaton *pingutada* ja *Pagulased*:ssa johdettu *pingutuda*. *Pakolaisten ttU*-johtimisiin verbeihin vaikuttaakin kuuluvan sellaisia kielen perusverbejä, että osa niistä on esiintynyt jo suomen ja viron yhteisen kantakielen aikana. Tästä johtuen verbit saattavat olla samannäköisiä molemmissa kielissä, tai ainakin molemmissa vironnoksissa.

5.6. *UtU-* ja *(V)VntU*-johtimiset verbit

UtU- ja *(V)VntU*-johtimiset verbit esiintyvät suomessa yleensä synonyymisina, vaikka joissakin tapauksissa johdoksilla saattaa olla merkityseroakin. Kahden samaa tarkoittavan johtimen rinnakkain esiintyminen johtuu tässä tapauksessa murre-eroista: tyyppi *sekaantua* on käytössä pää-

osin länsimurteissa, *sekautua* taas itämurteissa. Yleiskielessä *UtU*-johdokset ovat huomattavasti yleisempiä kuin *(V)VntU*-johdokset: esimerkiksi NS:ssa *UtU*-johdoksia on n. 770, mutta *(V)VntU*-johdoksia vain n. 290. (Räisänen 1988: 82.) Johdinten frekvenssiero näkyy myös *Pakolaisten UtU*- ja *(V)VntU*-johdoksista, sillä erilaisia *UtU*-johdoksia löytyy romaanista 28, *(V)VntU*-johdoksia puolestaan 7. Kaikkiaan molempia johdoksia esiintyy *Pakolaisissa* 70 kertaa: *laskeutua* (11 esiintymää), *vetäytyä* (6), *avautua* (5), *istuutua* (4), *tunkeutua* (3), *tasaantua* (3), *sekaantua* (3), *hätäntyä* (3), *kuvautua* (2), *selviytyä* (2), *painautua* (2), *näyttäytyä* (2); seuraavat esiintyvät tekstissä vain kerran: *vapautua*, *hajautua*, *jättäytyä*, *pistäytyä*, *umpeutua*, *heittäytyä*, *suoriutua*, *turvautua*, *lamautua*, *murskautua*, *irtautua*, *tekeytyä*, *purkautua*, *pukeutua*, *antautua*, *suuntautua*, *hukuttautua*, *esiintyä*, *kokoontua*, *hukkaantua*, *lisääntyä*.

Koska virossa sanat ovat yleisesti lyhyempiä kuin suomessa, myös sananjohdossa suositaan yksitavuisia johtimia. Tämän vuoksi viroon ei ole sopinut *UtU*-liite, ei edes morfofonologisesti mukautettuna (esimerkiksi *kirjoitta/utu/a* > **kirjut/udu/da*). (Kasik 1991: 475.) Viro ei myöskään suosi rinnakkaisjohdoksia, joten *(V)VntU*-johdin ei sovi viroon edes semantiikaltaan saati monimutkaiselta rakenteeltaan. *Põgenejad*:ssa ja *Pagulased*:ssa käytetään siis *UtU*- ja *(V)VntU*-johdinten sijasta joko pelkkää *U*-johdinta tai asia ilmaistaan esimerkiksi analyttisen muutosilmauksen avulla.

5.6.1. *UtU*-johdokset

Suomessa *UtU*-johtimiset verbit ovat nykykielessäkin erittäin produktiivisia ja niihin on kohdistunut paljon mielenkiintoa niiden monitasoisen semantiikan takia. Erityisesti Vesa Koivisto (1991) on perehtynyt suomen verbikantaisten *UtU*-johdosten semantiikkaan ja jaotellut niitä hyvinkin yksityiskohtaisesti alaluokkiin. Tarkastelen *Pakolaisten UtU*-johdoksia väljästi Koiviston jaotuksia seuraten.

Koivisto jakaa refleksiivimerkityksiset *UtU*-verbit varsinaisrefleksiivisiin ja liikerefleksiivisiin verbeihin. Varsinaisrefleksiivisillä hän tarkoittaa verbejä, joiden ilmaiseman toiminnan agentti kohdistaa itseensä käyttäen instrumenttina jotakin ruumiinosaansa, tavallisesti kättään (esimerkiksi *peseytyä*, *pukeutua*, *riisuutua*). Varsinaisrefleksiiveillä voi myös kuvata abstraktia toimintaa (esimerkiksi *pitäytyä*, *keskittäytyä*). Liikerefleksiivit taas kuvaavat toimintaa, jonka agentti koh-

distaa itseensä ja joka ilmenee kielenulkoisessa tilanteessa liikkeenä (esimerkiksi *heittäytyä, painautua*). (Koivisto 1991: 31.)

Pakolaisista ei löydy kuin yksi *UtU*-verbi, joka konkreettisesti merkityksessään sijoittuisi varsinaisrefleksiivien joukkoon (ks. esim. 118).

- (118) Ilmestyi aivan uusi asian puoli – tuon kaiken *pukeutuminen* näkyvään, ruumiilliseen muotoon, mikä tähän saakka oli liikkunut ainoastaan ajatuksissa. (Pak, 127–128)
 Asjasse ilmus nüüd üsna uus külg – see kõik *wõttis* nähtawa, kehanenud kuju, mis ainult mõttes oli liikunud. (Põ, 112–113)
 Ilmus üsna uus asja külg – et see kõik *võtab* nähtava, ihilikku kuju, mis senini oli liikunud vaid mõttes. (Pag, 106)

pukeutua ei kuitenkaan tässä yhteydessä tarkoita konkreettista pukeutumista, vaan lause- ja tekstikontekstista käy ilmi, että kyseessä on lapsen syntyminen. *pukeutua*-verbiä on siis käytetty abstraktisesti, mikä Koiviston (1991: 44) mukaan tarkoittaa yleensä *UtU*-johdoksen luokittumista refleksiiviseksi. Tässä tapauksessa lienee kuitenkin syytä pohtia, onko *kaiken pukeutuminen näkyvään muotoon* todella refleksiivistä toimintaa, eli onko syntymätön lapsi sekä toiminnan aiheuttaja että kohde, vai pelkkä kohde. Mielestäni syntyminen (*pukeutuminen*) on tässä yhteydessä lähinnä passiivista toimintaa (*lapsi syntyy: subjekti on rooliltaan ei-agentiivinen kokija*), jota ilmentämään on vain valittu erikoinen verbi. Tulkintaani vahvistavat käännosten vastineet, joissa molemmissa tapahtuman kuvaamiseen on valittu transitiivinen *võtta* ‘ottaa’ -verbi.

Pakolaisten UtU-verbeistä seitsemän on konkreettisesti merkityksessään luokiteltavissa liikerefleksiiviverbeiksi. Verbit ovat: *vetäytyä* (6 esiintymää), *tunkeutua* (3), *pistäytyä*, *painautua* (2), *kohottautua/kohoutua*, *heittäytyä*, *peräytyä* ja *purkautua*. Näistä *pistäytyä*, *heittäytyä*, *peräytyä* ja *kohottautua/kohoutua* esiintyvät teksteissä ainoastaan konkreettisesti merkityksessään.

- (119) Savolaisetkin *pistäytyivät* postiaan hakemassa. (Pak, 66)
 Sawolasedki *läksiwad sisse* posti järele küsima. (Põ, 55)
 Savolasedki *tõttasid* (= kiiruhtivat) posti otsima. (Pag, 52)
- (120) Hän viittasi kädellään Hannan *peräytymään* - - (Pak, 138)
 Ta näitas käega, et Hanna *tagasi pööraks* - - (Põ, 122)
 Ta viipas käega, et Hanna *taanduks* - - (Pag, 115–116)
- (121) Sinne päästyään hän *heittäytyi* pehmeälle nurmelle selälleen. (Pak, 86)
 Sinna jõudes *heitis* ta pehmele murule seljali. (Põ, 74)
 Sinna jõudnud, *heitis* ta pehmele murule selili. (Pag, 71)

- (122) ”Paremmiin”, nyökäytti Uutela *kohottautuen* koneen kammesta. (Pak, 120)
 ”Parem”, nokutas Uutela masina wänta *tõstes*. (Põ, 105)
 ”Parem”, nokutas Uudela, *tõustes* masina wända juurest. (Pag, 100)

Virossa subjektin itseensä kohdistama liike ei ilmeisesti ole näissä tapauksissa ollut lauseen sisäl-
 lön kannalta tärkeää, koska vain *peräytyä*-verbin vastineena on *Pagulased*:ssa käytetty *U*-
 johtimista verbiä, vaikka myös *heittäytyä*-verbille on virossa olemassa vastine *heituda*. Erikoista
 on, että esimerkissä 121 ei ole käytetty edes *end*-pronominia. Ilmeisesti adverbi *selälleen – seljali*
 – *selili* riittää selventämään viron kielessä toiminnan kohdistumista subjektiin itseensä. Esimer-
 kissä 122 *Põgenejadin* lauseen merkitys jopa muuttuu alkuperäiseen verrattaessa, koska verbistä
 puuttuu *U*. *Pakolaisissa* sanotaan, että Uutela nyökäyttää ja kohottautuu koneen kammesta, mutta
Põgenejad väittää, että Uutela nyökäyttää ja nostaa koneen kampea. *Põgenejad*:ssa on siis taval-
 linen kausatiivilause, kun *Pakolaisissa* ja *Pagulased*:ssa on refleksiivilauseet.

Myös osa *vetäytyä*, *painautua* ja *tunkeutua* -verbien esiintymistä on luokiteltavissa konkreettisik-
 si liikerefleksiiveiksi.

- (123) Keskitalo *painautui* penkille ja yski. (Pak, 94)
 Keskitalo *langes* pingile ja köhis. (Põ, 81)
 Keskitalo *vajus* pingile ja köhis. (Pag, 78)
- (124) - - sormet *tunkeutuivat* syvälle mättäiseen heinänjuuristoon. (Pak, 141)
 - - sõrmed *sügawale* mätta heinajuurikate wafele *tungisiwad*. (Põ, 124)
 - - sõrmed *tungisid* sügavale mätlükku heinajuuristikku. (Pag, 117)
- (125) Hän *vetäytyi* vanhan emännän kanssa kamariin. (Pak, 95)
 Ta *läks* wana perenaisega tahakambrisse. (Põ, 82)
 Ta *tõmbus* ühes wana perenaisega kambrisse. (Pag, 78)

Osa esimerkkien 123–125 verbien esiintymistä ilmentää myös abstraktimpaa merkitystä (ks.
 esim. 126–128). Esimerkeissä 126 ja 127 painautuminen ja tunkeutuminen tapahtuvat subjektin
 ajatuksissa, eivät konkreettisesti. Koiviston mukaan onkin hyvin yleistä, että merkitykseltään en-
 sisijaisesti konkreettista *UtU*-verbiä käytetään myös abstraktia toimintaa kuvaamaan. Nämä abst-
 raktit refleksiiviverbit ovat yleensä lähtöjään liikerefleksiivejä. (Koivisto 1991: 43–44.) Tähän
 joukkoon kuuluu myös *purkautua*-verbi, joka esiintyy aineistossa ainoastaan kerran ja silloinkin
 abstraktisena.

- (126) Vanhempi väki *painautui* juhlamuistoihin. (Pak, 122)
 Wanem rahwas *wajus* pühademälestusesse. (Põ, 107)
 Vanem rahvas *vaibus* pühademälestustesse. (Pag, 101)
- (127) Hän oli monesti koettanut *tunkeutua* asian ytimeen. (Pak, 115)
 Ta oli mitugi korda asja sisusse püüdnud *tungida*. (Põ, 100)
 Ta oli sageli püüdnud *tungida* asja üdini. (Pag, 95)
- (128) (Hän oli) siinä toivossa, että Uutela itse *purkautuisi* ja siten syntyisi selvitys. (Pak, 117)
 - - et ehk wahest Uutela ise hakkab südant *tühjendama*, ja siis tuleks selgitus. (Põ, 102)
 - - et Uudela ise *puistaks* selle *välja* ja siis tuleks lahendus. (Pag, 97)

Verbin *vetäytyä* kolme abstraktimpaa esiintymää ovat siinä mielessä erikoisia, että niissä lauseen subjekti on ruumiinosa, suu. Tällaisia subjekteja kutsutaan partitiivisiksi tai partiaalisiksi tarkoitteiksi. Subjektina toimiva ruumiinosa ei ole varsinaisesti agenttiivinen, vaan se tarvitsee rinnalleen agentin, jolla on kontrolli toiminnasta ja joka pystyy liikuttamaan sitä. Näin ollen ruumiinosasubjektisen lauseen merkitystyyppi on lähinnä passiivinen. Toisaalta partiaalisen tarkoitteen voi mieltää myös agenttiiviseksi, koska se on osa agenttia, ja silloin toiminta on refleksiivistä. (Koivisto 1991: 70–71.) Aineistoni lauseissa, joissa esiintyy partiaalinen subjekti suu, on mainittu myös se, kenen suu on kyseessä. Tämän vuoksi tulkitsen lauseet refleksiivisiksi.

- (129) Keskitalon suupielet *vetäytyivät* makeaan hymyyn. (Pak, 57)
 Keskitalo suu ääred *tõmbasiwad* magusale naerule. (Põ, 47)
 Keskitalo suunurgad *tõmbusid* magusale muigele. (Pag, 45)

Erityisesti *vetäytyä*-verbin abstraktien esiintymien käänkösvastineissa tulee ilmi ero *Põgenejad* ja *Pagulased* -teosten välillä. *Põgenejad*:ssa on aina vastineena joko kausatiiviverbi *tõmmata* ‘vetää, kiskoa’ tai *vedada* ‘vetää’, kun taas *Pagulased* käyttää *U*:llista muotoa *tõmbuda* ‘vetäytyä’. Tähän saattaa olla syynä *U*-johdosten yleisen lisääntymisen lisäksi se, että *U*-johdosten oli tarkoitus lisätä viron merkitykseltään abstraktien sanojen joukkoa (Kasik 1991: 466). Siksi on luonnollista, että *U*-johdoksia käytetään enemmän abstrakteja toimintoja kuvaamaan (esimerkit 126 ja 128) kuin konkreettista liikettä kuvaamaan (esimerkit 121 ja 122).

Muita *UtU*-verbejä, joilla on vain abstraktia refleksiivistä käyttöä löytyy *Pakolaisista* kaksi: *turvautua* ja *antautua*. Tosin esimerkin 131 *antautua* on tässä tapauksessa tulkittava konkreettisemmaksi kuin *turvautua*, vaikka varsinaista liikettä ei tapahdukaan. Tämä johtuu siitä, että verbin subjekti on liikkumaton tarkoite ‘rinne’. Tällöin verbi kuvaa niin sanottua abstraktia liikettä. (Ks. Koivisto 1991: 58.)

- (130) Keskitalo alkoi ahdistuksessaan taas *turvautua* yhä enemmän raamattuun. (Pak, 91)
 Keskitalo hakkas ahastuses jälle rohkem piiblist *abi otsima*. (Põ, 78)
 Keskitalo hakkas jälle oma kitsikuses üha enam piiblisse *turvuma*. (Pag, 75)
- (131) Hän äesteli viimeisiä kaurankylvyjä järveen *antautuvalla* kotipellon rinteellä. (Pak, 129)
 Ta äestas wiimast kaeraseemet järweni *ulatawa* kodupõllu weerul. (Põ, 114)
 Ta äestas viimset kaerakülvi järve *alaneval* kodupõllu kallakul. (Pag, 107)

Refleksiiviverbien joukossa on myös sellaisia tapauksia, joiden merkitykseen sisältyy lauseyhteydestä riippuen sekä konkreettisia että abstraktisia piirteitä, kuten *jättäytyä*, *suoriutua* ja *suuntautua*. *jättäytyä*-verbiä on *Pakolaisissa* käytetty sen konkreettisessa, liikettä ilmaisevassa merkityksessä, *suuntautua* ja *suoriutua* -verbejä sen sijaan abstraktissa merkityksessään. Jokainen verbi esiintyy tekstissä vain kerran.

- (132) Sisarukset *jättäytyivät* muiden jälkeen. (Pak, 59)
 Õde-wenda *jäiwad* teiste *järele*. (Põ, 49)
 Õde-wenda *jäid* teisest *maha*. (Pag, 47)
- (133) (Katse) - - *suuntautuen* avaran kotipellon pohjoiselle aukealle. (Pak, 129)
 (Põgenejadista tämä lause puuttuu.)
 (Pilk) - - *suundudes* avara kodupõllu põhjapoolsele lagendikule. (Pag, 108)
- (134) - - kaikki voisi sentään *suoriutua* hyvin, kun vain ei hätäile. (Pak, 91)
 - - kõik võiks hästi *minna*, kui mitte ei hädaldata. (Põ, 78)
 - - kõik võiks siiski *laheneda* hästi, kui aga ei toimi üle-pea-kaela. (Pag, 75)

Suurin osa *Pakolaisten UtU*-verbeistä on merkitystyypiltään refleksiivisiä. Samoilla verbeillä voidaan lauseyhteydestä riippuen kuvata myös joko konkreettista tai abstraktimpaa toimintaa. Joka tapauksessa refleksiivisten verbien ilmaisema toiminta on subjektin itsensä aiheuttamaa ja subjektiin kohdistuvaa. *UtU*-verbeistä vain pienellä joukolla onkin Koiviston (1991: 90) mukaan puhtaasti automatiivinen merkitys, eli verbin ilmaisema toiminta tapahtuu itsestään, subjektin voimatta vaikuttaa asiaan. Myös automatiivit voivat refleksiivien tapaan olla konkreettisi- tai abstraktismerkityksisiä. *Pakolaisissa* esiintyy kaksi automatiivis-passiivista, abstraktismerkityksistä verbiä: *kuvautua* ja *selviytyä*. Molemmat esiintyvät tekstissä kahdesti (esim. 135 a–b ja 136 a–b).

- (135) a) Hämmästys, suru ja pelko *kuvautui* yhtäikaa hänen kasvoillaan. (Pak, 33)
 Ehmatus, mure ja hirm *paistsiwad* korruga tema näost. (Põ, 25)
 Hämmastus, mure ja hirm *peegeldus* korruga ta näol. (Pag, 25)
- b) - - muuttopuuha alkoi nyt *kuvautua* hänelle tavattomana epätoivon tekona. (Pak, 119)

- - väljarändamine *selgus* temale nüüd kui määratu meeleheitlig tegu. (Põ, 104)
- - kolimise asi hakkas talle nüüd *paistma* päratumana meeleheite teona. (Pag, 99)

- (136) a) Kaikki *selviytyy*. (Pak, 43)
 Kõik *selgub* iseenesest. (Põ, 33)
 Kõigest *saab jagu*. (Pag, 33)
- b) - - siellä se *selviytyy* Uutelankin kanssa kuin itsestään - - (Pak, 43)
 - - seal *jõuame* Uutelaga nagu iseenesest *selgusele* - - (Põ, 33)
 - - seal *selgub* see Uudelagagi nagu iseendast - - (Pag, 33)

Esimerkissä 135a korostuu *U*-johdoksen abstraktisuus virossa. Onhan *Pagulasten* ‘tunteiden kuvautuminen kasvoilla’ (*peegeldumine näol*) hienovaraisempaa ja abstraktimpaa toimintaa kuin *Põgenejad*:n ‘tunteiden paistaminen kasvoista’ (*paistamine näost*). Esimerkeistä 136 a ja b taas näkyy *selviytyä*-johdoksen semanttinen samankaltaisuus korrelaattinsa *selvitä*-verbin kanssa (Räisänen 1988: 87). Johdin *UtU* ei muuta verbin merkitystä oikeastaan lainkaan, mikä heijastuu vironnosten vastineista. Molemmissa käänöksissä vastineena on sekä *U*-johdos *selguda* ‘selvitä, selviytyä’ että analyttinen ilmaus.

Pakolaisissa on myös *UtU*-johtimisia verbejä, joilla voi olla sekä refleksiivinen, automatiivinen että passiivinen merkitys, lauseyhteydestä riippuen. Yksi näistä verbeistä on *avautua*, esimerkiksi:

Tyttö avautui äidilleen. (refleksiivinen)

Kukan nappu avautui. (automatiivinen)

Myymälä avautui. (passiivinen)

(Esimerkit Koivisto 1991: 43, 50, 58.)

Oven avautuminen on usein käytetty esimerkki siitä, että lause on merkitykseltään automatiivinen, jos oven avaa vaikkapa tuuli, ja toisaalta passiivinen, jos aukaisijana on ihminen. Pelkästä kielellisestä lauseesta avaaja ei siis käy ilmi, vaan tarkempi luokittelu vaatii kontekstin tuntemista. *Pakolaisissa* ovi *avautuu* kaksi kertaa ja kummassakin tapauksessa kontekstista selviää, että avaajana on ihminen. Lauseet ovat siis merkitykseltään passiivisia. *avautua*-verbiä käytetään *Pakolaisissa* kuitenkin kolme kertaa myös abstraktissa automatiivisessa merkityksessä (esimerkit 137a–c).

- (137) a) - - kaikki maaemon *avautuvaan* poveen lujasti jalkansa varaten. (Pak, 72)
 - - kõik oma jalad kõwaste maaema *awanewa* rinna peale toetawad. (Põ, 61)
 - - kõik toetades kindlasti oma jalga emakese-maa *avanevasse* põue. (Pag, 58)

- b) (Hän) näki veden *avautuvan* eteensä -- (Pak, 138)
 (Ta) nägi, et wesi ees *oli* -- (Põ, 122)
 (Ta) nägi vett *avanevat* enda ees -- (Pag, 115)
- c) -- elämänarvoitus, joka tänä yönä *oli* hänen eteensä *avautunut*. (Pak, 112)
 -- elumõistatus, mis tänä öösel tema ees *oli* *awanenud*. (Põ, 97)
 -- elumõistatus, mis sel ööl *oli* ta ees *avanenud*. (Pag, 93)

Mielestäni c) on esimerkeistä abstraktein ja automatiivisin, koska elämänarvoitus avautuu Uute-
 lalle hänen ajatuksissaan. Sen sijaan a) ja erityisesti b) ilmaisevat hieman konkreettisempaa ta-
 pahtumaa, vaikka molemmissa lauseissa onkin liikkumaton subjektitarcoite (*maaemon povi* ja
vesi). Vaikka *avautua*-verbi onkin perusmerkitykseltään liikerefleksiivi, joka kuvaa dynaamista,
 muutoksen sisältävää tilannetta, voi siis liikkumatonkin, staattinen tarcoite esiintyä sen subjekti-
 na. Kyseessä on taas abstrakti liike (vrt. esim. 131). (Koivisto 1991: 58.) Veden avautumisen
 konkreettisuutta ilmentää myös se, että *Põgenejad*:ssa käytetään *avaneda*-verbin sijasta yksinker-
 taisesti *olla*-verbiä.

Kuten esimerkeistä 137a–c on nähtävissä, virossa *avautua*-verbiä vastaa *avaneda*. Koska viron
 kieli pyrkii ekonomisuuteen, ja virossa on jo ennen *U*-johtimen tuloa ollut *avaneda*-johdos, ei
 avautumista ilmaisemaan ole muodostettu uutta johdosta. Virossa ei vielä kukaan muodosteta *U*-
 johdosta kausatiiviverbistä, jolla on jo olemassa translatiivinen *ne*-johdos (Kasik 1991: 475).
Põgenejad- ja *Pagulased*-käännöksissä onkin usein *Pakolaisten U*-verbin vastineena *ne*-johdos.

Kuten *avautua*-verbillä, myös *laskeutua*-verbillä on useita tulkintoja lauseyhteydestä riippuen.
Laskeutua on lisäksi hyvin yleinen verbi, se esiintyy *Pakolaisissa* kymmenen kertaa ja kerran
 muodossa *laskeusi*. Verbiä on käytetty *Pakolaisissa* kolme kertaa konkreettisessa liikerefleksiivi-
 sessä merkityksessä (esimerkki 138).

- (138) Sieltä ne hämäläiset tulivat, *laskeutuen* hitaan rauhallisesti eräästä vaunusta alas. (Pak, 64)
 Sealt need hämelased tuliwad, pikaliselt, rahulikult ühest wagunist alla *astudes*. (Põ, 53)
 Sealt need hämelased tulid, *astudes* aeglaselt, rahulikult ühest vagunist alla. (Pag, 51)
- (139) -- (myllyn-) kivi *laskeutui* rusahtaan hänen rintansa päälle. (Pak, 89)
 -- kiwi *langes* romahtades tema rinna peale. (Põ, 76)
 -- kivi *laskus* mürtsudes ta rinnale. (Pag, 73)

Esimerkin 139 myllynkiven laskeutuminen (tosin unessa tapahtuva) on abstraktimpaa toimintaa kuin ihmisten laskeutuminen junanvaunusta, mistä kertoo sekin, että *Pagulased* on esimerkissä 139 käyttänyt myös abstraktia liikettä kuvaavaa *U*-verbiä *laskuda*, eikä konkreettista *astuda*-verbiä, kuten esimerkissä 138. Myllynkiven laskeutuminen ei olekaan puhtaasti liikerefleksiivistä, sillä myllynkivi on eloton tarkoite, joka ei voi kohdistaa toimintaa itseensä. Kontekstista käy selville, että Keskitalon unessa Uutela pyörittää myllynkiveä ilmassa ja kontrolloi sen laskeutumista Keskitalon rinnan päälle. Näin myllynkiven laskeutuminen luokituu merkitykseltään passiiviseksi. Koivisto nimittää tällaisia tapauksia passiivishakuisiksi automatiiviksi (1991: 65).

UtU-verbiä käytön laajeneminen refleksiivisestä automatiiviseksi perustuu metaforaan, joka samastaa dynaamiset tilanteet, joiden subjektina on eloton olio, ihmisten suorittamiin toimintoihin: esim. *tyttö laskeutuu --> vesi/hissi laskeutuu*. Tämä periaate soveltuu myös abstrakteihin tarkoitteisiin, esim. *tunnelma laskeutuu*. (Koivisto 1991: 64, 82.) *laskeutua*-verbiä käytetäänkin *Pakolaisissa* neljä kertaa abstraktissa automatiivisessa merkityksessä (esim. 140).

- (140) Hän tunsi yhä suuremman viileyden ja keveyden *laskeutuvan* olemukseensa. (Pak, 161)
 Ta tundis oma olemisest ikka suurema jaheduse ja kerguse *läbi tungiwat*. (Põ, 142)
 Ta tundis üha suuremat jahedust ja kergust *laskuvat* oma olemusse. (Pag, 134)

Abstrakteiksi automatiiviksi voi tulkita myös aineistossa kaksi kertaa esiintyvät *näyttäytyä*-verbin ilmentymät.

- (141) a) Elämä *näyttäytyi* nyt kokonaan uudessa valossa. (Pak, 125)
 Elu *näitas end* nüüd koguni uues walguses. (Põ, 109)
 Elu *paistis* nüüd hoopis uues valguses. (Pag, 103)
- b) Tuo uusi maailmanjärjestys alkoi *näyttäytyä* hänestä yhä valtavammalta. (Pak, 125)
 See uus ilmakord hakkas tema meelest ikka wõimukamalt wälja *paistma*. (Põ, 110)
 See uus ilmakord hakkas talle *näima* üha vägevam. (Pag, 104)

Eriyisesti b-esimerkki luokituu abstraktiksi automatiiviksi, koska maailmanjärjestys on abstrakti, eloton tarkoite, jossa on vaikea nähdä agenttimaisia piirteitä. Sen sijaan esimerkin a) subjektitarcoite *elämä* voidaan nähdä jossain määrin agenttimaisena. Koiviston mukaan Wallace L. Chafe nimittää tällaisia tarkoitteita potenteiksi. Potenteilla on ainakin näennäinen kyky aiheuttaa tilanteissa muutoksia. (1991: 56.) Tällaisen näkemyksen mukaan esimerkkilause 141a luokituu refleksiiviksi eikä automatiiviksi. Refleksiivisyystulkintaa tukee tässä tapauksessa myös *Põgenejad*:n käännös *näitas end*, joka siis on kausatiiviverbi + itse-refleksiivipronomini -rakenne.

Pakolaisissa esiintyvät täysin refleksiivisessä merkityksessä *UtU*-johdokset *tekeytyä* ja *hukuttautua*. Molemmat verbit ovat merkitykseltään kuitenkin monimutkaisempia kuin varsinais- tai liike-refleksiiviset verbit yleensä. *tekeytyä* voidaan jopa luokitella polyseemiseksi verbiksi, jolla on kaksi merkitysvarianttia ‘tehdä itsensä jksik, jnknlaiseksi’ ja ‘muodostua, muovautua, kehkeytyä, muuttua jksik, jnknlaiseksi’ (Koivisto 1991: 104). *Pakolaisissa tekeytyä* ilmaisee ensimmäistä merkitystä, ja on siis refleksiivinen.

- (142) - - eikä koskaan puhunut kahdenkesken mitään, vaan *tekeytyi* heti nukkuneeksi. (Pak, 114)
 - - ei kõnelenud kahekesi olles sõnagi, vaid *tegi* kohe, nagu oleks ta magama uinunud. (Põ, 100)
 - - ega kõnelnud temaga isekeskis midagi, vaid *teeskles end* magavaks. (Pag, 95)

hukuttautua-verbin kuvaamaan tilanteeseen puolestaan sisältyy muutakin merkitystä kuin agentin liike, joten se ei ole yksiselitteinen liikerefleksiiviverbi. Sille merkitykseltään läheisiä ovat esimerkiksi verbit *kastautua* ja *upottautua*. Nämä verbit ovat selkeämmin liikerefleksiivejä kuin *hukuttautua*, joka sisältää liikkeen lisäksi tahallisen hengenmenetyksen merkityksen. (Koivisto 1991: 37–38.) *Pakolaisissa hukuttautua* jää vielä abstraktimmalle tasolle kuin konkreettisessa teossa, Uutela ei edes ajattele hukuttautumista.

- (143) Hän tuskin huomasi tulleen rantaan, näki kyllä veden avautuvan eteensä, mutta ei ajatellut *hukuttautumista* eikä kuolemaa, vain tuota ainoata: pois, kauas pois! (Pak, 138)
 - - nägi küll, et wesi ees oli, aga ei mõelnud *uputamisele* ega surma - - . (Põ, 122)
 - - nägi küll vett avanevat enda ees, kuid ta ei mõelnud *uputamisele* ega surmale - - . (Pag, 115)

Luokitteluun sopimattomaksi verbiksi katsotaan *istuutua*, jonka kantaverbi *istua* on jo intransitiivinen. Kulonen-Korhonen pitää Suomen murteissa esiintyviä *U*-johdoksia, joilla on kantana intransitiiviverbi myöhäisinä muodosteina, ja olettaa niiden muodostamisen syyksi muutoksen korostamisen (1985: 296, 302). Myös Koivisto (1991: 94) on sitä mieltä, että *istuutua*-verbin johtimella on dynaamistava vaikutus, eli se korostaa agentin tilan muuttumista esim. seisovasta istuvaksi. Viron kieli on tällaisissakin tapauksissa ekonominen ja käyttää molemmissa käänöksissä neljän *istuutua*-esiintymän vastineena tavallista *istuda*-verbiä.

Kaikki edellä käsitellyt *UtU*-johdokset ovat deverbaalisia. *Pakolaisissa* esiintyy kuitenkin myös denominaalisia *UtU*-verbejä (*vapautua*, *umpeutua*, *murskautua*, *irtautua*) sekä yksi yleensä denominaalisena pidetty verbi, joka kuitenkin voidaan luokitella myös deverbaaliseksi (*lammautua* <

lamata < *lama*). Näillä denominaalisilla *UtU*-verbeillä on lähinnä translatiivinen tai reseptiivinen merkitys, eli ne ilmaisevat ‘tulemista kantanomineiksi’ tai ‘tulemista varustetuksi sillä tai joutumista sen valtaan, mitä kantanomini ilmaisee’ (Koivisto 1991: 17). Näin on myös *Pakolaisten* denominaalisissa verbeissä.

- (144) Hän alkoi katsoa ikkunasta lumen alta *vapautunutta* harmaata kevätluontoa. (Pak, 10)
Ta hakkas aknast wälja lume alt *wabaks saanud* halli kewadeloodust waatama. (Pö, 4)
Ta hakkas läbi akna vaatlema lume alt *vabanenud* halli kewadeloodust. (Pag, 6)
- (145) Keskitalo itse *oli* aivankuin *lामautunut*. (Pak, 95)
Keskitalo ise *oli* päris *rusutud*. (Pö, 82)
Keskitalo ise *oli* otsekui *halvatud*. (Pag, 78)

Esimerkin 144 voi tulkita abstraktimmaksi ja automatiivisemmaksi lauseeksi kuin esimerkin 145, sillä kevätluonnon vapautuminen lumesta johtuu ilmastotekijöistä ja on siten luokiteltavissa automatiivis-passiiviseksi tapahtumaksi. Esimerkissä 145 subjektina on puolestaan Keskitalo, joka on joutunut laman valtaan. Lausetta ei oikein voi tulkita refleksiiviseksi, koska tuskin Keskitalo on itse intentionaalisesti pyrkinyt lamautuneeksi. Toisaalta kukaan muukaan ei voi aiheuttaa Keskitalon lamautumista, vaan se johtuu Keskitalon ahdistuneesta mielentilasta. Näin myös esimerkki 145 on luokiteltava automatiivis-passiiviseksi tilanteeksi, jossa on refleksiivisiä piirteitä.

- (146) Muutamia päiviä aurattuaan pojat alkoivat pistää kuin vihan vimmallä ojää hyötyisien pajupehkojen reunustamissa *umpeutuneissa* uomissa. (Pak, 74)
Mõne künnipäewa järele hakkasiwad poisid pajupõõsastega *ummistanud* põllukraawisid nagu wi-hahoos lahti kaewama. (Pö, 62)
Mõni päev kündnud, hakkasid poisid nagu viha vimmal ajama kraavi lopsaka pajuvõserikuga piiratud, *ummistunud* nõos. (Pag, 59)
- (147) Hän heitti *murskautuneen* jäännöksen uudelleen lattiaan - - (Pak, 103)
Ta wiskas *purustatud* jätised uueste wastu põrandat - - (Pö, 89)
Ta viskas *purustatu* jäänused uuesti põrandale - - (Pag, 85)
- (148) Sitten kädet äkkiä *irtautuivat* – lattia kolahti. (Pak, 105)
Siis *läksiwad* käed äkitselt *lahi* – põrandal oli kolksatamist kuulda. (Pö, 92)
Siis käed äkki *irdusid* – põrand kolahtas. (Pag, 87)

Tapahtuman aiheuttajan suhteen esimerkkien 146–148 verbit ovat myös automatiivis-passiivisia. Merkitykseltään esimerkkien 147 ja 148 *murskautua* ja *irtautua* yhdistyvät kuitenkin esimerkin 144 *vapautua*-verbiin, sillä ne ovat merkitykseltään translatiivisia. *umpeutua* taas on yhdessä *lामautua*-verbin kanssa reseptiivinen. Translatiivisuus näkyy *Põgenejad*:n vastineissa analyttisinä

muutosilmauksina (*saada wabaks, minna lahti*), kun taas *Pagulased*:ssa on pyritty löytämään vastineeksi *U*-johdos (*ummistuda, irduda*).

5.6.2. (V)VntU-johdokset

Pakolaisten (V)VntU-johdoksista kaikille on löydettävissä kantasanaksi nomini. Tästä johtuen verbit ovat merkitykseltään joko translatiivisia tai reseptiivisiä. Selvin translatiivinen merkitys on verbillä hätääntyä, joka esiintyy *Pakolaisissa* kolme kertaa. Se saa vastineekseen sekä analyytisiä ilmauksia että johdettuja verbejä (esim. 149 a–c).

- (149) a) Emäntä juoksi *hätääntyneenä* ylös - - (Pak, 41)
 Perenaine kargas *hädaldades* üles - - (Põ, 32)
 Perenaine jooksis *hirmudes* üles - - (Pag, 32)
- b) Moninkertainen paperi teki vastusta, hän *hätääntyi* yhä enemmän. (Pak, 159)
 Mitmekordne paber pidas vastu; talle *tuli* üsna *hirm* peale. (Põ, 141)
 Mitmekordne paber pani vastu, ta *hirm* üha *kasvas*. (Pag, 133)
- c) Uutela huomasi oven liikahtavan ja näki sen aukeamassa Hannan *hätääntyneet* kasvot. (Pak, 160)
 Uutela märkas, et uks liikus, ja ta nägi piida wahel Hanna *rahutut* nägu. (Põ, 141)
 Uudela märkas ust liikahtuvat ja nägi selle avausel Hanna *hirmunud* nägu. (Pag, 133)

Myös verbit *tasaantua* ja *sekaantua* esiintyvät *Pakolaisissa* kolme kertaa ja ovat merkitykseltään translatiivisia. *sekaantua* saa johdonmukaisesti vastineekseen samannäköisen *segada* 'sekoittaa, sotkea, sekaantua' –verbin molemmissa käänöksissä (esim. 150), mutta *tasaantua*-verbin vastineet vaihtelevat erityisesti *Pagulased*-käännöksessä (esim. 151 a–c).

- (150) Tuntui niinkuin se [ympäristö] aikoisi *sekaantua* asiaan ja murtaa äänettömyyden. (Pak, 79)
 Tundus, nagu oleks tahtnud see *end* asjasse *segada* ja waikust *segada*. (Põ, 68)
 Tundus nagu hakkaks see *end segama* asjasse ja murdma waikuse. (Pag, 65)

Tapahtuman aiheuttajan kannalta *(V)VntU*-johtimiset verbit ovat yleensä automatiivis-passiivisia, mutta esimerkissä 150 *sekaantua*-verbi saa vironnoksissa vastineet, joita on vahvistettu refleksiivipronominilla *end*. Lauseen kontekstista selviää, että ympäristöllä tarkoitetaan romaanin päähenkilöiden savolaisia naapureita, jotka haluavat selvittää, millainen salaisuus uusilla asukkailla on. *sekaantua* onkin siten tässä tapauksessa merkitykseltään refleksiivinen.

- (151) a) ”Kyllä ne [hevoset] siitä *tasaantuvat*, kun on miehet perässä!” (Pak, 71)
 ”Küll nad *wagusamaks jääwad*, kui mehed adra taga on.” (Põ, 61)
 ”Küll see neid *vaigistab*, kui neil mehed on kannul.” (Pag, 57)

- b) Jos Uutela ainoastaan epäilee, niin kaikki voi vähitellen *tasaantua* - - (Pak, 91)
 Kui Uutela ainult kahtleb, siis võib kõik vähehaawal *waikida* - - (Põ, 78)
 Kui Uudela ainult kahtleb, siis kõik võib pikkamisi *siluneda* - - (Pag, 75)
- c) ”Ehkä tämä tästä *tasaantuu*.” (Pak, 120)
 ”Ehk jääb vähehaawal *tasasemaks*.” (Põ, 105)
 ”Ehk see *vaigistub* nüüd.” (Pag, 100)

Põgenejad:ssa *tasaantua* saa esimerkeissä 151 a ja c vastineekseen analyytisen muutosilmauksen ja esimerkissä 151 b *waikida* ’tyyntyä, asettua’ –verbin. *Pagulased*:ssa esimerkkiin 151 b on sen sijaan valittu verbi *siluneda* ’siloittua, tasoittua’, vaikka esimerkeissä a ja c on käytetty verbiä *vaigistada* ’rauhottaa, tynnyttää; tyyntyä’. Lisäksi ainoastaan viimeisessä esimerkissä *Pagulasten* verbivastineella on *U*-johdin. Tämä kertoo siitä, että *U*-johdin ei vielä myöhemminkään viironoksen aikana ole täysin vakiintunut kaikkiin mahdollisiin verbeihin.

Muut *Pakolaisten (V)VntU*-johdokset (*esiintyä, hukkaantua, kokoontua, lisääntyä*) esiintyvät tekstissä vain kerran, mutta myös niillä on enemmän tai vähemmän translatiivinen merkitys. Verbeillä on suomessa myös *UtU*-johtimiset vastineet, mutta yleiskieleen ovat vakiintuneet *(V)VntU*-johdokset. Viironnoksista ainoastaan *esiintyä* ja *kokoontua* –verbeillä on *Pagulased*:ssa vastineenaan samankaltainen *ne*-johdos (esim. 152 ja 153). *hukkaantua* ja *lisääntyä* käännetään vain lähimerkityksisillä verbeillä.

- (152) Marian ja Joosefin historia *esiintyi* nyt hänelle aivan uudessa valossa. (Pak, 30)
 Maria ja Joosepi lugu *ilmutas end* temale nüüd üsna uues walguses. (Põ, 22)
 Maarja ja Joosepi lugu *esines* talle nüüd hoopis uues walguses. (Pag, 22)
- (153) Pienelle sydänmaan asemalle *oli* päiväjunan tuloajaksi *kokoontunut* joukko rahvasta. (Pak, 63)
 Väiksesse raudteejaama *oli* päewase rongi ajaks salk rahwast *kokku tulnud*. (Põ, 52)
 Väikesse südamaa jaama *oli* päevase rongi tulekuajaks *kogunenud* koguke rahvast. (Pag, 50)
- (154) Mutta koska poikamme perintöosa - - voisi ennen hänen lailliseksi tuloansa vähentyä taikka *hukkaantua* - - (Pak, 147)
 Aga et meie poja päranduse-osa - - ei võiks väheneda ega *kaotsi minna* - - (Põ, 130)
 Aga kuna meie poja pärandusosa - - võiks enne tema täisealiseks saamist kahaneda ehk *hävida* - - (Pag, 122)
- (155) [tuska ja hätä] *oli* alkanut sinä hetkenä, kun Keskitalo rupesi yskimään, ja yhä *lisääntynyt* katsellessaan hänen laihaa, surun ja taudin murtamaa olemustaan - - (Pak, 158)
 See tunne *oli* sel pilgul alganud, kui Keskitalo kõhima hakkas, ja ikka *suuremaks kaswanud*, kui ta lahja, murest ja haigusest murtud meest waatas - - (Põ, 140)
 See *oli* alanud sel hetkel, kui Keskitalo hakkas kõhima, ja üha *kaswanud*, vaadeldes tema kõhna, mure ja tõbe murtud olemust - - (Pag, 132)

esiintyä rinnastuu suomessa *e*-vartaloiseen nominiin (*esi* : *ete-*), jolloin johdinta edeltävä *i* on analoginen. Yleensä tällaiset johdokset syntyvät samantyylisten mallijohdosten mukaan, mutta

esiintyä-verbiin voi vaikuttaa myös monikon illatiivi (vrt. *tulla esiin*). (Räisänen 1988: 92–93.) Matti Sadeniemen (1946: 188–191) mukaan (*V*)*VntU*-johdosten muodostamista *UtU*-johdosten rinnalla tukevat erityisesti kantasanojen illatiivi ja supistumaverbien finiittimuodot, esimerkiksi *haaraantua* (vrt. *haaraan*), *hukkaantua* (vrt. *hukkaan*, *hukkaat*, *mennä hukkaan*). Viron *ne*-johdokset (*esineda*, *koguneda*) ja analyttiset ilmaukset (*kokku tulla*, *kaotsi minna*) ovat rakenteeltaan huomattavasti selkeämpiä kuin suomen (*V*)*VntU*-johdokset, mikä kertoo siitä, että viro pyrkii leksikossaan selkeyteen ja lyhyyteen, kauniin ekonomiseen kieleen.

Pakolaisten UtU- ja (*V*)*VntU*-johtimisissa verbeissä kiinnittää huomiota niiden läpinäkyvyys: kaikille on löydettävissä nomini- tai verbikanta. Räisänen (1988: 99) mukaan tämä johtuu siitä, että etenkin *UtU* on produktiivinen ja nuori johdin, joten monet johdoksetkin ovat suhteellisen nuoria. Suomessa vain harva *UtU*- tai (*V*)*VntU*-verbi jää vaille kantasanaa, ja silloinkin todennäköinen kantasana on yleensä olemassa murteissa. Tämän vuoksi voisi olettaa, että *Põgenejad*:ssa ja *Pagulased*:ssa olisi paljon samakantaisia verbejä *UtU*- ja (*V*)*VntU*-johdosten vastineina. Näin ei kuitenkaan ole, vaan suomen *UtU*-johdokset käännetään yleensä jollakin lähimerkityksisellä verbillä. *Pagulased*:ssakin on *U*-johdos vain 14 kertaa 36 *UtU*-esimerkin kohdalla. Tämä johtuu tietenkin osittain siitä, että virossa ei ole *UtU*-johdinta, mutta myös siitä, että virossa on usein ollut jo ennestään olemassa *ne*-johdos, jonka rinnalle on ollut turha muodostaa samamerkityksistä *U*-johdosta. (*V*)*VntU*-johdosten osalta vironnosten *U*-johdosten puuttuminen johtuu siitä, että johdokset ovat denominaalisia ja ne voidaan kääntää myös analyttisellä ilmauksella.

UtU- ja (*V*)*VntU*-johdoksilla ei yleensä ole merkityseroja, mutta jonkin verran työnjakoa johtimilla on refleksiivisyyden ja passiivisuuden suhteen. Refleksiivinen merkitys liittyy tavallisesti *UtU*-johdokseen ja automatiivis-passiivinen merkitys (*V*)*VntU*-johdokseen. Merkitysero ei kuitenkaan ole johdonmukainen, vaan molemmilla johtimilla voi olla sekä refleksiivistä että passiivista käyttöä. (Räisänen 1988: 100–101.) Tämä käy ilmi myös *Pakolaisten UtU*- ja (*V*)*VntU*-johdoksista, joista suurimmalla osalla *UtU*-johdoksia on refleksiivinen merkitys, mutta samoja verbejä esiintyy myös automatiivis-passiivisissa tilanteissa. Samoin (*V*)*VntU*-johdosten osalta kaikki on luokiteltavissa translatiivis-passiivisiksi, mutta *sekaantua* esiintyy kontekstissa, jossa sillä on refleksiivinen merkitys. *UtU*- ja (*V*)*VntU*-johdosten semantiikka onkin sidoksissa lause- ja tekstikontekstiin ja niiden kuvaamaan kielenulkoiseen tilanteeseen.

6. U-JOHDOKSET SUOMESSA JA VIROSSA

Johannes Linnankosken romaanin *Pakolaiset* ja sen kahden vironnoksen *Põgenejad* ja *Pagulased* *U*-johtimisten verbien tarkastelu osoittaa, että *U*-johdokset ovat selvästi lisääntyneet viron kaukokirjallisuudessa vironnoston ilmestymisen välisenä aikana. Tämä johtuu erityisesti viron kielen uudistuksen vaikutuksesta, joka 1910-luvulla pyrki uudistamaan ja selventämään viron kielioppia ja kartuttamaan viron tieteellistä ja abstraktia sanastoa sekä uusilla sanoilla että johtimilla. Suomen mallin mukaan lainattu *U*-johdin mukautui viron kieleen helposti, koska *U* on suomalais-ugrilaisesta alkuperää ja sillä oli esiintymiä eteläviron murteessa. Ekonomisuuteen pyrkivänä kielenä viro lainasi kuitenkin pelkän *U*-aineksen, ei kaikkia niitä suomen yhdysohtimia, joiden osana *U* esiintyy. Tämän tutkimuksen yhtenä tarkoituksena on ollut selvittää, millaisiin verbeihin *U* on virossa liittynyt. Taulukosta 1 selviää, kuinka monta kertaa *Pakolaisten U*-johtimisten verbien vastineena on *Põgenejad*:ssa ja *Pagulased*:ssa ollut *U*-johdos.

TAULUKKO 1. Pakolaisten, Põgenejad:n ja Pagulasten *U*-johdosten esiintymät

	Pakolaiset	Põgenejad	Pagulased
Johdin:			
pelkkä <i>U</i>	240	111	168
<i>pU</i>	30	16	28
<i>tU</i>	163	14	112
<i>(i)stU</i>	55	16	44
<i>ttU</i>	63	21	35
<i>UtU</i>	57	10	30
<i>(V)VntU</i>	13	-	3

Taulukon 1 verbilukuihin on laskettu kustakin johtimesta kaikkien verbien esiintymismäärät. Esimerkiksi perusjohtimella *U* johdettujen verbien lukumäärään sisältyvät kaikki *istua*- ja *astua*-verbien esiintymät, mikä nostaa lukumäärää huomattavasti. Vironnoston *U*-johdosten esiintymismäärästä huomaa kuitenkin selvästi, kuinka paljon *U*-johdokset ovat lisääntyneet myöhemässä käännöksessä. Eniten *U*-johdin on virossa liittynyt suomen *pU*- ja *tU*-johdosten vastineisiin. *pU*-johdokset saavat *Pagulased*:ssa *U*-johtimisen verbin vastineekseen sen takia, että myös

virossa on johdin *bu/bi*, joka liittyy samanlaisiin kantasanoihin kuin suomen *pU*-johdin. Sopivia kantasanoja ovat molemmissa kielissä vain vanhat yksitavuiset vokaaliin päättyvät verbit tai nominit, joten niiden määrä on hyvin rajoitettu. Koska kantasanaksi kelpaavat verbit ja nominit esiintyvät sekä suomessa että virossa, ja vain muutama *bu/bi*-johdos on virossa ollut käytössä ennen kielen uudistusta, on *bu/bi*-johdosten muodostaminen ollut erittäin helppoa. Tämä näkyy *Pagulased*:ssa *bu/bi*-johdosten miltei sataprosenttisena vastaavuutena suomen *pU*-johdoksille.

Suurin ero vironnosten *U*-johtimisten verbien välillä on kuitenkin *tU*-johdosten vastineissa. *Põgenejad*:ssa *U*-johdos on *tU*-johdoksen vastineena hyvin harvoin, kun taas *Pagulased*:ssa suurin osa *tU*-johdoksista saa vastineekseen *U*-johtimisen verbin. Tähän vaikuttaa eniten se, että yhtenä *U*-johtimen tehtävänä viron kielen uudistuksessa oli selventää transitiivisesti ja intransitiivisesti käytettyjen verbien eroa. Viron *U*-johdin liittyykin yleensä vain *tA*-johtimisiin kausatiiveihin. Suomessa noin puolella *tU*-johdoksista verbeistä on kantanaan *tA*-kausatiivi, ja näiden verbien transitiivisuuserot ovat varmasti olleet viron *U*-johdosten mallina. *Põgenejad*:ssa *tU*-johdosten vastineena onkin käytetty vielä *tA*-johdoksia verbejä intransitiivisessa merkityksessä, mutta *Pagulased*:ssa intransitiivisuus osoitetaan jo *U*-johtimen avulla. Tämä selittää suuren osan *Pagulasten tU*-johtimisten verbien *U*-johdosvastineista.

tU-johtimisten verbien vastineina *Põgenejad*:ssa ja *Pagulased*:ssa on kuitenkin paljon myös *ne*-johdoksia ja analyttisiä muutosilmauksia, johon on syynä *tU*-johdosten suuri nominikantaisuus. Esimerkiksi *ntU*-johdoksilla on suomessa nominikanta lähes 90 %:ssa tapauksista. *Põgenejad*:ssa analyttisiä muutosilmauksia esiintyy runsaasti juuri *tU*-johdosten vastineina, mutta *Pagulased*:ssa *U*-johdin on joissakin tapauksissa liittynyt myös nominikantaan, esimerkiksi *hämarduda* ja *jäätuda*. Tosin näilläkin verbeillä on sekä suomessa että virossa myös kausatiivikanta. Tällaiset tapaukset kuitenkin nostavat *tU*-johdosten *U*-vastineiden määrää *Pagulased*:ssa.

pU- ja *tU*-johdosten lisäksi suomen (*i*)*stU*-johdokset saavat *Pagulased*:ssa paljon *U*-johdosvastineita. Myös (*i*)*stU*-johdoksilla on yleensä kantanaan sekä nomini että kausatiivi, mikä vaikuttaa vironnosten vastineisiin. *Põgenejad*:ssa vastineena on paljon analyttisiä ilmauksia ja johtamattomia verbejä, kun taas *Pagulased*:ssa *U*-johdin on voinut liittyä transitiiviseen *tA*-kausatiiviin tai nominiin, joka usein on samannäköinen kuin suomessa, esimerkiksi *punastuda*, *vihastuda* ja *hämmastuda*.

Muiden suomen *U*-johdosten eli *ttU*-, *UtU*- ja (*V*)*VntU*-johdosten vastineina ei viroonoksissa ole aivan yhtä paljon *U*-johdoksia kuin muilla johtimilla, mutta silti *Pagulased*:ssa on *U*-johdos vastineena yli puolella *ttU*- ja *UtU*-johdoksella, ja *Põgenejad*:ssa *ttU*-johdoksilla on *U*-vastine jopa useammin kuin *tU*-johdoksilla. *Põgenejad*:n *U*-vastineet ovat yleensä vanhoja sanoja, jotka ovat olleet viroon kielessä *U*-ainekeisina jo ennen kielen uudistusta. *Pagulasten* *U*-johdokset sen sijaan kertovat produktiivisesta *U*-johtimesta, jolla muodostetaan uusia verbejä sekä vanhoista *tA*-kausatiiveista että suomen *U*-johdosten mukaisesti.

Pakolaisten viroonosten *U*-johtimisista verbeistä voi päätellä, että *U*-johdin on virossa toteuttanut erityisesti intransitiivistavaa tehtäväänsä, sillä *Pagulased*:ssa *U*-johdin on liittynyt lähes aina niihin kausatiiviverbeihin, jotka *Põgenejad*:ssa esiintyvät vielä johtamattomassa muodossaan. Lisäksi *U*-johdin on lisännyt viroon kirjoitetun kielen synteettisyyttä vähentämällä analyyttisten muutosilmausten määrää. *U*-johdokset eivät kuitenkaan ole syrjäyttäneet analyyttisiä muutosilmauksia viroon muutoksen ilmaisun keinona, sillä analyyttisiä muutosilmauksia esiintyy molemmissa viroonoksissa suomen nominikantaisten translatiiviverbien vastineina. Suomen ja viroon typologiset erot tulevatkin ilmi juuri analyyttisten ilmausten välillä. Vaikka suomessakin analyyttiset muutosilmaukset ovat yksi keino ilmaista subjektitarkoitteen kokemaa tai siinä tapahtuvaa muutosta, suomi käyttää viroa enemmän translatiivisia johtimia ja johdinyhtymiä. Suomi siis välittää translatiivisen muutoksen ilmaisuun mieluummin synteettisen johtimen, viro taas analyyttisen muutosilmauksen.

Viroon analyyttiset muutosilmaukset ovat rinnakkaisia denominaalisille *U*-johdoksille, jotka virossa ovat rakenteeltaan huomattavasti selkeämpiä kuin suomessa. Virossa nominikantaan liittyy yleensä pelkkä *U*, kun taas suomessa *U* voi liittyä nomineihin monien johdinyhtymien viimeisenä osana. Verbi- ja nominikantaisten *U*-johdosten erottaminen onkin suomessa usein vaikeaa. Viroon denominaalisten johdosten luokkaa selkeyttää myös se, että viro muodostaa vain yhden johdoksen yhtä funktiota kohden. Suomen laaja ja monipuolinen johtosysteemi taas sallii samamerkityksisten rinnakkaisjohdosten muodostamisen. Kielten välinen ero näkyy erityisesti *U*-johtimen ja toisen suomalais-ugrilaisen translatiivijohtimen *ne* välillä: Melkein kaikilla suomen adjektiivikantaisilla *ne*-johdoksilla on rinnallaan lähes synonyyminen *ntU*-johdos. Virossa taas samamerkityksistä *U*-johdosta ei enää muodosteta, jos kielessä on jo ennestään olemassa *ne*-johdos. *ndU*-johdokset jäävät siten *Pagulased*:ssa harvinaisiksi, vaikka *ne* rakenteensa puolesta sopivatkin viroon kieleen hyvin. Suomen *ntU*- ja muidenkin *U*-johdosten vastineina *Põgenejad*:ssa ja *Pagulased*:ssa on siis usein *ne*-johdos, sillä muutosta ilmaisevista johtimista *ne* on ainoa, joka

lased:ssa on siis usein *ne*-johdos, sillä muutosta ilmaisevista johtimista *ne* on ainoa, joka on virossa produktiivisempi kuin suomessa. *ne*-johtimen elinvoimaisuus virossa johtuu siitä, että viron kieli on selkiyttänyt johdosten paradigmaa yleistämällä vokaalivartalon kaikkiin *ne*-johdosten taiputusmuotoihin. Lisäksi *ne*-johdin pystyy virossa liittymään myös verbeihin.

Suomen ja viron verbinjohtosysteemien erot näkyvät myös deverbaalisista *U*-johdoksista, joita suomessa voi muodostaa varsin vapaasti monenlaisista kannoista erilaisten johdinyhtymien avulla. Virossa deverbaalisten *U*-johdosten muodostamista rajoittaa jo se, että ainoa johdin, johon *U* voi liittyä, on kausatiivinen (konsonantti+)*tA*. Myös suomessa *U*-verbien tavallisimpia korrelaattoreita ovat kausatiiviverbit, mutta hyvin usein niiden taustalla on vielä nomini, jolloin *U*-johdoksen korrelaattina voi pitää molempia. Kausatiivit sopivat *U*-johdosten kantasanoiksi erityisen hyvin siksi, että molemmat ovat muutosta ilmaisevia verbejä, joiden erona on ainoastaan verbin subjektin rooli. Kausatiiviverbin subjekti on muutoksen aiheuttaja, *U*-johdoksen subjekti puolestaan muutoksen kohde. Koska aiheuttaja-aktantti ei enää ole näkyvässä sen jälkeen, kun kausatiiviverbistä on tehty *U*-johdos, nousee kausatiivisen lauseen kohde-aktantti *U*-verbin subjektiksi. Kielen pintarakenteessa kausatiiviverbin objektia vastaa siis *U*-verbin subjekti, esimerkiksi *mies kaataa puun ~ puu kaatuu, pakkanen jäätää järven ~ järvi jäätyy*. *U*-johdin alentaa kausatiiviverbin valenssia yhdellä osanottajalla ja tekee transitiivisesta verbistä intransitiivisen.

Suomessa *U*-johdoksilla on kuitenkin myös intransitiivisia korrelaattoreita, kuten *paukkaa ~ paukkua, sairastaa ~ sairastua ja seisahtaa ~ seisahtua*. Tällaisissa tapauksissa *U*-johtimella on toisenlaisia tehtäviä kuin kantasansa intransitiivistaminen. Esimerkiksi *paukkua* on merkitykseltään kontinuatiivinen, *sairastua* ja *seisahtua* taas dynaamis-momentaanisia. Perusmerkitys *U*-johtimella on kuitenkin kontinuatiiveja lukuun ottamatta muutos. (Räisänen 1988: 106.) Vaikka eteläviron murteessa esiintyy joitakin merkitykseltään momentaanisia *U*-johdoksia, ei viron kirjakieli muodosta *U*-johdoksia verbeistä, joiden perusmerkitys ei muutu johtimen vaikutuksesta. Samoin *U*-johdoksia ei virossa muodosteta sellaisista kausatiivisista verbijohdoksista, joilla jo on intransitiivinen kantaverbi. Yksi intransitiivinen ja yksi transitiivinen verbi yhdestä kannasta riittävät viron ekonomisuuteen pyrkivässä kielessä.

Suomen *U*-johtimen syntaktinen tehtävä, kantana olevan transitiivisen kausatiiviverbin intransitiivistaminen, on säilynyt hyvin *U*-johtimen lainautuessa viroon. Viron kielen uudistuksen pyrkimyksenä oli kuitenkin monipuolistaa ja laajentaa viron sanastoa ja lisätä kirjailijoiden ja tutkijoi-

den tarvitsemia abstraktisia ja tieteellisiä ilmaisukeinoja. *U*-johtimen monipuolinen semantiikka täyttää myös tätä tarvetta, sillä suomen *U*-johdosten perinteiset merkitykset refleksiivisyys ja passiivisuus ovat *U*-johdosten merkityksiä myös virossa. Koska virosta puuttuvat lukuisat *U*-aineksen sisältävät edelleenjohdokset, joita suomessa on runsaasti, ei virossa ole osoitettavissa tiettyyn merkitykseen sitoutuneita *U*-johtimia. Suomessa selkeimmän semanttisen ryhmän muodostavat kolmitavuisiin kausatiiveihin pohjautuvat *UtU*-johdokset, joilla on yleensä refleksiivinen merkitys, esimerkiksi *irrottautua*, *erottautua*, *pelastautua*. Samoista kantasanoista on muilla *U*-johtimilla voitu muodostaa automatiivis-passiivisia johdoksia, kuten *irrottua*, *erottua*, *pelastua*. Tällainen merkitysjakauma eri *U*-johdinten välillä ei kuitenkaan ole absoluuttinen ja täydellinen, sillä kaikilla *U*-johtimilla on suomessa sekä refleksiivistä että automatiivis-passiivista käyttöä. Virossa yksi johdin sisältää sekä refleksiivisen että passiivisen merkityksen, mutta edelleenjohdosten puute ja rakenteelliset rajoitukset pitävät *U*-johdosten määrän huomattavasti pienempänä kuin suomessa.

Sekä suomessa että virossa *U*-johdosten semantiikkaa on 1980- ja 1990-luvuilla pyritty tarkentamaan ottamalla refleksiivisyyden ja passiivisuuden rinnalle käsite automatiivisuus. Sen avulla on tarkasteltu *U*-johtimen ilmaisemaa muutosta siitä näkökulmasta, kuka tai mikä muutoksen aiheuttaa. Käsitteen tuoma hyöty kielentutkimukselle on kuitenkin kyseenalaista, sillä se lähinnä syrjäyttää passiivisen merkityksen koskemaan vain sellaisia marginaalisia *U*-johdoksia, jotka ehdottomasti edellyttävät inhimillisen aiheuttajan olemassaoloa. Automatiivinen merkitys olisi siten kaikilla niillä perinteisesti passiivisina pidetyillä *U*-verbeillä, joiden ilmaisema muutos tapahtuu itsestään ilman taustalla olevaa aiheuttajaa. Koska suurin osa *U*-verbeistä voi kuitenkin esiintyä sekä automatiivisessa että passiivisessa merkityksessä, eikä tapahtuman aiheuttajalla tai sen puuttumisella yleensä ole merkitystä lauseen semantiikan kannalta, on automatiivisuus käsitteenä hieman epärelevantti. Lähinnä se tuo *U*-johtimisen lauseen tarkasteluun vain uuden näkökulman. *Pakolaisten* ja sen vironnoston *U*-verbien tarkastelussa on kontekstin avulla ollut mahdollista selvittää kunkin lauseen automatiivisuus tai passiivisuus, mutta usein tarkastelua vaativat verbit ovat olleet abstraktismerkityksisiä ja sillä tavalla moniselitteisiä, että kumpikin tulkinta on mahdollinen. Olenkin pitäytynyt refleksiivisyyden ja passiivisuuden käsitteissä ja vain muutamissa tapauksissa käyttänyt ilmaisua automatiivis-passiivinen.

Passiivisilla *U*-johdoksilla on sekä suomessa että virossa yhteyksiä kielten taivutuspassiiveihin. Molempien kielten taivutuspassiivit eroavat indoeurooppalaisten kielten passiiveista siten, että ne

ilmaisevat pelkästään agentin puuttumista lauseen pintarakenteesta. Suomen ja viron taivutuspassiiveita voikin nimittää myös indefiniiteiksi, mikä kuvaa niitä paremmin. Indoeurooppalaisen passiivin tehtävänä on edellä mainitun lisäksi topikaalista kohde lauseen tärkeimmäksi elementiksi ja ilmaista agentin puuttumista myös lauseen syvärakenteesta. Suomessa ja virossa näitä tehtäviä ilmaistaan taivutuspassiivin sijasta *U*-johdoksilla verbeillä, esim. kohteen topikaalustus: *posti vaihtaa osoitteen ~ osoite vaihtuu*. *U*-johdosten automatiivisuus ja passiivisuus tulee esiin verrattaessa niitä indoeurooppalaiseen passiiviin: *U*-johdokset pystyvät indoeurooppalaisen passiivin tapaan ilmaisemaan sekä sellaista tapahtumista, jossa agentti puuttuu pintarakenteesta, mutta se on taustalla olemassa (passiivinen merkitys), että sellaista tapahtumista, jossa agentti puuttuu sekä lauseen pinta- että syvärakenteesta (automatiivinen merkitys). Automatiivista ja passiivista merkitystä ei kuitenkaan eroteta toisistaan indoeurooppalaisissa kielissä, koska taivutuspassiivin funktiona on nimenomaan häivyttää tapahtuman aiheuttaja, joka ei ole tärkeä lauseen informaation kannalta. Verbin merkityksen jakaminen automatiiveihin tai passiiveihin aiheuttajan roolin mukaan on siten tarpeetonta.

U-johtimen merkitys ja tehtävät ovat virossa säilyneet hyvin samanlaisina kuin mallina olevassa suomen kielessä. Kielenuudistuksen alusta alkaen *U*-johdin levisi viron kieleen nopeasti, joten sille oli sekä kirjoitetussa että puhekielessä suuri tarve. Nopea leviäminen merkitsi kuitenkin sitä, että *U*-johdosten muodostaminen ei ollut enää täysin kielitieteilijöiden hallinnassa, vaan *U*-johdinta käytettiin myös sellaisissa verbeissä ja yhteyksissä, joissa se viron kielisääntöjen mukaan oli tarpeetonta. Vaikka muun muassa J. Aavik ja E. Muuk pyrkivät ohjaamaan *U*-johdosten muodostamista ja käyttöä, on niiden lukumäärä ja käyttöala kasvanut nykyviroon asti ja kasvaa edelleen (Pihlak 1992: 42). Mielenkiintoista onkin, että kritiikki, jota *U*-johtimen liiallista käyttöä kohtaan esitetään, kohdistuu samoihin piirteisiin sekä suomessa että virossa. Molemmissa kielissä on 1980- ja 1990-luvuilla kiinnitetty huomiota siihen, että passiivisia *U*-johdoksia käytetään yhä enemmän taivutuspassiivin sijasta (ks. esim. Hint 1988: 12; Kiuru 1991: 13–15). Vaikka passiivimuotoisen verbin ja *U*-verbijohdoksen merkitysero on joskus vähäinen, liittyy *U*-johtimeen aina jonkinasteinen ’itsestään’-piirre. Tämä aiheuttaa sen, että *U*-verbillisessä lauseessa asiat tapahtuvat ikään kuin ilman aktiivista tekijää, kun taas passiiviverbi ilmaisee teon taustalla olevan aina aktiivisen toimijan. Esimerkiksi *asiat hoidetaan* (tai *tulevat hoidetuksi*) ~ *asiat hoituvat*. Tällaisessa esimerkissä ei kielen kannalta vielä ole mitään väärää, mutta jos asioiden tilalla subjektina on esimerkiksi *potilas*, saa *U*-johdoksinen lause hieman kummallisen merkityksen. Mati Hint (1988: 12) pitää *U*-johdoksia lauseita uhkana viron kielen perinteiselle ajattelutavalle, jonka mukaan esimerkiksi ovi ei sulkeudu itsestään, vaan aina on olemassa joku, joka sulkee

mukaan esimerkiksi ovi ei sulkeudu itsestään, vaan aina on olemassa joku, joka sulkee oven. Ei siis sanota *sellega seletub, miks uks sulgub* 'sillä selittyy, miksi ovi sulkeutuu', vaan *see seletab, miks uks suleti* 'se selittää, miksi ovi suljettiin'. *U*-johdosten runsas muodostaminen ja käyttö sekä suomessa että virossa johtuu siitä, että *U*-johdoksia on helppo muodostaa, ne ovat lyhyitä ja suhteellisen muodikasta nykykieltä. Tutkijoiden huoli *U*-johdosten liiallisesta käytöstä on kuitenkin aiheellinen, mikäli kielenkäyttäjillä hämärtyy taivutuspassiivin ja passiivisen *U*-johdoksen merkitysero. *U*-johtimen tehtävänä on nimittäin korostaa kohteessa tapahtuvaa muutosta, ei sitä toimintaa tai tekemistä, jolla muutos tapahtuu.

Vaikka viron kielen uudistajat ja kielenhuoltajat ovat pyrkineet pitämään *U*-johtimisten verbien käytön ja merkityksen mahdollisimman selkeänä ja tarkkarajaisena, on *U*-johtimen moniulotteinen semantiikka siirtynyt suomen mallin mukaisesti viroon ja kehittynyt siellä samaan suuntaan kuin suomessakin. *Pakolaisten* vironnoksista *Põgenejad*:ssa on vielä näkyvissä *U*-johtimen tilanne virossa ennen kielen uudistusta, jolloin *U*-johdinta käytettiin vain joissakin vanhoissa, yleensä myöhäiskantasuomesta säilyneissä sanoissa. *Pagulased*-käännöksessä *U*-johdin taas esiintyy niin refleksiivisessä kuin passiivisessäkin merkityksessä, ja sen käyttö on täyttänyt kielen uudistuksen pyrkimykset kirjakielen synteettisyyden, lyhyiden ja kauneuden lisäämiseen.

Viron kirjakieli on siis ottanut *U*-johtimen vastaan erittäin hyvin ja säilyttänyt sen merkitykset ja tehtävät jopa yllättävän samanlaisina kuin suomessa. *U*-johdin liittyy kuitenkin niin moniin kielen ilmiöihin, että erojakin viron ja suomen välillä on. Suomi sietää typologialtaan agglutinoivana runsasta *U*-verbistöä, jonka johtosuhteet ja merkitykset muodostavat laajan ja osittain päällekkäisen verkoston. Viron kielen ekonomiapyrkimys pitää *U*-verbistön melko rajattuna, ja flekteeraavuus säilyttää sen rinnalla vanhemmat muutoksen ilmaisun keinot: *ne*-johdokset ja analyttiset muutosilmaukset. *U*-verbien tutkiminen molemmissa kielissä on paljastanut johtimen yhtenäiset piirteet suomen ja viron välillä, mutta *U*-johtimella saattaa olla myös sellaisia universaaleja ominaisuuksia, jotka esiintyvät vain toisessa kielessä. Tällainen ominaisuus näyttää olevan esimerkiksi mediaalisuus, jota *U*-johtimen katsotaan virossa edustavan. Suomessa mediaalisuutta pidetään enemmän semanttisena ilmiönä, eikä *U*-johdinta katsota mediumin morfologiseksi tunnuksiksi. *U*-johtimen moniulotteinen semantiikka ja käyttö luovatkin jatkuvasti uusia näkökulmia erilaisten kielen ilmiöiden tutkimiseen sekä yksittäisissä kielissä että vertailevassa kielitieteessä.

LÄHTEET

Aineslähteet

- LINNANKOSKI, JOHANNES 1995 [1908]: *Pakolaiset*. WSOY, Porvoo–Helsinki–Juva.
 — 1909: *Põgenejad. Jutustus Soome talurahva elust*. Kääntänyt Jakob Ploompuu. A. Pert'i trükk, Tallinnas.
 — 1928: *Pagulased*. Kääntänyt Ludmilla Jaakson. Tapper, Tartto.

Kirjallisuus

- AAVIK, JOHANNES 1920: *uma-lõpulised refleksiivid*. Kirjandus Istandik, Tartu.
 — 1961: Language reform. — Johannes Aavik, Helmut Hagar, Harri Kiisk, Ervin P. Pütsep, Armin Tuulse, Evald Uustalu (ed.), *Aspects of Estonian culture*. S. 175–181. Boreas Publishing, London.
 ANTTILA, RAIMO 1976: Affektiivis(-deskriptiivis-onomatopoeettis)ten sanojen asema kielen merkkisysteemissä. — *Virittäjä* 80 s. 126–133.
 CROFT, WILLIAM 1991: *Syntactic categories and grammatical relations. The cognitive organization of information*. The University of Chicago Press, Chicago and London.
 ESS = *Eesti-soome sõnaraamat*. Kolmas, muuttamaton painos. Valgus, Tallinn 1996.
 ERELT, MATI – KASIK, REET – METSLANG, HELLE – RAJANDI, HENNO – ROOS, KRISTIINA – SAARI, HENN – TAEL, KAJA – VARE, SILVI 1995: *Eesti keele grammatika I. Morfoloogia, sõnamoodustus*. Eesti Teaduste Akadeemia Eesti Keele Instituut, Tallinn.
 ERELT, MATI – ERELT, TIJU – ROSS, KRISTIINA 1997: *Eesti keele käsiraamat*. Eesti keele sihtasutus, Tallinn.
 ERELT, TIJU 1991: *-eerima või -eeruma*. — *Keel ja Kirjandus* s. 367.
 FAGAN, SARAH M. B. 1992: *The syntax and semantics of middle constructions. A study with special reference to German*. Cambridge studies in linguistics 60. Cambridge U.P., Cambridge.
 GENIUŠIENĖ, EMMA 1987: *The typology of reflexives*. Empirical Approaches to Language Typology 2. Mouton de Gruyter, Berlin.
 GRÜNTAL, RIHO 1999: Eesti-soome tõlgete põhiprobleeme ja salakaridid. — Lembit Vaba ja Heikki Hurta (toim.), *Lähivertailuja* 10. Suomalais-virolainen kontrastiivinen seminaari Tampereella 14. toukokuuta 1998. *Folia fennistica & linguistica* 23. S. 13–28. Tampereen yliopiston suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitos.
 HAKULINEN, LAURI 1979: *Suomen kielen rakenne ja kehitys*. Neljäs, korjattu ja lisätty painos. Otava, Helsinki.
 HINT, MATI 1988: Sellega seletub, miks uks sulgub. — *Sirp ja Vasar* n:o 19 s. 12.
 HÄKKINEN, KAISA 1987: Kontrastiivisesta tutkimuksesta. — Mauno Koski (toim.), *Kontrastiivista kielentutkimusta I*. *Fennistica* 8 s. 5–24. Åbo Akademi, suomen kielen laitos.
 ITKONEN, ERKKI 1961: Suomalais-ugrilaisen kielen- ja historian tutkimuksen alalta. *Tietolipas* 20. SKS, Helsinki.
 — 1966: *Kieli ja sen tutkimus*. Universitas 4, Helsinki.
 ITKONEN, ESA 1997: *Maailman kielten erilaisuus ja samuus*. Gaudeamus, Helsinki.
 ITKONEN, TERHO 1983: Välikatsaus suomen kielen juuriin. — *Virittäjä* 87 s. 190–229, 349–386.

- KANGASMAA-MINN, EEVA 1977: Verbien piiloderivaatiosta. — *Sananjalka* 19 s. 5–25.
- 1982: Derivaatiokielioppia I: verbijohdokset. — *Sananjalka* 24 s. 43–63.
- KASIK, REET 1989: Suomen ja viron verbinjohto. — *Sananjalka* 31 s. 81–92.
- 1991: Derivatiivsetest laenudest. u-liitelised verbid eesti ja soome keeles. — *Keel ja Kirjandus* s. 466–476.
- 1999: *Johdatus viron kielen tutkimukseen*. Castrenianumin toimitteita 55. Suomalais-ugrilainen laitos, Helsinki.
- KEMMER, SUZANNE 1993: *The middle voice*. Typological studies in language 23. John Benjamins, Amsterdam.
- KIURU, SILVA 1991: Joko potilaskin *hoituu*? — *Kielikello* 3/1991 s. 13–15.
- KLAIMAN, M. H. 1991: *Grammatical voice*. Cambridge studies in linguistics 59. Cambridge UP, Cambridge.
- KOIVISTO, VESA 1990: Venäjän vaikutuksesta itäisten itämerensuomalaisten kielten refleksiiviverbeihin. — Sari Vaula (toim.), *Itämerensuomalaiset kielikontaktit*. Itämerensuomalainen symposium 7. kansainvälisessä fenno-ugristikongressissa Debrecenissä 27. 8. – 1. 9. 1990. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 61 s. 20–27.
- 1991: *Suomen verbikantaisten UtU-verbijohdosten semantiikkaa*. Suomi 161. SKS, Helsinki.
- 1995: *Itämerensuomen refleksiivit*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 622. SKS, Helsinki.
- KULONEN-KORHONEN, ULLA 1985: Deverbaalisten U-johdosten semantiikkaa. — *Virittäjä* 89 s. 290–309.
- KURMAN, GEORGE 1972: *Literatures in contact. Finland and Estonia*. Estonian Learned Society in America, New York.
- KYTÖMÄKI, LEENA 1978: Kuratiivikausatiivit. — *Rakenteita*. Juhlakirja Osmo Ikolan 60-vuotispäiväksi 6.2.1978. S. 129–150. Turku.
- 1992: *Suomen verbiderivaation kuvaaminen 1600-luvulta nykypäiviin*. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 40. Turku.
- LAAKSO, JOHANNA 1989: Muodon ja funktion suhteesta itämerensuomen verbijohtimistossa. — *Virittäjä* 93 s. 50–69.
- 1990: *Translatiivinen verbinjohdin NE itämerensuomalaisissa kielissä*. Suomalais-ugrilaisen Seuran toimituksia 204, Helsinki.
- LATOMAA, SIRKKU 1993: Mitä hyötyä on oppijoiden kielitaustan tuntemisesta? — *Kohdekielenä suomi*. Näkökulmia opetukseen. Korkeakoulujen kielikeskuksen selosteita 1. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.
- LÖFLUND, JUHANI 1998: *Suomen kirjoitetun yleiskielen passiivi*. Väitöskirja. Åbo Akademis förlag, Åbo.
- MELKKO, MINNA 1995: *Kontrastiivinen tutkimus suomen ja viron muutosverbeistä*. Pro gradu –tutkielma. Tampereen yliopiston suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitos.
- METSLANG, HELLE 1994: Kielet ja kontrastit. — *Virittäjä* 98 s. 203–226.
- MUSTAJOKI, ARTO 1993: *Mielestä kieleen. Kontrastiivisen funktionaalisen lauseopin teoriaa*. Yliopistopaino, Helsinki.
- MUUK, ELMAR 1938: *-uma*-intransitiivide tarvitamise piiri küsimus. — *Eesti Keel* N:o 3–5 s. 103–117.
- MÄGER, MART 1991: Refleksiivid – sajandi järjepidevus. — *Keel ja Kirjandus* s. 343–355.
- NS = *Nykysuomen sanakirja* I–VI. WSOY, Porvoo 1951–1961.
- OJUTKANGAS, KRISTA 1997: Suomen ja viron U- ja ne-verbijohdosten käytön vertailua. — *Virittäjä* 101 s. 358–379.

- PAJUNEN, ANNELI 1982: *Suomen kielen verbien leksikaalinen kuvaus*. Lisensiaatintyö. Turun yliopisto.
- 1988: *Verbien leksikaalinen kuvaus*. Publications of the Department of General Linguistics, University of Helsinki, No. 18. Helsinki.
- 1994: Mediaalisuus leksikossa ja syntaksissa. — *Virittäjä* 98 s. 307–310.
- 2001: *Argumenttirakenne. Asiantilojen luokitus ja verbien käyttäytyminen suomen kielessä*. Suomi 187. SKS, Helsinki.
- PAJUSALU, RENATE 1994: Muutumisverbid eesti keeles ja nende vasted soome keeles. — Helena Sulkala ja Heli Laanekask (toim.), *Lähivertailuja* 8. Suomalais-virolainen kontrastiivinen seminaari Hailuodossa 7.–9.5.1994. Oulun yliopiston suomen ja saamen kielen laitoksen tutkimusraportteja 40 s. 83–97. Oulu.
- PENTTILÄ, AARNI 1963: *Suomen kielioppi*. Toinen, tarkistettu painos. WSOY, Porvoo.
- PIHLAK, ANTS 1992: *U-verbid ja enesekohasus eesti keeles*. Eesti Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse instituut, Tallinn.
- RÄISÄNEN, ALPO 1978: Kantasanan ja johdoksen suhteesta. — *Virittäjä* 82 s. 321–341.
- 1985: Suomen kielen *ne-*, *ntu-* ja *nty-*johtimiset translatiiviverbit. — *Virittäjä* 89 s. 1–32.
- 1988: *Suomen kielen u-johtimiset verbit*. Suomi 141. SKS, Helsinki.
- RÄTSEP, HUNO 1981: Johannes Aavik ja soome laenud. — *Keel ja Kirjandus* s. 289–296.
- SADENIEMI, MATTI 1946: *utu ~ ntu* –loppuisista rinnakkaisverbeistä. — *Virittäjä* 50 s. 187–191.
- SHORE, SUSANNA 1986: *Onko suomessa passiivia?* Suomi 133. SKS, Helsinki.
- SIITONEN, KIRSTI 1999: *Agenttia etsimässä. U-verbijohdokset edistyneen suomenoppijan ongelmana*. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 63, Turku.
- SKES = *Suomen kielen etymologinen sanakirja* I–VI. Toimittaneet Y. H. Toivonen, Erkki Itkonen, Aulis J. Joki ja Reino Peltola. Suomalais-ugrilainen Seura, Helsinki 1955–1978.
- TALMY, LEONARD 1976: Semantic causative types. — Masayoshi Shibatani (toim.), *The grammar of causative constructions. Syntax and Semantics* 6 s. 43–116. Academic Press, New York.
- VIHMAN, VIRVE-ANNELI 2002: Middle voice in estonian. — *Transactions of the Philological Society* 100:1 s. 131–160.
- VIITSO, TIIT-REIN 1990: Eesti keele kujunemine flekteerivaks keeleks. — *Keel ja Kirjandus* n:o 8 s. 456–461 ja n:o 9 s. 542–548.
- VIRTARANTA, PERTTI 1995: Itämerensuomalaiset kielet. — Mauno Jokipii (toim.), *Itämerensuomalaiset. Heimokansojen historiaa ja kohtaloita*. S. 15–29. Atena, Jyväskylä.
- WIIK, KALEVI 1978: Suomen kielen momentaanijohdoksista. — *Rakenteita*. Juhlakirja Osmo Ikolan 60-vuotispäiväksi 6.2.1978. S. 165–187. Turku.